

www.e-rara.ch

**Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis presbyteri, Opera quae
hactenus reperiri potuerunt omnia**

**Tertullianus, Quintus Septimius Florens
Parisiis, 1608**

Stiftung der Werke von C.G.Jung, Zürich

Shelf Mark: Online

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-11127>

Novatiani Romanae urbis presbyteri, de trinitate liber.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

A

NOVATIANI ROMANAE

VRBIS PRESBYTERI, DE TRINITATE
LIBER.

EGVLA³ exigit veritatis, vt primò omnium credamus in Deum patrem & Do-
minum omnipotentem, id est rerum omnium perfectissimum conditorem, ⁴ qui
cælum alta sublimitate suspenderit, terram deiecta mole solidauerit, maria soluto
liquore diffuderit, & hæc omnia proprijs & condignis instrumentis & ornata &
plena digesserit. Nam & in solidamento cæli luciferos solis ortus excitauit, lu-
næ candentem globum ad solatium noctis ⁵ mensurnis incrementis orbis imple-

CAP. I.

Gen. 1.

Gen. 2.

Gen. 3.

CAP. II.

B

uit, astrorum etiam radios varijs fulgoribus micantis lucis accendit: & hæc omnia legitimis
meatibus circumire totum mundi ambitum voluit, humano generi dies, menses, annos, signa,
tempora, vtilitatēque factura. In terris quoque altissimos montes in verticem sustulit, valles
in ima deiecit campos æqualiter strauit, animalium greges ad varias hominum seruitutes vtiliter
instituit. Sylvarum quoque robora humanis vsibus profutura solidauit fruges in cibum elicit,
fontium ora referauit, & lapsuris fluminibus infudit. Post quæ ⁶ ne non etiam ipsis quoque de-
licijs procurasset oculorum varijs florum coloribus ad voluptatem spectantium cuncta vestiuit. In
ipso quoque mari, quamuis esset & magnitudine & vtilitate mirabile, multimoda animalia, nunc
mediocris, nunc vasti corporis finxit, ingenium artificis de institutionis varietate testantia. Quibus
non contentus, ne fortè fremitus & cursus aquarum cum dispendio possessoris humani alienū occu-
paret clemētum, fines litoribus inclusit: quò cum fremens fluctus & ex alto sinu spumans vnda venis-
set, rursus in se rediret, nec terminos cōcessos excederet, seruans iura præscripta: vt diuinas leges tan-
tò magis homo custodiret, quantò illas etiam elementa seruassent. Post quæ hominem quoque mun-
do præposuit, & quidem ad imaginem Dei factum: cui mentem & rationem indidit, & prudentiam,
vt Deum posset imitari: cuius etiam corporis terrena primordia, cælestis tanten & diuini halitus inspi-
rata substantia: ⁷ Quæ cum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit. Et ne in peri-
culum caderet rursus soluta libertas mandatum posuit, quo tamen non inesse malum in fructu arbo-
ris diceretur, sed futurum, si fortè ex voluntate hominis de contemptu datæ legis præmoneretur.
Nam & liber esse debuerat, ne incongruenter Dei imago seruiret: & lex addenda, ne vsque ad
contemptum dantis libertas effrenata prorumperet: vt & præmia condigna & merita poenarum
consequenter exciperet, suum iam habens illud, quod motu mentis in alterutram partem agitare vo-
luisse, ⁸ Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit; qui cum illam de obedientia posset euade-
re, in eandem incurrit, dum ex consilio peruerso, Deus esse festinat. cuius tamen poenam, nihilomi-
nus indulgenter temperauit, dum non tam ipse quàm labores eius maledicuntur super terra. Nam &
quod requiritur, non ex ignorantia venit, sed spem hominis futuræ in Christo, & inuentionis & salutis
ostendit: & quòd ne de ligno arboris vitæ contingat arcetur, non de inuidiæ maligno liuore descen-
dit, sed ne viuens in æternum, nisi peccata Christus antè donasset, circumferret secum in poenam sui

C

semper immortale delictum. ⁹ Quanquam etiam superioribus, id est, super ipsum quoque solidamen-
tum partibus, quæ non sunt hodie nostris contemplabiles oculis, angelos prius instituerit, spirituales
virtutes digesserit, thronos, potestatesque præfecerit, & alia multa cælorum immensa spatia & sacra-
mentorum infinita opera condiderit, vt immensus hic licet mundus penè nouissimum magis Dei
corporaliū rerum appareat opus esse, quàm solum. Namq; quæ infra terrā iacent, neque ipsa sunt di-
gestis & ordinatis potestatibus vacua. ¹⁰ Locus enim est, quòd piorū animæ impiorūq; ducuntur, futuri
iudicij præiudicia sentientes: vt operum ipsius in omnibus partibus redundantes magnitudines non
intra mundi huius, capacissimos licet, vt diximus, sinus conclusas videremus, sed etiam intra ipsius
mundi & profunda & altitudines cogitare possemus, & sic considerata operum magnitudine, tantæ
molis dignè mirari possemus artificem. [¹¹ Super quæ omnia ipse continens cuncta, nihil extra se
se vacuum deferens, ¹² nulli Deo superiori (vt quidam putant) locum reliquit: quandoquidem
ipse vniuersa sinu perfectæ magnitudinis & potestatis inclusit, intentus semper operi suo, & vadens
per omnia, & mouens cuncta, & viuificans vniuersa, & conspiciens tota, & in concordiam elementor-
um omnium discordantes materias sic connectens, vt ex disparibus elementis ita sit vnus mundus
ista coagmentata conspiratione solidatus, vt nulla vi dissolui possit, nisi quum illum solus ipse qui fe-
cit, ad maiora alia præstanda nobis, solui iusserit. Hunc enim legimus omnia continere: & ideo
nihil extra ipsum esse potuisse, quippè quum originem omnino non habeat, consequenter nec exi-
tum sentiat: nisi fortè quod absit, aliquando esse cœperit nec super omnia sit, sed dum post aliquid ef-
se cœperit, intra id sit quod ante ipsum fuerit, minor inuentus potestate, dum posterior denotatur
etiā ipso tempore. Ob hanc ergo causam semper immensus, quia nihil illo maius est; semper æternus,

S f f f

1. Cor. 5.

CA. III.

a Psal. 148.

b Psal. 103.

c Deut. 4.

d Isa. 40.

e Psal. 103.

f Isa. 40.

Isai. 45.

Isai. 48.

Isai. 66.

Ibid.

Isai. 45.

Rom. II.

1. Tim. I.

quia nihil illo antiquius. Id enim quod sine origine est, præcedi à nullo potest, dum non habet tempus. D
 Ideò immortalis non deficiens in consummationis exitu. Et quoniam sine lege est quicquid sine origine est, modum temporis excludit, dum se debitorem nemini sentit.⁴³ De hoc ergo ac de eis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis quæ sint, quanta sint, & qualia sint, dignè concipere potest, nec eloquentia sermonis humani æquabilem maiestati eius virtutem sermonis exprimit. Ad cogitandam enim & ad eloquendam illius maiestatem, & eloquentia omnis meritò muta est, & mens omnis exigua est: maior est enim mente ipsa, nec cogitari possit quantus sit: ne si potuerit cogitari, mente humana minor sit, qua concipi possit. Maior est quoque omni sermone, nec edici possit: ne si potuerit edici, humano sermone minor sit, quo quum edicitur, & circumiri & colligi possit. Quidquid enim de illo cogitatum fuerit, minus ipso erit: & quidquid enuntiatum fuerit, minus illo comparatum circum ipsum erit. Sentire enim illum tacitaliquatenus possumus, vt autem ipse est, sermone explicare non possumus. Siue enim illum dixeris lucem, creaturam ipsius magis quàm ipsum dixeris, ipsum non exprefferis: siue illum dixeris virtutem, potentiam ipsius magis quàm ipsum dixeris, & deprompseris: siue dixeris maiestatem, honorem ipsius magis quàm illum ipsum descripseris. Et quid per singula quæque percurrere longum facio? semel totum explicabo. Quidquid omninò de illo retuleris, rem aliquam ipsius magis & virtutem quàm ipsum explicaueris. Quid enim de eo còdignè aut dicas, aut sentias, qui omnibus & sermonibus & sensibus maior est? Nisi quòd vno modo, & hoc ipsum quomodo possumus, quomodo capimus, quomodo intelligere licet, quid sit Deus, mente capiemus: si cogitauerimus id illum esse, quod, quale, & quantum sit non possit intelligi, ne in ipsam quidem cogitationem possit venire. Nam si ad solis aspectum oculorum nostrorum acies hebescit, ne orbem ipsum obrutus inspiciat obuiorum sibi superatus fulgore radiorum: hoc idem mentis acies patitur in cogitatione omni de Deo, & quantò ad considerandum Deum plus intenditur, tantò magis ipsa cogitationis suæ luce cæcatur. Quid enim de eo (vt iterum repetam) condignè dicas, qui est sublimitate omni sublimior, & altitudine omni altior, & profundo omni profundior, & omni luce lucidior, & omni claritate clarior, omni splendore splendidior, omni robore robustior, omni virtute viritior, omni pulchritudine pulchrior, veritate omni verior, & fortitudine omni fortior, & maiestate omni maior, & omni potentia potentior, & omnibus diuitijs ditior, omni prudentia prudentior, & omni benignitate benignior, omni bonitate melior, omni iustitia iustior, omni clementia clementior. Minora enim sint necesse est omnium genera virtutum, eo ipso qui virtutum omnium & Deus & parens est: vt verè dici possit, id Deus esse, quod eiusmodi est cui comparari nihil potest. Super omne est enim quod dici potest. Mens est enim quædam gignens & complens omnia, quæ sine vllò, aut initio, aut termino temporis causas rerum naturaliter nexas ad vtilitatem omnium summa & perfecta ratione moderetur. [⁴⁴ Hunc igitur agnoscimus & scimus Deum conditorem rerum omnium: Dominum, propter potestatem: & parentem, propter institutionem: hunc inquam⁴⁵ qui dixit, a & facta sunt omnia: præcepit, & processerunt vniuersa. De quo scriptum est, b Omnia in sapientia fecisti, De quo Moyses: c Deus in cælo sursum & in terra deorsum; ⁴⁶ qui secundum Esaiam d mensus est cælum palmo, terram pugillo; e qui aspicit terram, & facit eam tremere; qui continet gyrum terræ, & eos qui habitant in ipso quasi locustæ; f qui expendit montes in pondere, & nemora in statera, id est, certo diuinæ dispositionis examine: ac ne facillè in ruinam procumberet magnitudo inæqualiter iacens, si non paribus fuisset librata ponderibus, onus hoc moderanter terræ molis æquauit. Qui dicit per Prophetam: Ego Deus, & non est præter me. Qui per eundem Prophetam refert: Quoniam maiestatem meam non dabo alteri, vt omnes cum suis figmentis Ethnicos excludat & hereticos, probans Deum non esse qui manu artificis factus sit, ⁴⁷ nec eum qui ingenio hæretici fictus sit. Non est enim Deus, cui vt sit quærendus est artifex. Quique adhuc adiecit per Prophetam, Cælum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: qualem mihi ædificabitis domum, aut quis locus requiei meæ? vt ostendat quoniam multò magis illum templum non capit, quum mundus non capit: hæc non ad sui iactantiam, sed ad nostri scientiam refert. Neque enim ipse à nobis desiderat magnitudinis gloriā, sed nobis vult religiosam, quā pater, conferre sapientiam. Quique præterea ferinos nostros animos, & de agresti immanitate tumidos, & abruptos ad lenitatem trahere volens, dicit: ⁴⁸ Et super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & tementem verba mea? vt Deum aliquatenus quantus sit possit agnoscere, dum illum per spiritum collatum discit timere. Qui similiter adhuc magis in notitiam nostri volens peruenire, ad culturam sui nostros excitans animos, aiebat: Ego sum Dominus qui feci lucem & creavi tenebras, vt vicissitudinum istarum, quibus noctes diēsque moderantur, non naturam nescio quam putemus artificem; sed Deum agnosceremus potiùs (quod erat verius) conditorem. Quem quoniam obrutu oculorum videre non possumus, de operum magnitudine, & virtute, & maiestate condiscimus. Inuisibilia enim ipsius (inquit Apostolus Paulus) ⁴⁹ à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, vt animus humanus ex manifestis occulta condiscens, de operum magnitudine quæ videret mentis oculis, artificis magnitudinem cogitaret: de quo idem Apostolus: Regi autem seculorum immortalis, inuisibili, soli Deo honor & gloria.

A gloria. Euasit enim oculorum contemplationem, qui cogitationis vicit magnitudinem. Quoniam, inquit, ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nam & imperio eius omnia, ut ex ipso sint, & verbo eius digesta, ut per ipsum sint: & in iudicium eius recidunt vniuersa, ut dum in ipso expectant libertatem, corruptione deposita in ipsum videantur esse reuocata. [20] Quem solum merito bonum pronuntiat Dominus: cuius bonitatis totus testis est mundus: quem non instituisse, nisi bonus fuisset. Nam si omnia bona valde, consequenter ac merito & quæ instituta sunt bona, bonum institutorem probauerunt: & quæ à bono institutore sunt, aliud quam bona esse non possunt, ex quo omne malum facebat à Deo: Nec enim potest fieri ut sit initiator, aut artifex vllius mali operis, qui nomen sibi perfecti vindicat, & parentis & iudicis: maximè cum omnis mali operis vindex sit & iudex: quoniam & non aliundè occurrit homini malum, nisi à bono Deo recessisset. Hoc autem ipsum in homine denotatur: non quia necesse fuit, sed quia ipse sic voluit. vnde manifestè & quid malum esset apparuit, & ne inuidia in Deo esse videretur, à quo malum ortum esset, eluxit. Hic ergo semper sui est similis, nec se vnquam in aliquas formas vertit aut mutat: ne per immutationem etiam mortalis esse videatur. Immutatio enim conuersionis, portio cuiusdam comprehenditur mortis. Ideò nec adiectio in illo vnquam vllius aut partis, aut honoris accedit: ne quid vnquam perfectio defuisse videatur: nec detrimentum in eo aliquod agitur, ne gradus mortalitatis receptus esse videatur: sed quod est, id semper est, & qui est, semper ipse est, & qualis est, semper talis est. Nam & incrementa originem monstrant, & detrimenta mortem atque interitum probant: Et ideò ego (ait) sum Deus, & non sum mutatus: statum suum tenens semper, dum id quod natum non est, conuerti non potest. Hoc enim in ipso quidquid illud potest quod est, Deus semper sit necesse est, ut semper sit Deus, seruans sese virtutibus suis: Et ideò dicit, Ego sum qui sum. Quod enim est, ideò hoc habet nomen, quoniam eandem semper sui obtinet qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod est: quidquid enim aliquando vertitur, mortale ostenditur hoc ipso quod conuertitur. Desinit enim esse, quod fuerat, & incipit consequenter esse quod non erat: idcirco & merito in Deo manet semper status suus, dum sine detrimento commutationis semper sui & similis & æqualis est. Quod enim natum non est, nec mutari potest: ea enim sola in conuersionem veniunt quæcunq; fiunt vel quæcunq; gignuntur, dum quæ aliquando non fuerant, discunt esse nascendo, atque ideò nascendo conuerti. At enim, illa quæ nec natiuitatem habent, nec artificem, excludunt à se demutationem, dum in qua conuersionis causa est, non habent originem: ideò & vnus pronuntius est, dum parem non habet. Deus enim, quidquid esse potest quod Deus est, summum sit necesse est. Summum autem quidquid est, ita demum summum esse oportet, dum extra comparem est. Et ideò solum & vnum sit necesse est, cui conferri nihil potest, dum parem non habet. Quoniam nec duo infinita esse possunt, ut rerum dicat ipsa natura. Infinitum est autem, quicquid nec originem habet omnino, nec finem. Excludit enim alterius initium, quidquid occupauerit totum. Quoniam si non omne id quod est, quidquid est continet, dum intra id inuenitur quo continetur, minus inuentum eo quo continetur, Deus esse desierit, in alterius potestatem reductus, cuius magnitudine quæ minor fuerit inclusus: & ideò quod continuit Deus potius esse iam cœperit. Ex quo effectum est, ut nec nomen Dei propriū possit edici, quoniam non possit nec concipi. Id enim nomine continetur, quidquid etiam ex naturæ suæ conditione comprehenditur. Nomen enim significantia est eius rei quæ comprehendere potuit ex nomine. At quādo id de quo agitur, tale est, ut condignè nec ipsis intellectibus colligatur: quomodo appellationis dignè vocabulo pronuntiabitur? Quod dum extra intellectum est, etiam supra appellationis significantiam sit necesse est: ut merito quando nomen suum Deus ex quibusdam rationibus & occasionibus adijcit & præfert, non tam legitimam proprietatem appellationis sciamus esse depromptam, quàm significantiam quandam constitutam, ad quam dum homines decurrunt, Dei misericordiam per ipsam impetrare posse videantur. Est ergo & immortalis & incorruptibilis, nec detrimenta sentiens omnino, nec finem. Nam & quia incorruptibilis, ideò & immortalis, & quia immortalis, utique & incorruptibilis: utroque inuicem sibi & in se connexione mutua perplexa, & ad statum æternitatis vicaria concatenatione producta: & immortalitate de incorruptione descendente, & incorruptione de immortalitate veniente. [21] Cuius etiam si 22 iracundias a legitimas 23 & b indignationes quasdam descri- CAP. V.
 ptas tenemus, 24 & c odia relata cognoscimus: non tamen hæc intelligimus ad humanorum relata esse a Gen. 18.
 exempla vitiorum. Hæc enim omnia etsi hominem possunt corrumpere, diuinam vim non possunt b Dent. 29
 omnino vitare. Passiones enim istæ in hominibus merito esse dicuntur, in Deo non merito iudica- c Eccles. 9.
 buntur. Corrupti enim per hæc homo potest, quia corrupti potest. Corrupti per hæc Deus non potest, quia nec corrupti potest. Habent igitur ista vim suam quam exercent, sed ubi præcedit passibilis materia, non ubi præcedit impassibilis substantia. Nam & quod irascitur, Deus non ex vitio eius, venit, sed ad remedium nostri illud facit. Indulgens est enim, etiam tunc cum minatur: dum per hæc homines ad recta reuocantur. nam quibus ad honestam vitam deest ratio, metus est necessarius, ut qui rationem reliquerunt, vel terrore moueantur. Et ideò omnes istæ vel iracundiæ Dei vel odia, vel quæcunque sunt huiusmodi, dum ad medicinam nostram proferuntur (ut res docet) ex consilio, non ex vitio venerunt. Nec ex fragilitate descendunt, propter quod etiam ad corrumpendum.

Deum valere non possunt. Materialium enim in nobis ex quibus sumus diuersitas, ad iracundiæ
 consuevit corruptentem nos excitare discordiam, quæ in Deo vel ex natura, vel ex vitio non
 potest esse: dum non vtiq; ex coagmentis corporalibus intelligitur esse constructus. Est enim sim-
 plex & sine vlla corporea concretione, quidquid illud est totus, quod se solus scit esse, quando qui-
 dem spiritus sit dictus. Et idè hæc quæ in hominibus vitiosa sunt & corruptentia, dum ex corporis
 ipsius & materiæ corruptibilitate nascuntur, in Deo corruptibilitatis vim exercere non possunt:
 quandoquidem, vt diximus, non ex vitio, sed ratione venerunt. [25 Et licet scriptura cœlestis ad
 humanam formam faciem diuinam sæpè conuertat, dum dicit, Oculi Domini super iustos: 26 Aut
 dum odoratus est Dominus Deus odorem bonæ fragrantiae: Aut dum traduntur Moyse tabulæ scri-
 ptæ digito Dei: Aut dum populus filiorum Israël de terra Ægypti manu valida & brachio excelso li-
 beratur: Aut dum dicit, Os enim Domini locutum est hæc: Aut dum terra scabellum pedum Dei esse
 perhibetur: Aut dum dicit, Inclina aurem tuam & audi: sed nos qui dicimus, quia lex spiritalis est, non
 intra hæc nostri corporis lineamenta modum, aut figuram diuinæ maiestatis includimus, sed suis illam
 interminatæ magnitudinis (vt ita dixerim) campis sine vlllo fine diffundimus. Scriptum est enim: Si
 ascendero in cœlum, tu ibies: si descendero ad inferos, ades: 27 & si assumpsero alas meas, & abiero
 trans mare, ibi manus tua apprehendet me, & dextera tua detinebit me. Rationem enim diuinæ
 scripturæ de temperamento dispositionis cognoscimus. Parabolis enim adhuc secundum fi-
 dei tempus de Deo Prophetes tunc loquebatur, non quomodo Deus erat; sed quomodo populus
 capere poterat. Vt igitur hæc sic de Deo dicantur, non Deo, sed populo potius imputetur. Sic & ta-
 bernaculum erigere populo permittitur, nec tamen Deus intra tabernaculum clusus continetur; sic
 & templum extruitur, nec tamen Deus intra templi angustias omninò sepitur. Non igitur medio-
 cris est Deus, sed populi mediocris est sensus: nec angustus Deus, sed rationis populi angustus est in-
 tellectus habitus. Denique in Euangelio: Veniet hora, Dominus aiebat, quum neque in monte isto,
 neque in Ierusalem adorabitis patrem. Et causas reddidit, dicens: Spiritus est Deus, & eos ergo qui
 adorant, in spiritu & veritate adorare oportet. Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monstnan-
 tur: non habitus Dei, nec corporalia lineamenta ponuntur. Nam & cum oculi describuntur, quod
 omnia videat, exprimitur. 28 Et quando aures, quod omnia audiat, proponitur. Et cum digitus, si-
 gnificantiæ quædam voluntatis aperitur. Et cum nares, precum quasi odorum præceptio ostenditur.
 Et cum manus, quod creaturæ sit omnis auctor probatur. Et quando brachium, quod nulla natura
 contra robur ipsius repugnare possit, edicitur. Et quando pedes, quod impleat omnia nec sit quic-
 quam vbi non sit Deus, explicatur. Neque enim sunt ei aut membra, aut membrorum officia necessa-
 ria, ad cuius solum etiam tacitum arbitrium & seruiunt & adsunt omnia. Cur enim requirat oculos,
 qui lux est? Aut cur quærat pedes, qui vbique est? Aut cur ingredi velit, cum non sit quò extra se pro-
 gredi possit? Aut cur manus expetat, cuius ad omnia instituenda artifex est, & silens voluntas? Nec au-
 ribus eget, qui etiam tacitas nouit voluntates. 29 Aut propter quam causam linguam quærat, cui
 cogitare iussisse est? Necessaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo: quia inefficax ho-
 minis consilium fuisset, nisi cogitamen corpus impleffet: Deo autem non necessaria, cuius volunta-
 tem non tantum sine aliqua molitione opera subsequuntur, sed ipsa statim opera cum voluntate pro-
 cedunt. Ceterum ipse totus oculus, quia totus videt: & totus aures, quia totus audit: & totus manus,
 quia totus operatur: & totus pes, quia totus vbique est. Idem enim quicquid illud est totus æqualis
 est, & totus vbique est. Non enim habet in se diuersitatem sui quidquid est simplex. Ea enim de-
 mum in diuersitatem membrorum recidunt, quæ veniunt ex natiuitate in dissolutionem. Sed hæc quæ
 concreta non sunt, sentire non possunt. Quod enim mortale est quidquid est, illud ipsum vnum & sim-
 plex & semper est. Et idè quia vnum est, dissolui non potest, quoniam quidquid est illud ipsum extra
 ius dissolutionis positum, legibus est mortis solutum. [30 Sed illud quod dicit Dominus Spiritum
 Deum, puto ego sic locutum Christum de patre, vt adhuc aliquid plus intelligi velit quàm spiritum
 Deum. Hominibus enim licet in Euangelio suo intelligendi incrementa facientibus disputet, sed ta-
 men & ipse sic adhuc de Deo loquitur hominibus, quomodo possunt adhuc audire vel capere: licet
 vt diximus in agnitionem Dei religiosa iam facere incrementa nitatur inuenimus enim scriptum
 esse, quod Deus caritas dictus sit, 31 nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expressa est: Et quod
 lux dictus est, nec tamen in hoc substantia Dei est, sed totum hoc de Deo dictum est quantum
 dici potest, vt meritò & quando spiritus dictus est, non omne id quod est dictus sit, sed vt dum mens
 hominum intelligendo vsque ad ipsum proficit spiritum, conuersa iam ipsa in spiritu aliud quid am-
 plius per spiritum conijcere Deum esse possit. Id enim quod est, secundum id quod est, nec humano
 sermone edici, nec humanis auribus percipi, nec humanis sensibus colligi potest. Nam si, quæ præpa-
 rauit Deus his qui diligunt illum, nec oculus vidit, nec auris audiuit, 32 nec cor hominis, aut mens ipsa
 percepit: qualis & quantus est ille ipse qui hæc repromittit, ad quæ intelligenda & mens hominis &
 natura defecit Denique si acceperis spiritum substantiam Dei, creaturam feceris Deum. 33 Om-
 nis enim spiritus creatura est. Erit ergo iam factus Deus. Quomodo & si secundum Moysen ignem
 acceperis Deum, creaturam illum esse dicendo institutum expresseris, non institutorem docueris.
 Sed

CA. VI.

Psal. 33.

Gen. 8.

Exod. 31.

Deut. 5.

Isai. 1.

Isai. 66.

4. Reg. 19.

Rom. 7.

Psal. 138.

Exod. 28.

3. Reg. 6.

Ioan. 4.

Psal. 33.

4. Reg. 6.

Exod. 31.

Gen. 8.

Deut. 5.

Ibid.

Isai. 66.

Isa. 30.

CA. VII.

Ioan. 4.

1. Ioan. 4.

1. Ioan. 1.

1. Cor. 2.

Deut. 4.

A Sed hæc figurantur potius, quàm ita sunt. Nam & in veteri Testamento idè Deus ignis dicitur, ut peccatori populo metus incutiat, dum iudex ostenditur: Et in nouo Testamento spiritus esse profertur, ut rector & creator in delictis suis mortuorum per hanc bonitatem conlata credentibus indulgentiæ comprobetur. [²⁴ Hunc ergo, omissis hæreticorum fabulis atque figmentis, Deum nouit & veneratur Ecclesia, cui testimonium reddit tam inuisibilem quàm etiam uisibilem, & semper, & tota natura. Quem angeli adorant, astra mirantur, maria benedicunt, terræ verentur, inferna quæque suscipiunt. Quem mens omnis humana sentit, etiâ si non exprimit, cuius imperio omnia commouentur, fontes scaturiunt, amnes labuntur, fluctus adsurgunt, foetus suos cuncta parturiunt, venti spirare coguntur, imbres veniunt, maria commouentur, fecunditates suas cuncta ubique diffundunt: peculiarem protoplastis æternæ vitæ mundum quendam paradysum in Oriente constituit arborē vitæ plantauit, scientiæ boni & mali similiter alterā arborem conlocavit. Mandatū dedit, sententiam contra delictum statuit. Noë iustissimam de diluuij periculis pro merito innocentiae fideique seruauit. Enoch transtulit, in amicitiae societatem Abraham adlegit, ³⁵ Isaac protexit, Iacob auxit, Moysen ducem populo præfecit, ingemiscientes filios Israël è iugo seruitutis eripuit, legem scriptis: patrum sobolem in terram repromissionis induxit. Prophetas spiritu instruxit, & per hos omnes filium suum Christum repromisit, & quando daturum se sponderat, misit. Per quem nobis in notitiam venire voluit: & in nos indulgentiæ suæ sinus largos profudit, egenis & abiectis locupletem spiritum conferendo. Et quia vltro & largus & bonus est: ne totus hic orbis auersus gratiæ eius fluminibus arefceret, Apostolos institutores generis nostri in totum orbem mitti per filium suum voluit: ut conditio generis humani agnosceret institutorem: & si sequi maluisset, haberet quem pro Deo in suis iam postulationibus, patrem diceret. Cuius prouidentia non tantummodò singillatim per homines cucurrit aut currit, sed etiam per ipsas vrbes & ciuitates, quarum exitus Prophetarum vocibus cecinit, immò etiam per ipsum totum orbem. Cuius propter incredulitatem exitus, plagas, deminationes poenâsque descripsit: & ne quis non etiam ad minima quæque Dei putaret istam infatigabilem prouidentiam peruenire, Ex duobus, inquit Dominus, passeribus vnus non cadet sine patris voluntate, sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Cuius etiam cura & prouidentia Israëlitarum non fuit nec vestes consumi, nec vilissima in pedibus calceamenta deteri, sed nec ipsorum postremum adolescentium captiua sarabara cõburi, nec immeritò: nam si hic omnia complexus est omnia, continens, omnia autem & totum ex singulis constant, pertinet consequenter eius ad vsque singula quæque cura, cuius ad totum quicquid est, peruenit prouidentia. ³⁶ Hinc est quòd & desuper Cherubim sedet, id est, præest super operum suorum varietatem; subiectis throno eius animalibus præ ceteris principatum tenentibus; cuncta desuper crystallo contegente, id est, cœlo omnia operiente. ³⁷ Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat Deo iubente solidatum, ut glacies robusta aquarum terram pridem contegentium diuidens medietatem; dorso quodam pondera aquæ superioris corroboratis de gelu viribus sustineret. ³⁸ Nam & rotæ subiacent, tempora scilicet, quibus omnia semper mundi membra voluuntur, talibus pedibus adiectis, quibus non in perpetuum stant ista, sed transeunt. Sed & per omnes ortus stellata sunt oculis. Dei enim opera peruigili obtutu contemplanda sunt, in quorum sinu carbonum medius est ignis, siue quoniam ³⁹ ad igneum diem iudicij mundus iste festinat: siue quoniam omnia opera Dei ignea, nec sunt tenebrosa, sed vigent: siue etiam ne, quia ex terrenis ista fuerant orta principijs, naturaliter de originis suæ rigore torperent, addita est omnibus interioris spiritus calida natura, quæ frigidis concreta corporibus ad vsuram vitæ qualia aequalia omnibus libramenta monstraret. Hic est igitur currus secundum Dauid Dei, ⁴⁰ Currus enim, inquit, Dei decies milies multiplicatus, id est innumerus, infinitus, immensus. Sub iugo enim naturalis legis omnibus datæ, alia quasi frenis reuocata retrahuntur, alia quasi effusis habenis excitata impelluntur. Mundum enim istum, currum Dei, cum omnibus & ipsi angeli ducunt & astra, quorū varios licet meatus, certis tamen legibus vinctos inspicimus ad metas definiti sibi temporis ducere: ut meritò nobis quoque, cum Apostolo, & artificem & opera mirantibus exclamare iam libeat: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quàm inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! & reliqua. [⁴¹ Eadē regula veritatis docet nos, credere post patrē etiam in filium Dei Christum Iesum Dominum Deum nostrum, sed Dei filium, huius Dei qui & vnus & solus est, conditor scilicet rerum omnium, ut iam & superius expressum est. Hunc enim Iesum Christum iterum dicam huius Dei filium, & in veteri Testamento legimus esse repromissum, & in nouo Testamento animaduertimus exhibitū, omnium sacramentorū vmbra & figuras de præsentia corporatę veritatis impletem. ⁴² Hunc enim Abraham filium, ⁴³ hunc Dauid, hunc non minus & vetera prædicta & Euāgelia testantur. Hunc ipsa Genesis, quum dicit, Tibi dabo & semini tuo. Hunc, quando luctatū ostendit hominem cum Iacob. Hunc, quando dicit, Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de femoribus eius, ⁴⁴ donec veniat is cui repromissum est, & ipse erit expectatio gentium. Hunc Moyses, quum dicit, ⁴⁵ Prouide alium quem mittas. Hunc idem, quando testatur, Propheten vobis, dicendo, Suscitabit Deus ex fratribus vestris: cum quasime audite. Hunc, quando dicit, Videbitis vitā vestram pendentē nocte ac die, & nō credetis ei, Hunc Esaias, Prodiēt virga de radice Iesse, & flos de radice ascēdet. Hunc eun-

Isa. 11.
Isa. 7.
Isa. 35.

Isa. 42.

Isa. 55.
Ibid.

Isa. 53.

Ibid.

Ibid.

Isa. 65.

Isa. 11.

Osee 6.

Psal. 109.

Psal. 2.

Psal. 71.

CAP. X.

Luc. 2.

Math. 27.

Ioan. 1.

Psal. 21.

Ioan. 19.

Math. 28.

Ioan. 20.

1. Cor. 15.

Ibid.

CAP. XI.

dem, quando dicit, Ecce virgo concipiet & pariet filium. Hunc, quando sanitates ab eo futuras collocat, dicens, Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, tunc saliet claudus vt ceruus, & diserta erit lingua mutorum. Hunc, quando patientiæ virtutes expromit, dicens, Non audietur in plateis vox eius, arundinem quassatam non conteret, & linum fumigans non extinguet. Hunc, quando eius Euangelia descripsit, Et disponam vobis testamentum æternum sancta Dauid fidelia. Hunc, quando gentes in ipsum credituras prophetat, Ecce posui eum in principem & præcipientem gentibus. Gentes quæ te non nouerunt, inuocabunt te, & populi qui te nesciunt, ad te confugient. Hunc eundem, quando ad passionem eius exclamat dicens, Sicut ouis ad occisionem ductus est, sicut agnus coram tondente se sine voce, ⁴⁶ sic non aperuit os suum in humilitate. Hunc, quando flagrorum eius ictus plagasque descripsit, Liore eius nos sanati sumus: aut humilitatem, Et vidimus eum, & non erat ei species, neque honor, homo in plaga & sciens ferre infirmitatem. Aut quod populus non erat crediturus, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. Aut quod resurrexurus à mortuis, Et erit in illa die radix Iesse, & qui surget imperare gentibus; in eum gentes sperabunt, & erit requies eius honor. Aut cum tempus resurrectionis, Quasi diluculo paratum inueniemus eum. Aut quod sessurus ad dexteram patris, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedem tuorum. Aut quum possessor omnium collocatur, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut quod iudex omnium ostenditur, Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Nec hoc in loco plura persequar, quæ adnuntiata de Christo omnibus hæreticis, sed & ipsis veritatem tenentibus magis nota sunt. [⁴⁷ Sed illud admoneo, non alterum in Euangelio Christum expectandum fuisse, quàm hunc à creatore veteris Testamenti litteris antè promissum, maximè quum & quæ de ipso prædicta sunt, impleta sint, & quæ impleta sunt, antè prædicta sint. Vt meritò hæreticorum istorum Testamenti veteris auctoritatem respicientium nescio cui cōmentitio & ex fabulis anilibus ficto Christo atque fucato possim verè & constanter dicere: Quis es? unde es? à quo missus es? quare nunc venire voluisti? quare talis? vel quā venire potuisti? vel quare non ad tuos abiisti? nisi quod probasti tuos non habere, dum ad alienos venis. Quid tibi cum mundo creatoris? quid tibi cum homine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eripis spem resurrectionis? quid ad alienum venis famulum? alienum sollicitare desideras filium? quid me à Domino eripere conaris? quid me in patrem blasphemare atque impium esse compellis? aut quid sum à te in resurrectione consecuturus, qui me ipsum non recipio, dum corpus amitto? Si saluare vis, fecisses hominem cui salutem dares. Si à delicto eripere cupis, antè mihi ne delinquerem contulisses. Quod autem tecum suffragium circumfers Legis? Quod habes testimonium Propheticæ vocis? aut quid mihi possum de te solidum repromittere, quum te videam in phantasmate, & non in soliditate venisse? Quid ergo tibi cum figura si corporis, corpus odisti? immò reuinceris corporis quod odisti, circumferre substantiam, cuius suscipere voluisti etiam figuram? Odisse enim debueras corporis imitationem; si oderas veritatem. Quoniam si alter es, aliter venire debueras, ne dicereris filius creatoris, si vel imaginem habuisses carnis & corporis. Certè si oderas natiuitatem, ⁴⁸ quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, recusare debueras etiam imitationem hominis, qui per nuptias nascitur creatoris. Neque igitur eum hæreticorum agnoscimus Christum, ⁴⁹ qui in imagine (vt dicitur) fuit, & non in veritate; nihil verum eorum quæ gessit, fecerit, si ipse phantasma & non veritas fuit; ⁵⁰ neque eum qui nihil in se nostri corporis gessit, dum ex Maria nihil accepit, ne non nobis venerit, dum non in nostra substantia visus apparuit. ⁵¹ Neque illum qui ætheream siue sideream, vt alij voluerunt hæretici, voluit carnem, ne nullam in illo nostro intelligamus salutem, si non etiam nostri corporis cognoscamus soliditatem; ⁵² nec vllum omninò alterum, quoduis aliud ex figmento hæreticorum gesserit corpus fabularum. Omnes enim istos & natiuitas Domini, & mors ipsa confutat. Nam & verbum (inquit Ioannes caro factum est, & habitauit in nobis. Vt meritò corpus nostrum in illo fuerit, quoniam quidem nostram carnem sermo suscepit. Et sanguis idcirco de manibus ac pedibus, atque ipso latere demanauit, vt nostri consors corporis probaretur, dum occasus nostri legibus moritur. Qui dum in eadem substantia corporis in qua moritur, resuscitatus, ipsius corporis vulneribus comprobatur, etiam resurrectionis nostræ leges in sua carne mōstrauit, qui corpus quod ex nobis habuit, in sua resurrectione restituit. Lex enim resurrectionis ponitur, dum Christus ad exemplum ceterorum in substantia corporis suscitatur. ⁵³ Quoniam cum caro & sanguis non obtinere regnum Dei scribitur, non carnis substātia damnata est, quæ diuinis manibus ne periret, extructa est, sed sola carnis culpa meritò reprehensa est, quæ voluntaria hominis temeritate, contra legis diuinæ iura grassata est. Quia in baptisate & in mortis dissolutione sublata caro ad salutem reuertitur: dum ad statum innocentie deposita criminis mortalitate reuocatur. [⁵⁴ Verum ne ex hoc quod Dominum nostrum Iesum Christum Dei creatoris filium in substantia veri corporis exhibitum adferimus, ⁵⁵ alijs hæreticis hoc in loco hominem tantum & solum defendentibus, atque ideò hominem illum nudum & solitarium probare cupientibus, aut manus dedisse, aut loquendi materiam commodasse videamur; non sic de substantia corporis ipsius exprimimus, vt solum tantum hominem illum esse dicamus: sed

A vt⁵⁶ diuinitate sermonis in ipsa concretionem permixta, etiam Deum illum secundum scripturas esse te-
neamus. Est enim periculum grande, saluatorem generis humani, totius Dominum & principem
mundi; cui à suo patre omnia tradita sunt, & cuncta concessa; per quem instituta sunt vniuersa, creata
sunt tota, digesta sunt cuncta, æuorum omnium & temporum regem, angelorum omnium principem,
ante quem nihil præter patrem, hominem tantummodo dicere, & auctoritatem illi diuinam in his ab-
negare. Hæc enim contumelia hæreticorum ad ipsum quoque Deum patrem redundabit, si Deus pa-
ter filium Deum generare non potuit. Sed enim veritati cæcitas hæreticorum nullam præscribet. Nec
quoniam in Christo aliquid tenent, aliquid non tenent, alterum vident, alterum non vident, eripie-
tur nobis illud quod non vident, per illud quod vident. Quasi hominis enim in illo fragilitates confi-
derant, quasi Dei virtutes non computant, infirmitates carnis recolunt, potestates diuinitatis exclu-
dunt. Quando si probatio hæc ex infirmitatibus Christi illuc proficit, vt homo ex infirmitati-
bus comprobetur; probatio diuinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc proficiet, vt etiam Deus ex
operibus adferatur. Si enim passionibus ostendunt in illo humanam fragilitatem, cur opera non adferant
in illo diuinam potestatem? ne si hoc non profecerit, vt Deus ex virtutibus adferatur, nec passionibus
proficiant, vt etiam homo ex ipsis esse monstratur. Quæcunque enim lex in alterutro fuerit posita,
in altero inuenietur esse suspecta. Periculum enim erit nec hominem illum ex passionibus ostendi, si
non potuerit etiam Deus ex virtutibus adprobari, non est ergo in vnam partem inclinandum, & ab
alia parte fugiendum,⁵⁷ quoniam nec tenebit perfectam veritatem, quisquis aliquam veritatis exclu-
derit portionem. Tam enim scriptura etiã Deum adnuntiat Christum, quàm etiam ipsam hominem
adnuntiat Deum: tam hominem descripsit Iesum Christum, quàm etiam Deum quoque descripsit
Christum Dominum. Quoniam nec Dei tantum illum filium esse proponit, sed & hominis, nec ho-
minis tantum dicit, sed & Dei referre consuevit: vt dum ex vtroque est, vtrumque sit, ne si alterum tan-
tum sit, alterum esse non possit. Vt enim præscripsit ipsa natura hominem credendum esse qui ex ho-
mine sit, ita eadem natura præscribit & Deum credendum esse qui ex Deo sit: ne si non & Deus fuerit,
cùm ex Deo sit iam nec homo sit, licet ex homine fuerit, & in alterutro vtrumque periclitetur, dum al-
terum altero fidem perdidisse conuincitur. Qui legunt ergo hominis filium hominem Christum Ie-
sum, legant hunc eundem & Deum & Dei filium nuncupatum. Nam quomodo quã homo, ex
Abraham, sic est etiam quã Deus, ante ipsum Abraham. Et quomodo quã homo, filius David, ita Domi-
nus David quã Deus nuncupatus est. Et quomodo quã homo, sub lege factus est, ita quã Deus, Sabba-
ti Dominus expressus est. Et quomodo quã homo sententiam patitur, sic omne, quã Deus, de viuis
& mortuis iudicium habere reperitur. Et quomodo post mundum quã homo nascitur, sic ante
mundum quã Deus, fuisse perhibetur. Et quomodo ex semine David quã homo genitus est, sic
ita per ipsum quã Deum mundus dicitur institutus. Et quomodo quã homo post multos, sic quã
Deus ante omnes. Et quomodo ceteris quã homo inferior, sic omnibus quã Deus maior. Et quo-
modo in cælum quã homo ascendit, sic inde quã Deus antè descendit. Et quomodo ad patrem quã
homo vadit, sic obediens patri quã filius inde descensurus est. Ita si mediocritates in illo adprobant
humanam fragilitatem, maiestates in illo adfirmant diuinam potestatem. Periculum est enim, cùm
vtrumque legis, non vtrumque, sed alterum credidisse. Ex quo quoniam vtrumque in Christo legitur,
vtrumque credatur: vt fides ita demum vera sit, si & perfecta fuerit. Nam si ex duobus altero in fide
cessante, vnum & quidem id quod est minus, ad credendum fuerit assumptum, per turbata regula
veritatis, temeritas ista non salutem contulerit, sed in vicem salutis, de iactura fidei periculum mor-
tis grande conflauerit. [⁵⁸ Cur ergo dubitemus dicere, quod scriptura non dubitat exprimere? cur
hæsitabit fidei veritas in quo scripturæ nunquam hæsitauit auctoritas? Ecce enim Osee Prophetes
ait ex persona patris⁵⁹ Iam non saluabo eos in arcu, neque in equis, neque in equitibus, sed saluabo
eos in Domino Deo ipsorum. Si Deus saluare se dicit in Deo, non autem saluat nisi in Christo Deus:
cur ergo homo dubitet Christum Deum dicere, quem Deum à patre animaduertit positum per scri-
pturas esse? immò si non saluat nisi in Deo pater Deus, saluari non potuerit à Deo patre quisquam, ni-
si confessus fuerit Christum Deum, in quo se & per quem se repromittit pater salutem daturum: vt me-
ritò quisquis illum agnoscit esse Deum, salutem inueniat in Deo Christo: quisquis non recognoscit
esse Deum, salutem perdiderit, quam alibi nisi in Christo Deo inuenire non poterit. Quomodo enim
Esaias, Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitis nomen eius Emmanuel: quod interpreta-
tum est nobiscum Deus: sic Christus ipse dicit: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem
seculi: est ergo nobiscum Deus, immò multò magis etiam in nobis est. Nobiscum est Christus, est ergo cu-
ius nomen est, Nobiscum Deus quia & nobiscum est. Aut nūquid non est nobiscum? quomodo ergo dicit se
nobiscum esse? est ergo nobiscum. Sed quoniã nobiscum est, Emmanuel, id est nobiscum Deus dictus est.
Deus ergo quia nobiscum est, nobiscum Deus dictus est. Idem Prophetes: Conualefcite manus dis-
solutæ,⁶⁰ & genua debilia consolamini, pusillanimes sensu conualefcite, nolite timere, Ecce Deus
noster iudicium retribuet, ipse veniet & saluabit nos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures sur-
dorum audient: tunc saliet claudus sicut ceruus, & diserta erit lingua mutorum. Si in aduentu Dei

Matth. 11.
Ioan. 1.Matth. 1.
Ioan. 8.
Matth. 9.
Matth. 22.
Gal. 4.
Luc. 6.
Matth. 27.
Ioan. 5.
Luc. 2.
Ioan. 17.
Rom. 1.
Ioan. 1.
Marc. 16.
Ioan. 3.
Ioan. 14.
Act. 1.

CA. XII.

Osee 1.

Isa. 7. &
Matth. 1.
Matth. 28.

Isai. 35.

dicit Prophetes hæc futura signa quæ facta sunt, aut Dei filium agnoscant Christum; in cuius ad-
 uentu & à quo hæc sanitarum signa facta sunt, aut diuinitatis Christi veritate superati, ⁶⁴ in alte-
 ram hæresim ruentes, Christum dum filium Dei & Deum confiteri nolunt, patrem illum esse confi-
 tebuntur. Vocibus enim Prophetarum inclusi, iam Christum Deum negare non possunt. Quid ergo
 respondent, cum in aduentu Dei hæc signa futura dicuntur quæ in aduentu Christi gesta sunt, Christum
 qualiter accipiunt Deum (Deum enim iam negare non possunt) quæ patrem? aut quæ filium? Si quæ filium
 cur Dei filium Deum negant? Si quæ patrem, cur eos non sequuntur qui eiusmodi blasphemias tene-
 nere videntur? Nisi quoniam nobis in hoc aduersus illos de veritate certamine hoc interim sufficit, vt
 quocunque genere conuicti Christum confiteantur & Deum, quem etiam Deum negare voluerunt.
 Per Abacuc Prophetam ait: ⁶⁵ Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte opaco & cōdenso. Quem
 volunt isti ab Africo venire? si venisse aiunt omnipotentem Deum patrem, ergo de loco Deus pater
 venit, ex quo etiā loco cluditur, & intra sedis alicuius angustias cōtinetur, & iam per istos, vt diximus,
⁶⁶ Sabelliana hæresis sacrilega corporatur. Siquidem Christus non filius, sed pater creditur, & nouo
 more dum ab istis destitit homo nudus adleritur, per eos rursus Christus pater Deus omnipotens
 comprobatur. At si in ⁶⁴ Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridianam respicit plagam cœli, Chri-
 stus nascitur, qui per scripturas & Deus dicitur: meritò Deus hic ab Africo venire describitur, quia
 à Bethleem venturus esse præuidebatur. Eligāt ergo ex duobus quid velint, hunc qui ab Africo venit,
 filium esse an patrem: Deus enim dicitur ab Africo venturus. Si filium, quid dubitant Christum &
 Deum dicere; Deum enim scriptura dicit esse venturum. Si patrem quid dubitant cum Sabellij temeritate
 misceri, qui Christum patrem dicit? nisi quoniam siue illum patrem, siue filium dixerint, ab hæresi
 sua inuiti licet desciscant necesse est, qui Christum hominem tantummodò solent dicere, dum illum
 rebus ipsis coacti Deum incipiunt promere, siue dum illum patrem, siue dum illum filium voluerint
 nuncupare. [⁶⁵ Ac si & Ioannes natiuitatem Christi describens, Verbum, inquit, caro factum est, &
 habitauit in nobis, & vidimus claritatem eius, claritatem tanquam vnigeniti à patre, plenus gratia &
 veritate. Nam & vocatur nomen eius Verbum Dei, nec immeritò. Eructauit, inquit, cor meum ver-
 bum bonum, quod verbum regis nomine consequenter appellat inferendo, Dico ego opera mea re-
 gi. Per ipsum enim omnia facta sunt opera, & sine ipso factum est nihil. ⁶⁶ Siue enim, inquit Apосто-
 lus, throni, siue dominationes, siue virtutes, siue potestates, visibilia & inuisibilia, omnia per ipsum
 constant. Verbum autem hoc illud est, quod in sua venit, & sui eum non receperunt. Mundus enim
 per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Verbum autem hoc erat in principio apud
 Deum, & Deus erat verbum. Quis igitur dubitet, cum in extrema parte dicitur, Verbum caro fa-
 ctum est, & habitauit in nobis, Christum cuius est natiuitas, & quia caro factus est, esse hominem, &
 quia verbum Dei, Deum incunctanter edicere esse: præsertim cum animaduertat scripturam Euan-
 gelicam, vtranque istam substantiam in vnam natiuitatis Christi fœderasse concordiam? Hic est
 enim qui sicut sponsus egreditur de thalamo suo, exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo
 cœlo egressio eius, ⁶⁷ & vsque ad summum regressio eius. Quoniam vsque ad summum, nec quisquam
 in cœlum ascendit, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlis. Repetens hoc ipsum di-
 cit: Pater clarifica me eo honore, quo fui apud te antequàm mundus esset. Ac si de cœlo descendit ver-
 bum hoc tanquam sponsus ad carnem, vt per carnis adsumptionem filius hominis illuc posset ascen-
 dere, vnde Dei filius verbum descenderat: meritò dum per connexionem mutuam & caro verbum
 Dei gerit, & filius Dei fragilitatem carnis adsumit, cum sponsa earne conscendens, illuc vnde si-
 ne carne descenderat, recipit iam claritatem illam, quam dum ante mundi institutionem habuisse
 ostenditur, Deus manifestissimè comprobatur. Et nihilominus dum mundus ipse post illum insti-
 tutus refertur, per ipsum creatus esse reperitur, quo ipso diuinitatis in ipso per quem factus est mundus,
 & claritas & auctoritas comprobetur. Quod si, cum nullius sit nisi Dei, cordis nosse secreta, Christus
 secreta conspiciat cordis: quod si, cum nullius sit nisi Dei, peccata dimittere, idem Christus peccata di-
 mittit: quod si, cum nullius sit hominis de cœlo venire, de cœlo veniendo descendit: quod si, cum nul-
 lius hominis hæc vox esse possit, Ego & pater vnum sumus, hanc vocem de conscientia diuinitatis
 Christus solus edicit: quod si postremò, omnibus diuinitatis Christi probationibus & rebus instructus
 Apostolus Thomas, respondens Christo, Dominus meus & Deus meus dicit: quod si & Apostolus
 Paulus, Quorum, inquit, patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus be-
 nedictus in secula, in suis litteris scribit: quod si, idem se ⁶⁸ Apostolum non ab hominibus, aut per ho-
 minem, sed per Iesum Christum, constitutum esse depromit: quod si, idem Euangelium non se ab homi-
 nibus didicisse, aut per hominē, sed per Iesum Christum accepisse contendit, meritò Deus est Christus.
 Itaq; hoc in loco ex duobus alterum cōstare debet. Cum enim manifestum sit omnia esse facta per
 Christum: aut ante omnia est, quoniā omnia per ipsum, & meritò & Deus est: aut quia homo est, post
 omnia est, & meritò per ipsum nihil factum est. Sed nihil per ipsum factum esse non possumus dicere,
 cum animaduertamus omnia per ipsum facta esse, scriptum; non ergo post omnia est, id est non homo
 tantum est, qui post omnia est, sed & Deus, ⁶⁹ quoniā Deus ante omnia est. Ante omnia est enim, quia
 per

A per ipsum omnia, ne si homo tantum, nihil per ipsum: aut si omnia per ipsum non homo tantum: quoniam si homo tantum, non omnia per ipsum, immo nihil per ipsum. Quid ergo respondent, nihil per ipsum, ut homo sit tantum? quomodo ergo omnia per ipsum? ergo non homo tantummodo est, sed & Deus. Siquidem omnia sunt per ipsum: ut merito intelligere debeamus nec hominem esse Christum tantummodo, qui est post omnia, sed & Deum, cum per ipsum facta sint omnia. Quomodo enim aut hominem tantummodo dicas, cum illum etiam in carne conspicias, nisi quoniam si utrumque animaduertitur, utrumque merito credatur. [70 Et tamen adhuc dubitat hæreticus Christum dicere esse Deum, quæ Deum tot & rebus animaduertit & vocibus adprobatum. Si homo tantummodo Christus; quomodo veniens in hunc mundum in sua venit, cum homo nullum fecerit mundum? Si homo tantummodo Christus; quomodo mundus per ipsum factus esse refertur, cum non per hominem mundus, sed post mundum homo institutus referatur? Si homo tantummodo Christus; quomodo non ex semine tantum David Christus; sed verbum caro factum est, & habitauit in nobis? Nam etsi protoplastus non ex semine, sed tamen protoplastus non est ex verbi & carnis coniunctione concretus. Non est enim verbum caro factum, & habitauit in nobis. Si homo tantummodo Christus; quomodo qui de cælo venit, quæ vidit & audit testificatur, cum constet hominem de cælo, quia ibi nasci non possit, venire non posse? Si homo tantummodo Christus; quomodo visibilia & inuisibilia, throni, virtutes & dominationes per ipsum, & in ipso creata esse referuntur, cum virtutes cælestes per hominem fieri non potuerint, quæ ante hominem ipsum esse debuerint. Si homo tantummodo Christus; 71 quomodo adest ubique inuocatus, cum hæc hominis natura non sit, sed Dei, ut adesse omni loco possit? Si homo tantummodo Christus; cur homo in orationibus mediator inuocatur, cum inuocatio hominis ad præstandam salutem inefficax iudicetur? Si homo tantummodo Christus; cur spes in illum ponitur, cum spes in homine maledicta referatur? Si homo tantummodo Christus; cur non licet Christum sine exitio animæ negari, cum in hominem commissum delictum referatur posse dimitti? Si homo tantummodo Christus; quomodo Ioannes Baptista testatur, & dicit, 72 qui post me venit, ante me factus est, quia prior me fuit? cum si homo tantummodo Christus, post Ioannem natus, ante Ioannem esse non possit, nisi quoniam illum quæ Deus est, antè præcessit. Si homo tantummodo Christus; quomodo quæ pater facit, & filius facit similiter, quum homo cælestibus operibus Dei similia opera facere non possit? Si homo tantummodo Christus; quomodo sicut pater in se vitam habet, ita dedit filio vitam habere in semetipso, cum exemplo patris Dei, homo in se vitam habere non possit, cum non in æternitate sit gloriosus, sed in materia mortalitatis effectus? Si homo tantummodo Christus; quomodo refert, 73 Ego sum panis vitæ æternæ qui de cælo descendi: cum neque panis vitæ homo esse possit ipse mortalis, nec de de cælo descenderit nulla in cælo constituta materia fragilitatis? Si homo tantummodo Christus; quomodo dicit, quia patrem Deum nemo vidit vnquam: nisi qui est à Deo, hic vidit Deum? Quoniam si homo tantummodo Christus, Deum videre non potuit, quia Deum nemo hominum vidit: Si autem dum ex Deo est, Deum vidit, plus se quam hominem, dum Deum vidit, intelligi voluit. Si homo tantummodo Christus; cur dicit, Quid si videritis filium hominis ascendentem illuc ubi antè erat: ascendit autem in cælum? ibi ergo fuit, dum illuc redit ubi prius fuit. [74 Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram passionis ostendens. Nemo igitur Christum sicut angelum non dubitat dicere; ita etiam Deum hæset pronuntiare, cum hunc eundem & puerorum horum benedictionem per sacramentum passionis digestum in figura manuum, & 75 Deum & angelum intelligat inuocatum fuisse. 76 Ac si aliquis hæreticus pertinaciter obluens aduersus veritatem, voluerit in his omnibus exemplis propriè angelum aut intelligere, aut intelligendum esse contenderit, in hoc quoque viribus veritatis frangatur necesse est. 77 Nam si omnibus cælestibus, terrenis & infernis Christo subditis, etiā ipsi angeli cum omnibus ceteris quæcunq; subiecta sunt Christo, dicuntur Dij; iure & Deus Christus. Et si quicunque angelus subditus Christo Deus potest dici, & hoc si dicitur, & sine blasphemia proferetur, multo magis utique & hoc ipsi Dei filio Christo cōpetere potest, ut Deus pronuntietur. Si enim qui subiectus Christo angelus, Deus promitur, multo magis & constantius Christus, 78 cui sunt omnes angeli subiecti, Deus esse dicetur. Nec enim naturæ congruit, ut quæ minoribus concessa sunt, maioribus denegentur. Ita si angelus Christo minor est, angelus autem Deus dicitur, magis consequenter Christus, Deus esse dicetur; qui non vno, sed omnibus angelis, & maior & melior inuenitur. 79 Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, in medio autem Deus Deos discernit, in synagoga autem aliquoties Christus stetit, Christus ergo in synagoga Deus stetit, diiudicans scilicet Deos, quibus dicit: Vsq; quod personas hominum accipitis: accusans scilicet consequenter homines synagogæ, non exercentes iusta iudicia. Porro si illi qui reprehenduntur atque culpantur, propter aliquam tamen causam hoc nomen adipisci sine blasphemia videntur ut Dij nuncupentur: multo magis utique hic Deus habebitur, qui non tantum Deus Deorum stetisse dicitur, sed etiam Deos discernens & diiudicans ex eadem lectionis auctoritate aperitur. Ac si illi; qui tamquam vnus de principibus cadunt, Dij tamen nuncupantur, multo magis Deus esse dicetur, qui non tantum tantquam vnus ex principibus non cadit, sed ipsum quoque malitiæ & auctorem & principem vincit. Quæ autem malum ratio est, ut cum legant hoc etiam Moyse nomen datum, dum dicitur: 80 Deum

C. XIII

Ioan. 1.

Ibid.

Matth. 1.

Ioan. 1.

Ioan. 3.

Coloss. 1.

Rom. 10.

1. Tim. 2.

Isa. 11.

Matth. 10.

Ioan. 1.

Ioan. 5.

Ibid.

Ioan. 6.

Ibid.

Ibid.

CA. XV.

Gen. 48.

Philipp. 2.

Psal. 81.

Heb. 2.

H. b. 1.

Psal. 81.

Ibid.

Ibid.

Exod. 7.

te posui Pharaoni: Christo negetur, qui non Pharaoni Deus, sed vniuersæ creaturæ & Dominus & Deus constitutus esse reperitur. & in illo quidem hoc nomen temperatè datum, in hoc profusè: in illo ad mensuram, in hoc supra omnem omninò mensuram. Non enim ad mensuram, inquit, dat filio pater: pater enim, inquit, diligit filium. In illo ad tempus in hoc sine tempore. diuini enim nominis potestatem & super omnia & in omne tēpus accepit. Quòd si qui vnus hominis accepit potestatem in hac exiguitate huius datę potestatis, nomen tamen istud Dei incunctanter consequitur, quanto magis qui in ipsum quoque Moysen habet potestatem, nominis istius auctoritatē consecutus esse creditur? [81 Et poteram quidem omnium scripturarum cœlestium euentilare tractatus, & ingentem circa istam speciem Christi diuinitatis, vt ita dixerim, syluam commouere: nisi quoniam non tam mihi contra hanc hæresim propositum est dicere, quàm breuiter circa personam Christi, regulam veritatis aperire. Quamuis tamen ad alia festinem, illud non arbitror prætermittendum, quod in Euangelio Dominus ad significantiam suæ maiestatis expressit dicendo: Soluite templum hoc & ego in in triduo suscitabo illud. Aut quando alio in loco & alia parte pronuntiat: Potestatem habeo animam meam ponendi, & rursus recipere eam: hoc enim mandatum accepi à patre. Quis est enim qui dicit, animam suam se posse ponere, aut animam suam posse se rursus recuperare, quia hoc mandatum acceperit à patre? Aut quis dicit, destructum corporis sui templum resuscitare rursus & reedificare se posse; nisi quoniam sermo ille, qui ex patre, qui apud patrem per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil; imitator paternorum operum atque virtutum; imago inuisibilis Dei; qui descendit de cœlo, qui quæ vidit & audiuit testificatus est; qui non venit vt faceret suam voluntatem, sed potius vt faciat patris voluntatem, à quo missus ad hoc ipsum fuerat, vt magni consilij angelus factus arcanorum cœlestium nobis iura referaret; quique verbum caro factus habitauit in nobis, ex nobis hic Christus non homo tantum, quia hominis filius: sed etiam Deus, quia Dei filius comprobatur. Quòd si & primogenitus omnis creaturæ ab Apostolo dictus sit Christus, quomodo omnis creaturæ primogenitus esse potuit, nisi quoniam secundum diuinitatem ante omnem creaturam ex patre Deo sermo processit? Quòd nisi ita hæretici acceperint, Christum hominem primogenitum omnis creaturæ monstrare cogentur, quod facere non poterunt. Aut igitur ante omnem est creaturam, vt primogenitus sit omni creaturæ, & non homo est tantum, quia homo post omnem creaturam est. Aut homo tantum est, & est post omnem creaturam: Et quomodo primogenitus est omnis creaturæ, nisi quoniam dum verbum illud quod est ante omnem creaturam, & idè primogenitus omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc est, adsumit hunc hominem qui est post omnem creaturam, & sic cum illo & in illo habitat in nobis, vt neque homo Christo subtrahatur, neque diuinitas negetur. Nam si tantummodò ante omnem creaturam est, homo in illo subtractus est. Si autem tantummodò homo est, diuinitas quæ ante omnem creaturam est, intercepta est: vtrunq; ergo in Christo confœderatum est, & vtrunque coniunctum est, & vtrunque connexum est. Et meritò dum est in illo aliquid quod superat creaturam, pignerata in illo diuinitatis & humilitatis videtur esse concordia. Propter quam causam, qui mediator Dei & hominum effectus exprimitur, in se Deum & hominem sociasse reperitur. Ac si idem Apostolus de Christo refert, 82 vt exutus carnem potestates dehonestauit, palam triumphatis illis in semetipso: non vtiq; otiosè exutum carne proposuit, nisi quoniam & resurrectionem rursus indutum voluit intelligi. Quis est ergo iste exutus & rursus indutus? requirant hæretici. nos enim sermonem Dei scimus indutum carnis substantiam, eundemque rursus exutum eadem corporis materia, quam rursus in resurrectione suscepit & quasi indumentum resumpsit. Sed enim neque exutus, neque indutus hominem Christus fuisset, si homo tantum fuisset. Nemo enim vnquam seipso aut spoliatur, aut induitur. Sit enim necesse est aliud, quicquid aliundè aut spoliatur aut induitur. Ex quo meritò sermo Dei fuit, qui exutus est carnem, & in resurrectione rursus indutus. Exutus autem, quoniam & in natiuitate fuerat indutus. itaque in Christo Deus est qui induitur, atque etiam exutus sit oportet; propterea is qui induitur, pariter & exuatur necesse est. Induitur autem & exuitur homo quasi quadam contexti corporis tunica. Ac propterea consequenter sermo fuit, vt diximus, Dei, qui modò indutus, modo exutus esse reperitur: hoc enim etiam in benedictionibus antè prædixit: Lauabit stolam suam in vino, 83 & in sanguine vix amictum suum. Si stola in Christo caro est, & amictum ipsum corpus est, requiratur quisquis est ille cuius corpus amictum est, & stola caro. Nobis enim manifestum est carnem stolam & corpus amictum verbi fuisse, quique sanguine, id est vino, lauit substantiam corporis & materiam carnis abluens, ex parte suscepti hominis passione. Ex quo siquidem lauatur, homo est: quia amictum quod lauatur, caro est. Qui autem lauat, verbū Dei est, qui vt lauaret amictum, amicticeptor effectus est. Meritò ex ea substantia, quæ recepta est, vt lauaretur, homo exprimitur: sicut ex verbi auctoritate qui lauit, Deus esse monstretur. [84 Cur autem licet ad aliam partem disputandi festinare videamur, illum prætereamus apud Apostolum locum: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est æqualem se Deo esse, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliavit se obediens factus vsque ad mortem, mortem autem crucis: propterea & Deus illum superexaltauit, & dedit illi nomen quod est super omne nomē, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum

A in infernorum, & omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Qui cum in forma Dei esset, inquit. Si homo tantummodò Christus in imagine Dei, non in forma Dei relatus fuisset. hominem enim scimus ad imaginem, non ad formam Dei factum. Quis ergo est iste, qui in forma Dei, ut diximus, factus est angelus? sed nec in angelis formam Dei legimus, nisi quoniam hic præcipuus atque generosus præ omnibus Dei filius verbum Dei; imitator omnium paternorum operum, dum & ipse operatur sicut & pater eius, forma (ut expressimus) est Dei patris. Et meritò in forma pronuntiatus est Dei; dum & ipse super omnia, & omnis creaturæ diuinam obtinens potestatem, & Deus est exemplo patris: hoc ipsum tamen à patre proprio consecutus, ut omnium & Deus esset, & Dominus esset, & Deus ad formam Dei patris ex ipso genitus atque prolatus. Hic ergo quamuis esset in forma Dei, non est rapinam arbitratus æqualem se Deo esse. Quamuis enim se ex Deo patre Deum esse meminisset nunquam se Deo patri aut comparauit aut contulit, memor se esse ex suo patre, & hoc ipsum quod est, habere se quia pater dedisset. Inde denique & ante carnis assumptionem, sed & post assumptionem corporis, post ipsam præterea resurrectionem, omnem patri in omnibus rebus obedientiam præstitit pariter ac præstat. Ex quo probatur, numquam arbitratum illum esse rapinam quandam diuinitatem, ut æquaret se patri Deo: quinimò contrà, omni ipsius imperio & voluntati obediens atque subiectus etiam ut formam serui susciperet contentus fuit, hoc est hominem illum fieri & substantiam carnis & corporis, quam ex paternorum & secundum hominem delictorum seruitute venientem nascendo suscepit. Quo tempore se etiam exinaniuit, dum humanam conditionis fragilitatem suscipere non recusauit. Quoniam si homo tantummodò natus fuisset, per hoc exinanius non esset: homo enim nascens augetur, non exinanitur. Nam dum incipit esse quod cum non esset, habere non potuit, ut diximus, non exinanitur, sed potius augetur atque ditatur. Ac si Christus exinanitur in eo quod nascitur, formam serui accipiendo, quomodo homo tantummodò est? de quo verius dictum fuisset locupletatum illum esse tunc quum nasceretur, non exinanius, nisi quoniam auctoritas diuini verbi ad suscipiendum hominem interim conquiescens, nec se suis viribus exercens, deiecit se ad tempus atque deponit, dum hominem fert quem suscepit. Exinaniuit se, dum ad iniurias contumeliarumque descendit, dum audit infanda, experitur indigna: cuius tamè humilitatis adest statim egregius fructus. Accepit enim nomen quod est super omne nomen, quod utique non aliud intelligimus esse quàm nomen Dei. Nam quum Dei sit solus esse super omnia, consequens est, ut nomen illud sit super omnia, quod est eius qui super omnia est Dei. Est ergo nomen illud quod super omne nomen est: quod nomen est eius utique consequenter, qui quum in forma Dei fuisset, non rapinam arbitratus est æqualem se Deo esse. Neque enim si non & Deus esset Christus, omne se in nomine eius genu flecteret, cœlestium, & terrestrium, & infernorum; nec visibilia aut inuisibilia, aut rerum omnium omnis creatura homini esset subiecta siue substrata, quæ se ante hominem esse meminisset. Ex quo dum in forma Dei esse Christus dicitur, & dum in natiuitatem secundum carnem se exinans monstratur, & dum id accepisse nomen à patre quod sit super omne nomen exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœlestium, terrenorum, & infernorum se flectere & curuare monstratur: & hoc ipsum in gloriam Dei patris succurrere asseritur, consequenter non ex illo tantum homo est, quia obediens patri factus est usque ad mortem, mortem autem crucis: sed ex his etiam rebus superioribus diuinitatem Christi sonantibus, Dominus Christus Iesus & Deus, quod hæretici nolunt esse, monstratur. ⁸⁶ Hoc in loco licebit mihi argumenta etiam ex aliorum hæreticorum parte conquirere. Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersario sumitur, ut veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. Nam usque adeo hunc manifestum est in scripturis esse Deum tradi, ⁸⁷ ut plerique hæreticorum diuinitatis ipsius magnitudine & veritate commoti, ultra modum extendentes honores eius, ausissent non filium, sed ipsum Deum patrem promerere vel putare. Quod etsi contra scripturarum veritatem est, tamen diuinitatis Christi argumentum grande atque præcipuum est: qui usque adeo Deus, sed quia filius Dei natus ex Deo, ut plerique illum (ut diximus) hæretici ita Deum acceperint, ut non filium, sed patrem pronuntiandum putarent. Estiment ergo an hic sit Deus, cuius auctoritas tantum mouit quosdam, ut putarent illum (ut diximus superius) iam ipsum patrem Deum: effrenatius & effusius in Christo diuinitatem cōfiteri, ad hoc illos manifesta Christi diuinitate cogente, ut quem filium legerent, quia Deum animaduertent, patrem putarent. ⁸⁸ Alij quoque hæretici usque adeo Christi manifestam amplexati sunt diuinitatē, ut dixerint illum fuisse sine carne, & totum illi susceptum detraxerint hominem, ne decoquerent in illo diuini nominis potestatem, si humanam illi sociassent, ut arbitrabantur, natiuitatem: quod tamen nos non probamus, sed argumentum asserimus usque adeo Christum esse Deum, ut quidam illum sub tracto homine tantummodò putarint Deum, quidam autem ipsum crediderint patrem Deum, quum ratio & temperamentum scripturarum cœlestium, Christum ostendant Deum, sed quia filium Dei, & assumpto à Deo etiam filio hominis credendum & hominem. Quoniam si ad hominem veniebat, ut mediator Dei & hominum esse deberet, oportuit illum cum eo esse, & verbum carnē fieri, ⁸⁹ ut in semetipso concordiam confabularet terrenorum pariter atque cœlestium, dum vtriusque partis in se connectens pignora, & Deum homini, & hominem Deo copularet: ut meritò filius Dei

Ibid.

Gen. 1.

Ioan. 5.

Coloss. 1.

Philipp. 2.

Matth. 28.

et Ioan. 20.

Philipp. 2.

Ibid.

Coloss. 1.

Philipp. 2.

Coloss. 1.

Philipp. 2.

C. XIII.

1. Tim. 2.

Ioan. 1.

Ephes. 2.

per assumptionem carnis filius hominis, & filius hominis per receptionem Dei verbi filius Dei effici possit. Hoc altissimum atque reconditum sacramentum ad salutem generis humani ante secula destinatum, in Domino Iesu Christo Deo & homine inuenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum æternæ salutis posset adduci. [90 Sed erroris istius hæreticorum inde, ut opinor, nata materia est, quia inter filium Dei & filium hominis nihil arbitrantur interesse, ne facta distinctione, & homo & Deus Iesus Christus facile comprobetur. Eundem enim atque ipsum, id est hominē filium hominis, etiā filium Dei volunt videri, ut homo & caro & fragilis illa substantia eadem atq; ipsa filius Dei esse dicatur. Ex quo dum distinctio, filij hominis & filij Dei nulla secernitur, sed ipse filius hominis Dei filius vindicatur, homo tantummodò Christus idem atque filius Dei asseratur. Per quod nituntur excludere; Verbum caro factum est; & Habitauit in nobis, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus. Proponunt enim atque illa prætendunt, quæ in Evangelio Lucæ relata sunt, ex quibus asserere conantur non quod est, sed tantum illud quod volunt esse: Spiritus sanctus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea & quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei. Si ergo, inquit, angelus Dei dicit ad Mariā, quod ex te nascetur sanctum, ex Maria est substantia carnis & corporis. Hanc autem substantiam, id est sanctum, hoc quod ex illa genitum est, filium Dei esse proposuit. Homo, inquit, ipse, & illa caro corporis, illud quod sanctum est dictum, ipsum est filius Dei. Ut & cum dicit scriptura sanctum, Christū filium hominis hominem intelligamus, & cum filium Dei proponit, non hominem, sed Deum percipere debeamus. Sed enim scriptura diuina, hæreticorum & fraudes & furta facile conuincit & detegit. Si enim sic esset tantummodò, Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei, fortasse alio esset nobis genere aduersus illos reluctandum, & alia nobis essent argumēta querenda, & arma sumenda, quibus illorum & insidias & præstigias vinceremus. Cum autem ipsa scriptura cœlesti abundans plenitudine, sese hæreticorū istorum calumnijs exuat, facile ipso quod scriptum est, nitimur, & errores istos sine vlla dubitatione superamus. Non enim dixit, ut iam expressimus, propterea quod ex te nascetur sanctum, sed adiecit Coniunctionem. Ait enim: propterea & quod ex te nascetur sanctum; ut illud ostenderet, non principaliter hoc sanctum quod ex illa nascitur, id est istam carnis corporisque substantiam, filium Dei esse, sed consequenter, & in secundo loco; principaliter autem filium Dei esse, verbum Dei incarnatum per illum spiritum de quo angelus refert: Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Hic est enim legitimus Dei filius qui ex ipso Deo est, qui dum sanctum istud assumit, & sibi filium hominis annectit, & illum ad se rapit atque transducit, connexionem suam & permixtionem sociata præstat, & filium illū Dei facit, quod ille naturaliter non fuit: ut principalitas nominis istius filius Dei in spiritu sit Domini qui descendit & venit, ut sequela nominis istius in filio Dei & hominis sit, & merito consequenter hic filius Dei factus sit, dum non principaliter filius Dei est: atq; ideò dispositionē istam angelus videns, & ordinem istum sacramenti expediens, non sic cuncta confundens, ut nullum vestigium distinctionis collocarit, distinctionem posuit dicendo, propterea & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Ne si distributionem istam cum libramētis suis non dispensasset, sed in confuso permixtam reliquisset, verè occasionem hæreticis contulisset, ut hominis filium quā homo est, eundem & Dei & hominis filium pronuntiare deberent. Nunc autem particulatim exponens tam magni sacramenti ordinem atque rationem, euidenter expressit, ut diceret, & quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei: probans quoniam filius Dei descendit. Qui dum filium hominis in se suscepit consequenter illum filium Dei fecit, quoniam illum filius sibi Dei sociavit, & iunxit. Ut dum filius hominis adhæret in natiuitatem filio Dei, ipsa permixtione scœneratum & mutuatum teneret, quod ex natura propria possidere non posset. Ac sic facta est angeli voce, quod nolunt hæretici, inter filium Dei hominisque cum sua tamen sociatione distinctio, urgendo illos uti Christum hominis filium hominem intelligant quoq; Dei filium, & hominē Dei filium, id est Dei verbum (sicut scriptum est) Deum accipiant: atque ideò Christum Iesum Dominum ex utroque connexum (ut ita dixerim) ex utroque contextum atq; concretum, & in eadem vtriusque substantiæ concordia mutui ad inuicem scœderis confubulatione sociatum, hominem & Deum, scripturæ hoc ipsum dicentis veritate cognoscant. [91 Ergo, inquit, si Christus non homo est tantum, sed & Deus, Christum autem refert scriptura mortuum pro nobis & resuscitatum, iam docet nos scriptura credere Deum mortuū. Aut si Deus non moritur, Christus autem mortuus refertur, non erit Christus Deus, quoniam Deus non potest accipi mortuus. Si vnumquam intelligerent aut intellexissent quod legunt, nunquam tam periculose omnino loquerentur. Sed erroris semper est abrupta dementia, & non est nouum si vsque ad periculosa descēdunt, qui fidem legitimam reliquerunt. Si enim scriptura proponeret Christum tantummodò Deum, & nulla in illo fragilitatis humanæ sociatio esset permixta, merito illorum hic aliquid valuisset sermo contortus. Si Christus Deus, Christus autem mortuus, ergo mortuus est Deus. Sed cum non tantummodò illum ut ostendimus iam frequenter, Deum, sed & hominē scriptura constituat, consequens est, quod immortale est, incorruptū mansisse teneatur. Quis enim non intelligat, quod impassibilis sit diuinitas, passibilis verò sit humana fragilitas? Cum ergo tā ex eo quod Deus est, quā etiā ex illo quod homo est Chri-

A est Christus, intelligatur esse permixtus & esse sociatus, Verbum enim caro factum est, & habitavit in nobis, quis non sine ullo magistro atque interprete ex sese facile cognoscat, non illud in Christo mortuum esse quod Deus est, sed illud in illo mortuum esse quod homo est? Quid enim si diuinitas in Christo non moritur, sed carnis solius substantia extinguitur? quando & in ceteris hominibus, qui non sunt caro tantummodo, sed caro & anima; caro quidem sola incursum interitus mortisque patitur, extra leges autem interitus & mortis anima incorrupta cernatur? hoc enim & ipse Dominus hortans nos ad martyrium & ad contemptum omnis humanæ potestatis, aiebat: Ne timueritis eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt. Quod si anima immortalis occidi aut interfici non potest in quouis alio, licet corpus & caro sola possit interfici, quanto magis utique verbum Dei & Deus in Christo interfici omnino non potuit, cum caro sola & corpus occisum sit? Si enim hanc habet generositatem immortalitatis anima in quouis homine, ut non possit interfici, multo magis hanc habet potestatem generositatis verbi Dei, ut non possit occidi. Nam si potestas hominum ad interficiendam sacram Dei potestatem, & si crudelitas humana ad interficiendam animam deficit, multo magis ad Dei verbum interficiendum deficere debebit. Nam cum ipsa anima, quæ per Dei verbum facta est, ab hominibus non occiditur, multo magis utique verbum Dei periri non posse credetur. Et si plus non potest hominum cruenta sæuitia aduersus homines, quam ut tantummodo corpus occidat, quanto magis utique in Christo non valebit, quam ut idem tantummodo corpus occidat: ut dum per hæc colligitur, non nisi hominem in Christo interfectum, appareat ad mortalitatem sermonem in loco non esse deductum. Nam si Abraham & Isaac & Iacob, quos homines tantummodo constat fuisse, manifestum est viuere (omnes enim, inquit, illi viuunt Deo, nec mors in illis animam perimit, quæ corpora ipsa dissoluit; ius enim suum exercere potuit in corpora, in animas exercere non valuit: aliud enim in illis mortale, & ideo mortuum, aliud in illis immortale, & ideo intelligitur non extinctum: ob quam causam viuere Deo, pronuntiati, & dicti sunt) multo magis utique mors in Christo aduersus solam materiam corporis potuit valere, aduersus diuinitatem sermonis non potuit se exercere. Frangitur enim potestas mortis, ubi intercedit auctoritas immortalitatis. [94 Sed ex hac occasione, quia Christus non homo tantum, sed & Deus, diuinarum litterarum sacris auctoritatibus approbatur, alij hæretici erumpentes statim in Christo religionis conculcare machinantur, hoc ipso patrem Deum volentes ostendere Christum esse, dum non homo tantum asseritur, sed & Deus promitur. Sic enim inquirunt, si vnus esse Deus promitur, Christus autem Deus, ergo, inquirunt, si pater, & Christus est vnus Deus: Christus pater dicetur. In quo errare probatur Christum non noscentes, sed sonum nominis approbantes: nolunt enim illum secundam esse personam post patrem, sed ipsum patrem. Quibus quia facile respondetur, pauca dicentur. Quis enim non secundam filij post patrem agnoscat esse personam, cum legat dictum à patre consequenter ad filium, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & post hæc relatum, Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. 95 Aut cum inter manus teneat: Pluit Dominus super Sodomam & Gomorram ignem, & sulphur à Domino de cælo. Aut cum ad Christum, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut cum etiam ille desideratus scriba ait: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Aut cum Esaie prophetias explicans, inuenit positum sic: Hæc dicit Dominus Christo meo Domino. Aut cum legit, Non descendi de cælo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Aut dum inuenit positum: Quoniam qui me misit, maior me est. Aut cum considerat scriptum, 96 Eo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Aut quando habet cum ceteris conlocutum, Sed in lege vestra scriptum est, quia duorum testimonium verum est, ego de me testificor, & testificatus est de me qui me misit pater. Aut quando vox de cælo redditur, Et honorificauit, & honorificabo. Aut quando à Petro respondetur & dicitur, Tu es filius Dei viui. Aut quando ab ipso Domino sacramentum huius reuelationis approbatur, & dicitur, Beatus es Simon Bariona, quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in cælis est. Aut quando ab ipso Christo exprimitur, Pater clarifica me eo honore quo fui apud te antequam mundus fieret. Aut cum ab eodem dicitur, Pater sciebam quia semper me audis, verum propter circumstantes dixi, ut credant quia tu me misisti. Aut cum definitio regulæ ab ipso Christo collocatur, & dicitur, Hæc est autem vita æterna, ut sciant te vnum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. ego te honorificauit super terram, opus perfecti quod dedisti mihi. Aut cum item ab eodem asseritur, & dicitur, Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Aut cum sedere ad dextram patris, & à Prophetis & ab Apostolis approbatur. Et satis longum facio, si enisus fuero omnes omnino ad hanc partem voces congregare, quando quidem non tam veteris quam etiā noui Testamenti scriptura diuina ubique ostendat, illum ex patre natū, per quē facta sunt omnia, & sine quo factū est nihil. qui obediuit sēper patri, & obediuit, sēper habentē rerum omnium potestatem, sed quā traditā, sed quā cōcessā, sed quā à patre proprio sibi indultam. Quid enim tam euident potest esse, hunc non patrē esse, sed filium, quā quod obediēs Patri Deo proponitur, ne si pater esse credatur, alteri iā Deo patri Christus subiectus esse dicatur.

CA. XXII.
Ioan. 10.

2. Cor. 3.

Ioan. 10.

Ibidem.

Ibidem.

CA. XXIII.
Ibidem.

Ioan. 1.

Ioan. 8.

Ibidem.

[97 Sed quia frequenter intendunt illum nobis locum quo dictum sit, Ego & pater vnum sumus, & in hoc illos æquè facillè vincemus. Si enim erat, vt hæretici putant pater Christus, oportuit dicere, ego & pater vnus sum. At cum ego dicit, deinde patrem infert dicendo, ego & pater, proprietatem personæ suæ, id est filij, à paterna auctoritate discernit atque distinguit, non tantummodò de sono nominis, sed etiam de ordine dispositæ potestatis. Qui potuisset dicere, ego pater, si patrè se esse meminisset. Et quia dixit vnum, intelligant hæretici quia non dixit vnus. 98 Vnum enim neutraliter positum, societatis concordiam, non vnitatem personæ sonat. Vnum enim non vnus esse dicitur, quoniam nec ad numerum refertur, sed ad societatem alterius expromitur. Denique adiicit dicens, sumus, non sum, vt ostenderet per hoc quod dixit, sumus, & pater, duas esse personas. Vnum autem quod ait, ad concordiam, & eandem sententiam, & ad ipsam charitatis societatem pertinet, vt meritò vnum sit pater & filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Et quoniam ex patre est, quicquid illud est, filius est, manente tamen distinctione, vt non sit pater ille qui filius, quia nec filius ille qui pater est. Nec enim, sumus, addidisset, si vnum se & solitarium patrem, filium factum esse meminisset. Denique nouit hanc concordie vnitatem & Apostolus Paulus, cum personarum tamen distinctione. Nam cum ad Corinthios scriberet, Ego, inquit, plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plātat, est quicquam, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Quis autem non intelligat alterum esse Apollo, alterum Paulum, non eundem atque ipsum Apollo pariter & Paulum. Denique & diuersa vniuscuiusque sunt officia prolata: alter enim qui plantat, & alter qui rigat. hos tamen duos, non quòd vnus sit, sed quòd vnum sint, proposuit Apostolus Paulus, vt alter quidem sit Apollo, alter verò Paulus, quantum ad personarum distinctionem pertinet, vnum ambo sint. Nam quando duorum vna sententia est, veritas vna est, fides vna est, vna atque eadem religio est, vnus etiam Dei timor est, vnum sunt etiam si duo sint, ipsum sunt dum ipsum sapiunt. Etenim quos personæ ratio inuicem diuidit, eosdem rursus inuicem religionis ratio con-
ducit. Et quamuis idem atque ipsi non sint, dum idem sentiunt, ipsum sunt, & quum duo sint, vnum sunt, habentes in fide societatem, etiam si gerant in personis diuersitatem. Denique, quum ad has voces Domini imperitia fuisset Iudaica commota, & temerè adusque saxa succensa, ita vt discurrerent, & dicerent, Non te lapidamus propter bonum opus, sed propter blasphemiam, & quia tu cum homo sis, facis te Deum: distinctionem posuit Dominus in ratione reddenda, quomodo se Deum aut dixisset, aut intelligi vellet: Quem pater sanctificauit, inquit, & misit in hunc mūdum, vos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius Dei sum: etiam hic patrem habere se dixit. Filius est, ergo non pater: patrem enim confessus se fuisse, si patrem se esse meminisset: & sanctificatum se à suo patre esse proponit. 99 Dum ergo accipit sanctificationem à patre, minor patre est: minor autem patre consequenter est, sed filius. pater enim si fuisset, sanctificationem dedisset, non accepisset. & nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à patre; hoc ipso, quo patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificationem probat filium; se esse, non patrem monstrauit. Missum præterea se esse dicit, vt per hanc obedientiam qua venit Dominus Christus missus, non pater, sed filius probetur, qui misisset vtique si pater fuisset. Missus autem non fuit pater, ne pater subditus alteri Deo dum mittitur, probaretur. Et tamen post hæc adiicit, quòd omnem omninò ambiguitatem dissolueret, & totam cōtrouersiam erroris extingueret. ait enim in vltima parte sermonis: Vos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius Dei sum. Ergo si euidenter filium Dominus se non patrem esse testatur, magnæ temeritatis & ingentis est furoris exemplum, contra ipsius Christi Domini testimonium cōtrouersiam diuinitatis & religionis agitare, & Christum Iesum Patrem esse dicere, quum animaduertat illum non patrem se, sed filium comprobasse. F
[100 Quòd si de cœlo missus à patre est, non vtique homo tantum est: homo enim, vt diximus, de cœlo venire non potuit. Non igitur ibi antè homo fuit, sed illuc ascendit vbi non fuit. Descendit autem Dei verbum quod ibi fuit. Verbum inquam Dei, & Deus per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Non igitur homo inde sic de cœlis venit, sed Dei sermo, id est Deus, inde descendit. Si homo tantummodò Christus, quomodo ait: 101 Etsi ego de me testificor, verum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò eam; vos ignoratis vnde venerim, aut quò eam; vos secundum carnem iudicatis. Ecce & hîc illuc se dicit rediturum vnde se testificatur ante venisse, missum scilicet de cœlo. Descendit ergo vnde venit, quo modo illuc vadit vnde descendit. Ex quo si homo tantummodò Christus esset, non inde venisset: atque ideò nec illuc abiret, quoniam non inde venisset. Veniendo autem inde vnde homo venire non potest, Deum se ostendit venisse. Sed enim huius ipsius descensionis ignari, & imperiti Iudæi, hæredes sibi hæreticos istos reddiderunt, quibus dicitur: Vos ignoratis vnde veniam, & quò eam; vos secundum carnem iudicatis. Tam isti quàm Iudæi carnalem solam esse Christi natiuitatem tenentes, nihil aliud Christum esse quàm hominem crediderunt, non considerantes illud, quoniam cum de cœlo homo non potuerit venire, vt meritò illuc posset redire, Deum esse qui inde descenderit, vnde homo venire non potuerit. Si homo tantummodò Christus, quomodo dicit: Vos ex inferioribus estis, ego de sursum sum: vos de hoc mundo estis, ego nō sum de hoc mundo. Ideo autè si omnis homo ex hoc mūdo est, & ideò in hoc mūdo est Christus, an homo tantummodò est? Absit. Sed cōsidera quod ait, Ego

- A** Ego non sum de hoc mundo. Nunquid ergo mentitur, cum ex hoc mundo sit, si homo tantummodo sit? Aut si non mentitur, non est ex hoc mundo. Non ergo homo tantummodo est, quia ex hoc mundo non est. Sed ne lateret quis esset, expressit unde esset: Ego, inquit, de sursum sum, hoc est de cœlo, unde homo venire non potest; non enim in cœlo factus est. Deus est ergo qui de sursum est, & idcirco de hoc mundo non est: quanquam etiam quodammodo ex hoc mundo est, unde non Deus tantum est Christus, sed & homo. Ut merito quomodo non est ex hoc mundo, secundum verbi diuinitatem, ita ex hoc mundo sit secundum suscepti corporis fragilitatem: homo est enim cum Deo iunctus, & Deus cum homine copulatus. ¹⁰² Sed idcirco nunc hic Christus in vnam partem solius diuinitatis incubuit, quoniam cæcitas Iudaica solam in Christo partem carnis aspexit, & inde in præsentī loco silentio præterita corporis fragilitate quæ de mundo est, de sua sola diuinitate locutus est, quæ de mūdo non est: ut in quantum illi inclinauerant, ut hominem illum tantummodo crederent, in tantum illos Christus posset ad diuinitatem suam considerandam trahere, ut se Deum crederent, volens illorum incredulitatem circa diuinitatem suam omīssa interim commemoratione fortis humanæ solius diuinitatis oppositione superare. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit, ¹⁰³ Ego ex Deo prodij, & veni, cum constet hominem à Deo factum esse, non ex Deo processisse: ex Deo autem homo quomodo non processit, sic Dei verbum processit, de quo dictum est: Eructauit cor meum verbum bonum. Quod quoniam ex Deo est, merito & apud Deum est. Quodque quia non otiose prolatum est, merito omnia facit. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed enim hoc verbum, per quod facta sunt omnia. Et Deus, inquit, erat verbum. Deus ergo processit ex Deo, dum qui processit
- B** sermo Deus est, qui processit ex Deo. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: Siquis verbum meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Mortem in æternum non videre, quid aliud quam immortalitas est? Immortalitas autem diuinitati socia est, quia & diuinitas immortalis est, & immortalitas diuinitatis fructus est. Sed enim omnis homo mortalis est, immortalitas autem ex mortali non potest esse. Ergo ex Christo homine mortali, immortalitas non potest nasci. Sed qui verbum custodierit, inquit, meum, mortem non videbit in æternum. Ergo verbum Christi præstat immortalitatem, & per immortalitatem præstat diuinitatem. Quod si non potest exhibere ut immortalem alterum faciat ipse mortalis, hoc autem Christi verbum exhibere, pariter & præstat immortalitatem: non utique homo tantum est, qui præstat immortalitatem: quam, si tantummodo homo esset, præstare non posset: præstando autem diuinitatem per immortalitatem, Deum se probat diuinitatem porrigendo: quam nisi Deus esset, præstare non posset. Si homo tantummodo Christus, quomodo inquit, ¹⁰⁴ Ante Abraham ego sum. Nemo enim hominum ante eum potest esse, ex quo ipse est, nec potest fieri ut quicquam prius fuerit ante illum ex quo ipsam originem sumpsit. Sed enim Christus cum ex Abraham sit, ante Abraham esse se dicit. Aut mentitur igitur, & fallit, si ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit, si etiam Deus est, dum ante Abraham fuit. Quod nisi fuisset, consequenter cum ex Abraham fuisset, ante Abraham esse non posset. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: Et ego agnoscam eas, & sequuntur me meæ, & ego vitam æternam do illis, & nunquam peribunt in perpetuum. Sed enim cum omnis homo mortalitatis sit legibus alligatus, & idcirco in perpetuum se ipse seruare non posset, multo magis in perpetuum alterum seruare non poterit. At in perpetuum se Christus repromittit salutem daturum. Quam si non dat, mendax est: si dat, Deus est. Sed non fallit, dat enim quod repromittit. Deus est ergo, qui salutem perpetuam porrigit, quam homo qui seipsum seruare non potest, alteri præstare non poterit. ¹⁰⁵ Si homo tantummodo Christus, quid est quod ait: Ego & pater vnum sumus? Quomodo enim ego & pater vnum sumus, si non & Deus est, & filius, qui idcirco vnum potest dici, dum ex ipso est, & dum filius eius est, & dum ex ipso nascitur, dum ex ipso processisse reperitur, per quod & Deus est. Quod cum inuidiosum Iudæi putassent, & blasphemum credidissent, eo quod se ostenderat his sermonibus Christum esse Deum, ac propterea ad lapides concurrissent, & saxorum ictus iniicere gestissent, exemplo & testimonio scripturarum aduersarios suos fortiter refutauit. Si illos, inquit, dixit Deos ad quos verba facta sunt, & non potest solui scriptura, Quem pater sanctificauit, & misit in hunc mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum ego: quibus vocibus neque se negauit Deum, quinimmo Deum se esse firmavit. Nam quia sine dubitatione Dei esse dicuntur ad quos verba facta sunt, multo magis hic Deus qui melior illis omnibus inuenitur. Et nihilominus calumniosam blasphemiam dispositione legitima congruenter refutauit: Deum enim se sic intelligi vult, ut filium Dei, & non ipsum patrem vellet intelligi. Missum enim se esse dixit, & multa opera se ex patre ostendisse monstrauit, ex quo non patrem se, sed filium esse intelligi voluit: & in vltima parte defensionis, filij non patris fecit mentionem dicendo, Vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum. Ita quod ad crimen blasphemie pertinet, filium se non patrem dicit, quod autem ad diuinitatem spectet ipsius, ego & pater vnum sumus dicendo, filium se esse & Deum probauit. Deus est ergo: Deus autem sic, ut filius sit, non pater. [Si homo tantummodo Christus, quomodo ipse dicit: Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum? Sed enim qui in hominem solitarium credit & nudum, maledictus dicitur: Hic autem qui credit in Christum, non maledictus, sed in æternum non moriturus refertur. Ex quo si aut homo est tantum, ut hæretici volunt,

quomodo quisquis in eum credit, non morietur in æternum, quum maledictus esse teneatur qui confidit in homine? aut si non maledictus, sed potius ad æternæ vitæ consecutionem, vt legitur, destinatus, non homo tantummodò Christus, sed & Deus, in quem qui credit, & maledictionis periculum deponit, & ad fructum iustitiæ accedit. Si homo tantummodò Christus; quomodo Paracletum dicit de suo esse sumpturum quæ nuntiaturus sit? neque enim Paracletus ab homine quicquam accipit, sed homini scientiam Paracletus porrigit: nec futura ab homine Paracletus discit, sed de futuris hominem Paracletus instruit. Ergo aut non accepit Paracletus à Christo homine quod nuntiet, quoniam Paracletus homo nihil poterit dare à quo ipse homo debet accipere, & fallit in præsentis loco Christus, & decipit: quum Paracletum à se homine accepturum quæ nuntiet dicit, aut non nos fallit, sicut nec fallit, & accepit Paracletus à Christo quæ nuntiet. ¹⁰⁶ Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, maior ergo iam Paracletus Christus est: quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. minor autem Christo Paracletus, Christum etiam Deum esse hoc ipso probat, à quo accepit quæ nuntiat, vt testimonium Christi diuinitatis grande sit, dum minor Christo Paracletus repertus, ab illo sumit quæ ceteris tradit. Quandoquidem si homo tantummodò Christus, à Paracletus Christus acciperet quæ diceret, non à Christo Paracletus acciperet quæ nuntiaret. Si homo tantummodò Christus, quare credendi nobis talem regulam posuit, quod diceret, Hæc est autem vita æterna, vt sciant te vnum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Si noluisse se etiam Deum intelligi, cur addidit, & quem misisti, Iesum Christum, nisi quoniam & Deum accipi voluit: quoniam si se Deum nollet intelligi, addidisset, & quem misisti hominem Iesum Christum: nunc autem neque addidit, nec se hominem nobis tantummodò Christus tradidit, sed Deo iunxit, vt & Deum per hanc coniunctionem, sicut est, intelligi vellet. Est ergo credendum secundum præscriptam, in Dominum vnum verum Deum, & in eum quem misit, Iesum Christum consequenter, qui se nequaquam patri, vt diximus, iunxisset, nisi Deum quoque intelligi vellet; separasset enim ab eo, si Deum intelligi se noluisse: inter homines enim tantummodò se conlocasset, si hominem se esse tantummodò sciret, nec cum Deo iunxisset, si se non & Deum nosset: nunc & de homine tacet, quoniam hominem illum nemo dubitat, & Deo se iungit merito, vt credituris diuinitatis suæ formulam poneret. Si homo tantummodò Christus, quomodo dicit: Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te priusquam mundus esset. Si antequam mundus esset, gloriam habuit apud Deum, & claritatem tenuit apud patrem, ante mundum fuit: nec enim habuisset gloriam, nisi ipse prius fuisset, qui gloriam posset tenere. Nemo enim habere aliquid poterit, nisi antè ipse fuerit qui aliquid tenet. Sed enim Christus habet gloriam ante mundi institutionem, ergo ante institutionem mundi fuit. Nisi enim ante institutionem mundi esset, ante mundi institutionem gloriam habere non posset, quum ipse non esset. Sed enim homo gloriam ante mundi institutionem habere non potuit, qui post mundum fuit: Christus autem habuit, ante mundum igitur fuit: non igitur homo tantummodò fuit, qui ante mundum fuit. Deus est igitur, quoniam ante mundum fuit, & gloriam ante mundum tenuit. ¹⁰⁷ Nec prædestinationis ista dicatur, quoniam nec posita est. aut addant hoc qui hoc putant: sed vix est adiicientibus, quomodo & detrahentibus positum. non potest ergo dici quod non potest adici. Sublata ergo prædestinatione quæ non est posita, in substantia fuit Christus ante mundi institutionem. Verbum est enim per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Quoniam & si in prædestinatione dicitur gloriosus, & ante mundi institutionem fuisse prædestinationem, ordo seruetur, & ante hunc erit multus numerus hominum in gloriam destinatus. Minor enim per istam destinationem Christus ceteris intelligetur, quibus posterior denotatur. nam si hæc gloria in prædestinatione fuit, prædestinationem istam in gloriam nouissimus Christus accepit: antè enim prædestinatus Adam esse cernitur, & Abel, & Enoch, & Noë, & Abraham, & reliqui ceteri. Nam cum apud Deum, & personarum & rerum omnium ordo digestus sit, ante hanc prædestinationem Christi in gloria multi prædestinati fuisse dicuntur. Et hoc pacto minor ceteris hominibus Christus esseprehenditur; qui melior & maior, & antiquior ipsis quoque angelis inuenitur. Aut hæc igitur omnia tollantur, vt Christo diuinitas non auferatur: aut si hæc tolli non possunt, Christo ab hæreticis diuinitas propria reddatur. [¹⁰⁸ Quid si Moyses hanc eandem regulam veritatis exsequitur, & hoc in principio suarum nobis tradidit litterarum, quò discamus omnia creata & condita esse per Dei filium, hoc est per Dei verbum: id enim dicit quod Ioannes, quod ceteri, immò & Ioannes & ceteri ab hoc intelliguntur accepisse quod dicant. Si enim Ioannes dicit, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, Prophetes autem refert: Dico ego opera mea regi: Moyses autem introducit præcipientem Deum vt lux fiat, in primis cælum firmeretur, aquæ congregentur, arida ostendatur, fructus secundum semina prouocetur, animalia producantur, luminaria in cælo atque astra ponantur: non alium ostendit tunc adfuisse Deo, cui præciperentur hæc opera vt fierent, nisi eum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Ac si hic verbum Dei est, nam eructauit cor meum verbum bonum, ostendit in principio verbum fuisse, & verbum hoc apud patrem fuisse, Deum præterea verbum fuisse. Omnia per ipsum facta esse: sed enim hoc verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Christus scilicet filius Dei, quem

- A** quem dum & postmodum secundum carnem hominem accipimus, & ante mundi institutionem Dei verbum & Deum videmus, merito secundum institutionem veteris & novi Testamenti, & Deum & hominem Christum Iesum, & credimus & tenemus. Quid si idem Moyses introducit dicentem Deum: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram? Et infra: Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum, masculum & foeminam fecit eos? Si ut iam docuimus, Dei filius est, per quem facta sunt omnia; utique Dei filius est, per quem etiam homo institutus est, propter quem facta sunt omnia. Sed enim Deo praecipiente ut homo fiat, Deus refertur esse qui hominem facit: facit autem hominem Dei filius, verbum scilicet Dei per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Hoc autem verbum caro factum est, & habitavit in nobis, ergo Christus est Deus. Per Christum igitur homo factus est, ut per Dei filium. Sed Deus hominem ad imaginem Dei fecit, Deus est ergo qui fecit hominem ad imaginem Dei, Deus ergo Christus est: ut merito nec veteris Testamenti circa personam Christi vacillet auctoritas, dum novi Testamenti manifestatione fulcitur: nec novi Testamenti intercepta sit potestas, dum radicibus veteris Testamenti eiusdem nititur veritas. Ex quo, qui Christum Dei filium & hominis tantummodo praesumunt hominem, non & Deum, contra Testamentum & vetus & novum faciunt, dum & veteris & novi Testamenti auctoritatem veritatemque corrumpunt. ¹⁰⁹ Quid si idem Moyses ubique introducit Deum patrem immensum atque sine fine, non qui loco cludatur, sed qui omnem locum cludat: nec cum qui in loco sit, sed potius in quo omnis locus sit: omnia continentem & cuncta complexum, ut merito nec descendat, nec ascendat, quoniam ipse
- B** omnia & continet & implet: & tamen nihilominus introducit Deum descendantem ad turrem quam aedificabant filij hominum considerare quarentem, & dicentem: Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Quem volunt hic Deum descendisse ad turrem illam, & homines tunc illos visitare quarentem? Deum patrem? Ergo iam loco clauditur. Et quomodo omnia ipse complectitur? Aut nunquid angelum cum angelis dicit descendantem, & dicentem: ¹¹⁰ Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas? Sed enim in Deuteronomio animadvertimus retulisse Deum haec, Deumque dixisse ubi ponitur; Cum disseminaret filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerum angelorum Dei. Neque ergo pater descendit ut res indicat, neque angelus ista praecipit ut res probat. Superest ergo, ut ille descenderit, de quo Apostolus Paulus: Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes coelos, ut impleret omnia, hoc est Dei filius Dei verbum. Verbum autem Dei caro factum est, & habitavit in nobis, hic erit Christus: Deus ergo pronuntiabitur Christus. ¹¹¹ Ecce idem Moyses refert alio in loco; quod Abraham visus sit Deus. Atquin idem Moyses audit a Deo, quod nemo hominum Deum videat, & viuat. Si videri non potest Deus, quomodo visus est Deus? Aut si visus est, quomodo videri non potest? Nam & Ioannes: Deum nemo (inquit) vidit unquam. Et Apostolus Paulus: Quem vidit hominum nemo, nec videre potest. Sed non utique scriptura mentitur: Ergo verè visus est Deus. Ex quo intelligi potest, quod non pater visus sit, qui nunquam visus est, sed filius, qui & descendere solitus est, & videri quia descenderit. Imago est enim inuisibilis Dei, ut mediocritas & fragilitas conditionis humanae, Deum Patrem videre aliquando iam tunc adsuesceret in imagine Dei, hoc est in filio
- C** Dei. Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutrir debuit, per imaginem ad istam gloriam, ut Deum patrem videre posset aliquando. Periculosa sunt enim quae magna sunt, si repentina sunt. Nam etiam lux Solis subita post tenebras, splendore nimio insuetis oculis non ostendit diem, sed potius faciet caecitatem. Quod ne in damnum humanorum contingat oculorum, paulatim disruptis & dissipatis tenebris, ortus luminaris istius mediocribus incrementis falenter adfurgens oculos hominum sensim adsuefacit ad totum orbem suum ferendum per incrementa radiorum. Sic ergo & Christus, id est imago Dei, & filius Dei ab hominibus inspicitur, quam poterat videri. Et ideo fragilitas & mediocritas sortis humanae per ipsum alitur, producit, educatur, ut aliquando Deum quoque ipsum patrem adsueta filium conspiceret, possit ut est videre, ne maiestatis ipsius repentino & intolerabili fulgore percussa intercipi possit, ut Deum patrem, quem semper optavit, videre non possit. Ex quo filius est hic qui videtur, Dei autem filius Dei verbum est: Dei autem verbum caro factum est, & habitavit in nobis, hic autem Christus est. Quae maxime ratio est ut dubitetur Deus dici, qui tot modis Deus intelligitur adprobari. ¹¹² Ac, si & Agar ancillam Sarrae de domo eiecitam pariter & fugatam angelum convenit apud fontem aquae in via Sur, fugae causas interrogat atque accipit, & post haec humilitatis consilia porrigit, spem praeterea illi materni nominis facit, quodque ex utero eius multum semen esset futurum spondet atque promittit, quod Hismael ex illa nasci haberet, & cum ceteris aperit locum habitationis ipsius, actumque describit. Hunc autem angelum, & Dominum scriptura proponit & Deum: nam nec benedictionem seminis promississet, nisi angelus & Deus fuisset. Quarent quid in praesentilo co haeretici tractent, Pater fuit iste qui ab Agar visus est an non? quia Deus positus est, sed absit Deum patrem angelum dicere: ne alteri subditus sit, cuius angelus fuerit, sed angelum dicent fuisse,

Quomodo ergo Deus erit, si angelus fuit: quum non sit hoc nomen angelis vnquam concessum: **D** nisi quoniam ex vtroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, quia intelligere debeamus Dei filium fuisse, qui quoniam ex Deo est meritò Deus, quia Dei filius dictus sit: quoniam patri subditus & adnuntiator paternæ voluntatis est; magni consilij angelus pronuntiatus est. Ergo si hic locus neque personæ patris congruit, ne angelus dictus sit: neque personæ angeli, ne Deus pronuntiatus sit: personæ autem Christi conuenit vt & Deus sit, quia Dei filius est, & angelus sit, quoniam paternæ dispositionis adnuntiator est, intelligere debent contra scripturas se agere hæretici, qui Christum quum dicant se & angelum credere, nolint etiam illum Deum pronuntiare, quem in veteri Testamento ad visitationem generis humani legunt sæpè venisse.

Esai. 9. Adhuc adiecit Moyse, ¹³ Abrahæ visum Deum apud quercum Mambræ, sedente ipso ad ostium tabernaculi sui meridie: Et nihilominus cum tres conspexisset viros, vnum ex illis Dominum nuncupasse: quorum cum pedes lauisset, cineritios panes cum butyro, & ipsius copia lactis offert, & vt hospites retenti vescerentur, hortatur. Post quæ & quod pater futurus esset, audit: & quod Sara vxor eius paritura ex ipso filium esset, ediscit: & de exitu Sodomitarum, quæ merebantur pati, recognoscit: & quod propter clamorem Sodomorum Deus descendisset, addiscit. Quo in loco si patrem volunt videri tunc fuisse cum angelis duobus hospitio receptum, patrem visibilem hæretici crediderunt. Si autem angelum, cum ex angelis tribus vnus Dominus nuncupatur, cur quod non solet, angelus Deus dicitur: nisi quoniam vt Deo patri inuisibilitas propria reddatur, & angelo propria mediocritas remittatur, non nisi Dei filius, qui & Deus est, Abrahæ visus & hospitio receptus esse credetur. Quod enim erat futurus, meditabatur in sacramento Abrahæ factus hospes apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quod ipse esset, abluit: reddens in filiis ius hospitalitatis, quod aliquando illi scenerauerat pater. Vnde & ne qua esset dubitatio quin iste Abrahæ hospes fuisset, in Sodomitarum exitu ponitur: ¹⁴ quoniam pluit Dominus super Sodomam, & Gomorram, ignem, & sulphur à Domino de cælo. Sic enim & Prophetes ex persona Dei: ¹⁵ Subueriti vos

Amos. 4. (inquit) sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorram. Dominus ergo Sodomam subuertit, id est, Deus Sodomam subuertit; sed in subuersione Sodomorum Dominus pluit ignem à Domino. Hic autem Dominus visus est Abrahæ Deus: Deus autem hic hospes est Abrahæ, visus vtrique quia tactus: sed cum pater quæ inuisibilis, nec tunc vtrique visus sit, visus est, & hospitibus receptus, & acceptus est, qui solitus est tangi, & videri: hic autem filius Dei, Dominus à Domino pluit super Sodomam & Gomorram sulphur atque ignem. Hic autem Dei verbum est: verbum autem Dei caro factum est, & habitauit in nobis. Hic autem Christus est, non pater: igitur apud Abraham hospes, sed Christus fuit, nec tunc pater visus est, sed filius, visus autem est Christus. Meritò igitur Christus, & Dominus & Deus est, qui non aliter Abrahæ visus est; nisi quia ante ipsum Abraham ex patre Deo, Deus sermo generatus est. ¹⁶ Adhuc, inquit, idem angelus & Deus eandem Agar fugatam de domo Abrahæ cum puero consolatur, & visitat. Nam cum illa in solitudine exposuisset infantem, quia aqua defecisset ex vtre, cumque puer ille clamasset, fletum & planctum leuasset, & audiuit (inquit scriptura) Deus vocem pueri de loco vbi erat. Cum Deum esse qui vocem infantis audiuit retulisset, adiecit: Et vocauit angelus Domini ipsam Agar de cælo, angelum referens esse quem Deum dixerat, & Dominum pronuncians esse quem angelum conlocarat, quique angelus & Deus adhuc ipsi Agar promittit maiora solatia, dicendo: Ne timueris, exaudiui enim vocem pueri de loco vbi erat. Surge, fume puerum, & tene: in gentem enim magnam faciam eum. Hic angelus, si angelus tantum est, cur hoc sibi vendicat vt dicat: In gentem enim magnam faciam eum: cum hoc vtrique genus potentia Dei sit, angeli esse non possit. Ex quo etiam Deus confirmatur Deus esse qui hoc potest facere: quoniam vt hoc ipsum comprobetur, adijcitur per scripturam statim: Et aperuit Deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ, & abiit, & impleuit vtre de puteo, & dedit puero, & erat Deus cum puero. Si ergo hic Deus erat cum puero qui aperuit oculos Agar, vt videret puteum aquæ viuæ, & hauriret aquam propter vrgentem sitis necessitatem: hic autem Deus è cælo illam vocat angelus dictus: cum superius vocem audiens clamantis pueri Deus esset potius, non alius intelligitur quàm angelus esse pariter & Deus. quod cum patri competens & conueniens esse non possit, qui tantummodò Deus est: competens autem esse possit Christo, qui non tantummodò Deus, sed & angelus pronuntiatus est, manifestè apparet, non patrem ibi tunc loquutum fuisse ad Agar, sed Christum potius cum Deus sit, cui etiam angeli competit nomen: quippè cum magni consilij angelus factus sit: angelus autem sit, ¹⁷ dum exponit sinum patris, sicut Ioannes edicit. Si enim ipse Ioannes hunc eundem, qui sinum exponit patris, verbum dicit carnem factum esse, vt sinum patris posset exponere: meritò Christus non solum homo est, sed & angelus, nec angelus tantum, sed & Deus per scripturas ostenditur, & à nobis hoc esse creditur, ne si non Christum tunc locutum ad Agar voluerimus accipere, aut angelum Deum faciamus, aut Deum Patrem omnipotentem inter angelos computemus. [¹⁸ Quid si & alio in loco similiter legimus Deum angelum positum? ¹⁹ Nam cum apud vxores suas

Gen. 21.
C. XXVII.
Gen. 31.

A Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate queretur, & cum referret quod iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, somnij quoque sui interponebat auctoritatem, quo tempore refert sibi angelum Dei per somnium dixisse: Iacob, Iacob. Et ego, inquit, dixi: Quid est? Aspicere, inquit, oculis tuis, & vide hircos & arietes ascendentes super oves & capras variatos albos, & varios & cineritios & aspersos. Vidi enim quaecunque tibi Laban fecit. Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco Dei, ubi vixisti mihi illic stantem lapidem, & vouisti mihi illic votum: nunc ergo surge, & proficiscere de terra hac, & vade in terram natiuitatis tuæ, & ero tecum. Si angelus Dei loquitur hæc ad Iacob, atque ipse angelus infert, dicens: Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco Dei: non tantummodò hunc angelum, sed & Deum positum sine vlla hæsitacione conspiciamus, quique sibi votum refert ab Iacob destinatum esse in loco Dei, & non dicit in loco meo. Est ergo locus Dei, est & hic Deus: sed enim ibi simpliciter est in loco Dei positum, neque enim dictum est in loco angeli & Dei, sed tantummodò Dei: hic autem qui ista promittit, Deus atque angelus esse perhibetur: ut meritò distinctio sit inter eum qui tantummodò Deus dicitur, & inter eum qui non Deus simpliciter, sed & angelus pronuntiatur. Ex quo si nullius alterius angeli potest hic accipi tanta auctoritas, ut Deum quoque se esse fateatur, & votum sibi factum esse testetur, nisi tantummodò Christi, cui non quia angelo tantum, sed quia Deo votum voueri potest, manifestum est non patrem accipi posse, sed filium Deum & angelum. Hic autem si Christus est, sicuti est, vehementer periclitatur, qui aut hominem Christum aut angelum tantummodò dicit subtracta illi diuini nominis potestate, quam ex scripturarum cœlestium fide frequenter accepit, quæ illum & angelum frequenter & Deum dicunt. His omnibus etiam illud accedit, ut quomodo illum & angelum frequenter & Deum posuit scriptura diuina, sic illum & hominem ponat & Deum, exprimens eadem scriptura diuina quod erat futurus, & depingens iam tum in imagine quod habebat esse in substantiæ veritate. ¹¹⁰ Remansit enim, inquit, Iacob solus, & luctabatur homo cum eo usque in mane: & vidit quoniam non potest aduersus eum, & tetigit latitudinem femoris Iacob, cum in eum luctaretur & ipse cum eo, & dixit ei: Dimitte me, ascendit enim lucifer. Et ille dixit: Non te dimittam, nisi me benedixeris. Et dixit: Quod est nomen tuum? Et ille dixit, Iacob: dixitque ei: Non vocabitur iam nunc nomen tuum Iacob, sed Israël erit nomen tuum: quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Et adhuc adijcit: Et vocauit Iacob nomen loci illius, visio Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ortusque est ei sol, mox transiit visionem Dei, ipse verò claudicabat femore suo. Homo, inquit, luctabatur cum Iacob. Si homo solitarius, quis est iste? vnde est? quare cum Iacob contendit atque luctatur? quid intercesserat, quid factum fuerat? quæ ratio contentionis istius tantæ, tantique certaminis? quare præterea Iacob, qui ad tenendum hominem cum quo luctabatur, fortior inuenitur, & benedictionem ab eo quem detinebat postulat, quia iam lucifer oritur, ideò postulasse reperitur, nisi quoniam præfigurabatur contentio hæc inter Christum, & filios Iacob futura, quæ in Euangelio dicitur perfecta? Contra hunc enim hominem conluctatus est populus Iacob, in qua conluctatione potentior populus est Iacob repertus, quippè cum aduersus Christum iniquitatis suæ victoriam sit consecutus, quo in tempore propter facinus quod admisit in cessu fidei propriæ & salutis claudicare grauissimè incertus & lubricus cœpit: qui quamuis superior damnando Christum repertus, eget tamen ipsius misericordia, eget tamen ipsius benedictione. Sed enim hic homo qui cum Iacob luctatus est, Non, inquit, vocabitur etiam nunc nomen tuum Iacob, sed Israël erit nomen tuum. ¹¹¹ Ac si Israël est homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus quod non tantum homo esset qui conluctabatur tunc cum Iacob, sed & Deus. Videbat utique Deum Iacob cum quo conluctabatur, quamuis hominem ipsius in conluctatione retineret. Et ut nulla adhuc posset esse dubitatio, interpretationem ipse posuit dicendo: Quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Ob quam causam hic idem Iacob intelligens iam vim sacramenti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luctatus fuisset, nomen loci illius in quo conluctatus est, vocauit visionem Dei. Superstruxit præterea causas ad interpretationem Dei porrigendam. Vidi enim, inquit, Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Vidit autem Deum cum quo conluctatus est quasi cum homine, sed & hominem quidem quasi victor tenuit, benedictionem autem quasi à Deo ut inferior postulauit: ita cum Deo & cum homine conluctatus fuit, ac sic conluctatio hæc ibi quidem præfigurata est. In Euangelio autem inter Christum, & populum Iacob perfecta est: in qua quamuis populus superior inuentus sit, minor repertus est, dum nocens comprobatus est. Quis dubitabit Christum in quo hæc conluctationis figura completa est, non hominem tantum, sed & Deum agnoscere, quando quidem hominem illum & Deum etiam figura ipsa conluctationis videatur comprobasse? Et tamen etiam post hæc æquè non cessat eadem scriptura diuina, angelum Deum dicere, Deum angelum pronuntiare. Nam cum Manassen atque Ephrem filios Ioseph benedicturus esset, hic ipse Iacob, transuersis super capita puerorum manibus conlocatis, ¹¹² Deus, inquit, qui pascit me à iuuentute mea usque in hunc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis, benedicat pueros hos. Usque adeo autem eundem angelum ponit quem Deum dixerat, ut singulariter in exitu sermonis sui posuerit personam de qua loquebatur dicendo, Benedicat pueros hos. Si enim alterum angelum voluisset intelligi, plurali numero duas personas complexus fuisset: nunc

vnius personæ singularem numerum in benedictione deposuit, ex quo eundem Deum atque angelum D
 intelligi voluit. Sed enim Deus pater accipi non potest: Deus autem, & angelus Christus accipi po-
 test. Quem ut huius benedictionis auctorem etiam transuersas super pueros manus Iacob ponendo
 xxviii. significauit, quasi pater illorum esset Christus. [¹²³ Adhuc adijciam illam quoque partem, in qua
 dum hæreticus quasi oculo quodam gaudet propriæ veritatis & luminis amisso, totam cæcitatem sui
 Ioan. 14. agnoscat erroris. Identidem enim & frequenter opponit, quia dictum sit: Tanto tempore vobiscum
 sum, & non agnoscitis me: ¹²⁴ Philippe, qui vidit me, vidit & patrem. Sed quod non intelligit discat.
 Culpatur Philippus, & iure quidem meritoque, quia dixerit: Domine ostende nobis patrem, & suffi-
 cit nobis. Quando enim ex Christo aut audierat istud, aut didicerat quasi esset pater Christus, cum
 contra magis quod filius esset, non quia pater frequenter audisset, & sæpè didicisset. Quod enim dixit
 Ibidem. Dominus: Si me cognouistis, & patrem meum cognouistis, & amodò nostis illum, & vidistis illum,
 non sic dixerat ut se patrem vellet intelligi, sed quoniam qui penitus, & plenè, & cum tota fide, & tota
 religione accessit ad Dei filium, omnibus modis per ipsum filium, in quem sic credit, ad patrem per-
 uenturus sit, eundemque visurus. Nemo enim, inquit, potest venire ad patrem nisi per me. Et ideo
 Ibidem. ad patrem Deum non tantum venturus est, & cogniturus ipsum patrem, sed etiam sic tenere debet, at-
 que ita animo ac mente præsumere, quasi iam nouerit patrem pariter & viderit. Sæpè enim scriptura
 diuina quæ nondum facta sunt, pro factis adnuntiat, quia sic futura sint: & quæ omnibus modis fieri
 habent, non quasi futura sint prædicat, sed quasi facta sint narrat. Denique cum nondum temporibus
 Esaiæ Prophetæ Christus natus fuisset; ¹²⁵ quia puer, aiebat, natus est vobis, & cum nondum accessum
 Ibidem. 8. esset ad Mariam; Et accessit ad Prophetā dicebat, & cōcepit & peperit filium. Et cum nondum sinum
 Ibidem. 9. patris Christus exposuisset, referebat: Et vocabitur nomen eius magni consilij angelus. Et cum non-
 Ibidem. 53. dum fuisset passus: Quasi ouis, pronuntiabat, ad iugulationem adductus est. Et cum adhuc crux nus-
 Ibidem. 65. quam esset, aiebat: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. Et cum nondum in-
 Psal. 68. iuriose potatus fuisset: In siti, ait, mea potauerunt me aceto. Et cum spoliatus adhuc non fuisset, dice-
 Ibidem. 21. bat: Super vestem meam miserunt sortem, & dinumerauerunt ossa mea: effoderunt manus meas, &
 Ioan. 14. pedes. Prouidens enim scriptura diuina, pro factis dicit quæ futura scit, & pro perfectis dicit quæ fu-
 tura habet, quæ sine dubitatione ventura sunt. Et ideo Dominus præsentī loco dicebat: A modò no-
 stis illum, & vidistis. Dicebat enim visum iri ab eo patrem, quisquis filium secutus fuisset, non quasi fi-
 lius ipse esset pater visus, sed quod præmium consecuturus esset, quisquis illum sequi & discipulus eius
 esse voluisset, ut videre patrem posset; nam & imago est Dei patris: ut his etiam illud accedat: ¹²⁶ Quo-
 niam sicut pater operatur, ita operatur & filius, & imitator est filius omnium operum paternorum, ut
 Coloss. 1. perinde habeat vnusquisque quasi iam viderit patrem, dum eum videt qui inuisibilem patrem, in om-
 Ioan. 5. nibus operibus semper imitatur, Ceterum si ipse pater est Christus, quomodo confestim adijcit & di-
 Ioan. 14. cit, Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem vado.
 Et adhuc subnectit: Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & alium aduocatum
 Ibidem. dabit vobis. Post quæ etiam illud subnectit: Si quis me diligit, sermonem meum custodiet: & pater
 Ibidem. meus diligit illum, & ad eum veniemus, & mansionem apud illum faciemus. Necnon etiam subdidit
 Ibidem. illud quoque, Aduocatus autem ille Spiritus sanctus quem missurus est pater, ille vos docebit, & com-
 Ibidem. memorabit omnia quæcunque dixerō. Præmittit adhuc istum locum, quod ostendat se esse filium, &
 meritò subdidit & dicit: Si me diligeretis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior est. Quid au-
 tem cum etiam illa subnectit: ¹²⁷ Ego sum vitis vera, & pater meus agricola, omne sarmentum in me
 Ioan. 15. non adferens fructum tollit illud, & omne fructiferum purgat, ut fructum ampliorem ferat. Instat ad-
 Ibidem. huc & adijcit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in mea caritate. Si mandata mea serua-
 ueritis, manebitis in mea caritate; sicut ego patris mandata seruaui, & maneo in eius caritate. Adhuc
 ingerit, & dicit: Dixi autem vos amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota vobis feci. Adgre-
 gat etiam hoc: Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me misit.
 Hæc ergo nunquam post illa euidenter illum non patrem, sed filium esse testantia Dominus subdidit
 Ibidem. set, si aut patrem se esse meminisset, aut patrem se vellet intelligi: nisi quoniam ut illud exprimeret, per-
 inde vnumquemque iam habere debere, dum imaginem Dei patris per filium videt, atque si viderit
 patrem: quandoquidem vnusquisque credens in filium exerceatur in imaginis contemplatione, ut ad-
 suefactus ad diuinitatem videndam in imagine, proficere possit & crescere vsque ad Dei patris omni-
 potentis perfectam contemplationem. Et quoniam qui hoc animo ac mente combiberit, & de omni-
 bus sic futurum esse crediderit patrem quem visurus sit quasi iam quodammodò viderit, & hic iam sic
 habeat, quasi teneat quod habiturum se pro certo sciat. Ceterum si ipse pater fuisset, quid quasi futu-
 rum præmium repromittebat quod iam præstiterat & dederat? Nam quoniam dicit: Beati mundo
 corde, quia ipsi Deum videbunt, polliceri deprehenditur contemplationem & aspectum patris, ergo
 nondum dederat: cur enim repromitteret, si iam dedisset. dederat enim si pater esset, videbatur enim,
 & continebatur. Quando autem dum contingitur ipse Christus, & videtur, repromittit tamen, &
 dicit: quoniam qui mundo fuerit corde, Deum videbit: hoc ipso probat patrem se non esse, qui tunc
 præsens cum videretur, repromittebat quod patrem visurus esset quisquis mundo corde fuisset. Erat
 ergo

A ergo repromittens hæc, non pater, sed filius: quia qui filius erat, quod videri habebat, repromittebat, cuius repromissio superuacua fuisset, nisi filius fuisset. cur enim repromittebat mundis corde ut viderent patrem, si iam tunc qui præsentem erant, patrem Christum videbant. sed quia filius erat, non pater, merito & filius, quia imago Dei, tunc videbatur: & pater quia inuisibilis, mundis corde ut videretur repromittitur, & notatur. Hæc igitur satis sit etiam aduersus istum hæreticum dictasse pauca de multis. Campus enim, & quidem latus ac fusus aperietur plenius, hæreticum istum si agitare voluerimus, quandoquidem duobus istis locis quibusdam effossis luminibus orbatus totus sit in doctrinæ suæ cæcitæ superatus. [128] Sedenim ordo rationis, & fidei auctoritas, digestis vocibus & litteris Domini admonet nos post hæc credere etiam in spiritum sanctum olim Ecclesiæ repromissum, sed statutis temporum opportunitatibus redditum. Est enim per Ioëlem Prophetam repromissus, sed per Christum redditus. In nouissimis, inquit, diebus effundam de spiritu meo super seruos, & ancillas meas. Dominus autem: Accipite spiritum sanctum, quorum remisistis peccata, 129 erunt remissa: & quorum retinueritis, erunt retenta. Hunc autem spiritum sanctum, Dominus Christus modò Paracletum appellat, modò spiritum veritatis esse pronuntiat, qui non est in Euangelio nouus, sed nec nouè datus: nam hic ipse & in Prophetis populum accusauit, & in Apostolis aduocationem gentibus præstitit. Nam illi ut accusarentur merebantur, quia contempserant legem: & qui ex gentibus credunt ut patrocínio spiritus adiuuentur merentur, quia ad Euangelicam peruenire gestiunt legem. Differentia sanè in illo genera officiorum, quoniam in temporibus differens ratio causarum. nec ex hoc tamen ipse diuersus qui hæc sic gerit, nec alter est dum sic agit; sed vnus atque ipse est diuidens officia sua per tempora, & rerum occasiones atque momenta. Denique Apostolus Paulus: Habentes, inquit, eundem spiritum sicut scriptum est, credidi propter quod locutus sum, & nos credimus, ideò loquimur. Vnus ergo & idem spiritus qui in Prophetis & Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hic semper. Ceterum ibi, non ut semper in illis ineffet: hic, ut in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hic totus effusus: ibi parcè datus, hic largè commodatus, nec tamen ante resurrectionem Domini exhibitus, sed per resurrectionem Christi contributus. Rogabo enim, aiebat, patrem: & alium aduocatum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum, 130 spiritum veritatis. Et: Cum venerit aduocatus ille quem ego missurus sum vobis à patre meo, spiritum veritatis qui de patre meo procedit. Et: Si non abiero ego, aduocatus ille non veniet ad vos: si autem ego abiero, remittam illum ad vos. Et: Cum venerit spiritus veritatis, ille vos diriget in omnem veritatem. Et quoniam Dominus in cælos esset abiit, Paracletum discipulis necessariò dabat, ne illos quodammodò pupillos quod minimè decebat relinqueret, & sine aduocato & quodam tutore desereret. Hic est enim qui ipsorum animos mētēsque firmavit, qui Euangelica sacramenta distinxit, qui in ipsis inluminator rerū diuinarum fuit, quo confirmati pro nomine Domini nec carceres nec vincula timuerunt, quinimò ipsas seculi potestates, & tormenta calcauerunt, armati iam scilicet per ipsum atque firmati, habentes in se dona quæ hic idem spiritus Ecclesiæ Christi sponsæ quasi quædam ornamenta distribuit, & dirigit. Hic est enim qui Prophetas in Ecclesia constituit, magistros erudit, linguas dirigit, virtutes & sanitates facit, opera mirabilia gerit, discretionem spirituum porrigit, gubernationes contribuit, consilia suggerit, quæque alia sunt charismatum dona componit, & digerit, & ideò Ecclesiam Domini vndique & in omnibus perfectam, & consummatam facit. Hic est qui in modum columbæ, posteaquàm Dominus baptizatus est, super eum venit, & mansit; 131 habitans in solo Christo plenus & totus, nec in aliqua mensura aut portione mutilatus, sed cum tota sua redundantia cumulatè distributus & missus, ut ex illo delibationem quandam gratiarum ceteri consequi possint totius sancti spiritus in Christo fonte remanente, ut ex illo donorum atque operum venæ ducerentur, spiritu sancto in Christo affluenter habitante. Hoc etenim iam prophetans Esaias aiebat: 132 Et requiescit, inquit, super eum spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, & impleuit eum spiritus timoris Dei. hoc idem atque ipsum & alio in loco ex persona ipsius Domini: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Similiter Dauid: Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ à consortibus tuis. De hoc Apostolus Paulus: Qui enim spiritum Christi non habet, hic non est eius; &: Vbi spiritus Domini, ibi libertas. Hic est qui operatur ex aquis secundam natiuitatem semen quoddam diuini generis, & consecrator cœlestis natiuitatis; pignus promissæ hæreditatis, & quasi chirographum quoddam æternæ salutis; qui nos Dei faciat templum, & nos eius efficiat domum; qui interpellat diuinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus, aduocationis implens officia, & defensionis exhibens munera, inhabitator corporibus nostris datus, & sanctitatis effector: qui id agens in nobis ad æternitatem, & ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra producat, dum illa in se adsuafacit cum cœlesti virtute misceri, & cum spiritus sancti diuina æternitate sociari. Eru-diuntur enim in illo, & per ipsum corpora nostra ad immortalitatem proficere, dum ad decreta ipsius discunt se moderanter temperare. 133 Hic est enim qui contra carnem desiderat, quia caro contra ipsum repugnat. Hic est qui inexplēbiles cupiditates coërect, immoderatas libidines frangit, illicitos ardores extinguit, flagrantem impetum vincit, ebrietates reijcit, auaritias repellit, luxuriosas comessationes fugit, caritates nectit, affectiones constringit, sectas repellit, regulam veritatis expedit, hæreticos

C. XXIX.

Joel. 2. 28.

Act. 2.

Ioan. 20.

Joan. 14.

1. Cor. 12.

2. Cor. 4.

Joan. 14.

Ibidem.

Ioan. 16.

Ibidem.

Act. 2.

1. Cor. 12.

Matth. 3.

Coloss. 2.

Jsa. 61.

Isa. 61.

Psal. 44.

Rom. 8.

2. Cor. 3.

Tit. 3.

2. Cor. 1.

Eph. 5.

2. Cor. 3.

Eph. 6.

Rom. 8.

Gal. 5.

1. Cor. 2. reuincit, improbos foras expuit, Euangelia custodit. De hoc item Apostolus: Non enim spiritum **D**
 Ibidem. 7. mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est. De hoc exultat, & dicit: Puto autem quia & ego spiri-
 Ibidem. 14. tum Dei habeo. De hoc dicit, Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est. De hoc refert: Spiri-
 1. Tim. 4. tus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiriti-
 1. Cor. 12. bus seductoribus, doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendacia loquentium, cauteriatam habent-
 Math. 12. tium conscientiam suam. In hoc spiritu positus nemo vnquam dicit anathema Iesum, nemo negauit
 & Marc. 3. Christum Dei filium, aut repudiavit creatorem Deum: nemo contra scripturas vlla suaverba depro-
 CA. xxx. mit, nemo alia & sacrilega decreta constituit, nemo diuersa iura conscribit. ¹³⁴ In hunc quisquis blas-
 phemauerit, remissionem non habet, non tantum in isto seculo, verum etiam nec in futuro. Hic in
 Apostolis Christo testimonium reddit, in martyribus constantem fidem religionis ostendit, in virgi-
 nibus admirabilem cōtinentiam signat & charitatis includit, in ceteris incorrupta & incontaminata do-
 ctrinæ Dominicæ iura custodit, hæreticos destruit, peruersos corrigit, infideles arguit, simulatores o-
 stendit, improbos quoque corrigit, Ecclesiam incorruptam & inuiolatam perpetuæ virginitatis &
 veritatis sanctitate custodit. [¹³⁵ Et hæc quidem de patre & de filio & de spiritu sancto breuiter sint
 nobis dicta, & strictim posita, & non longa disputatione porrecta. Latius enim potuerunt porrigi, &
 propensiore disputatione produci, quandoquidem ad testimonium, quod ita se habeat fides vera, to-
 tum & vetus & nouum Testamentum possit adduci. Sed quia oblucentes aduersus veritatem semper
 hæretici sinceræ traditionis, & catholicæ fidei controuersiam solent trahere, scandalizati in Christum,
 quod etiam Deus & per scripturas asseratur, & à nobis hoc esse credatur: meritò à nobis, vt omnis à
 fide nostra auferri possit hæretica calumnia, de eo quod & Deus sit Christus, sic est disputandum, vt
 non impediatur scripturæ veritas, sed nec nostram fidem, qua vnus Deus & per scripturas promitti-
 tur, & à nobis tenetur & creditur. ¹³⁶ Tam enim illi qui Iesum Christum ipsum Deum patrem dicunt,
 quam etiam illi qui hominem illum tantummodo esse voluerunt, erroris sui & peruersitatis origines &
 causas inde rapuerunt: quia cum animaduertent scriptum esse, quod vnus sit Deus, non aliter puta-
 uerunt istam tenere se posse sententiam, nisi aut hominem tantum Christum, aut certè Deum patrem
 putarent esse credendum. Sic enim calumnias suas colligere consueuerunt, vt errorem proprium ap-
 probare nitantur. Et quidem illi qui Iesum Christum patrem dicunt, ista prætendunt: Si vnus Deus,
 Christus autem Deus, pater est Christus, quia vnus Deus: si non pater sit Christus, dum & Deus fi-
 lius Christus, duo Dij contra scripturas introducti esse videantur. Qui autem hominem tantummo-
 dò Christum esse contendunt, ex diuerso sic colligunt: Si alter pater, alter est filius: pater autem Deus,
 & Christus Deus: non ergo vnus Deus, sed duo Dij introducuntur pariter, pater & filius; ac si vnus
 Deus, consequenter homo Christus, vt meritò pater sit Deus vnus. Re vera quasi inter duos latrones
 crucifigitur Dominus, quomodo fixus aliquando est, & ita excipit hæreticorum istorum ex utroque
 latere sacrilega conuitia. Sed neque scripturæ sanctæ, neque nos causas illis perditionis & cæcitat-
 is afferimus, si qua in medio diuinarum litterarum euidenter posita, aut videre nolunt, aut videre non
 possunt. nos enim & scimus & legimus & credimus & tenemus, vnum esse Deum, qui fecit cælum
 pariter ac terram, quoniam nec alterum nouimus, aut nosse (cum nullus sit) aliquando poterimus. ¹³⁷
 Ego sum, inquit Deus, & non est præter me iustus & saluans. Et alio in loco, Ego primus & nouissi-
 mus, & præter me non est Deus. Quis sicut ego, & quis mensus est palmo cælum, & terram pugillo?
 quis suspendit montes in pondere, & nemora in statera? Et Ezechias: Vt sciant omnes quia tu es Deus
 solus. Ipse præterea Dominus: Quid me interrogas de bono? vnus Deus bonus. Apostolus quoque
 Paulus, Qui solus, inquit, habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem: quem vidit homi-
 num nemo, nec videre potest. Et alio in loco: Mediator autem vnus non est, Deus autem vnus est.
 Sed quomodo hoc tenemus & legimus & credimus, sic scripturarum cœlestium nullam partem præ-
 terire debemus: quippè cum etiam illa quæ in scripturis sunt posita Christi diuinitatis insignia, nullo
 modo debemus recusare, nec scripturarum auctoritatem corrumpendo, integritatem fidei sanctæ cor-
 ruptisse teneamur. Et hoc ergo credamus siquidem fidelissimum, Dei filium Iesum Christum Dominum
 & Deum nostrum: quoniam in principio erat verbum, & verbum erat Deus, & Deus erat verbum. Hoc
 erat in principio apud Deum: & verbum caro factum est, & habitauit in nobis. & : Dominus meus &
 Deus meus. & : Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia benedi-
 ctus Deus in secula. Quid ergo dicemus? Nunquid duos Deos scriptura proponit? Quomodo ergo
 dicit: Quia Deus vnus est? Aut nunquid non & Christus Deus est? Quomodo ergo: Dominus meus,
 & Deus meus, Christo dictum est? Totum igitur hoc nisi cum propria veneratione, & legitima dispu-
 tatione teneamus: meritò scandalum hæreticis præbuisse credemur: non vtique ex scripturarum cœ-
 lestium vitio, quæ nunquam fallunt, ¹³⁸ sed humani erroris præsumptione, qua hæretici esse voluerunt.
 Et in primis illud retorquendum in istos, qui duorum nobis Deorum controuersiam facere præsu-
 munt. Scriptum est quod negare non possunt: Quoniam vnus est Dominus. De Christo ergo quid
 sentiunt? Dominum esse, aut illum omninò non esse? sed Dominum illum omninò non dubitant. Er-
 go si vera est illorum ratiocinatio, iam duo sunt Domini. Quomodo igitur iam secundum scripturas,
 vnus est Dominus; & magister vnus Christus dictus? At enim legimus; quod magister sit etiam Apo-
 stolus

- A stolus Paulus. Non ergo iam vnus magister: duos enim magistros secundum ista colligimus. Quomodo igitur secundum scripturas; vnus magister Christus, vnus in scripturis bonus dictus est Deus, sed idem in scripturis bonus etiam Christus positus est. Non igitur si rectè colligunt, vnus bonus, sed etiam duo boni. Quomodo igitur secundum scripturarum fidem, vnus bonus esse refertur? Ac si non putant aliqua ratione officii posse ei quòd vnus Dominus est, per illud quòd est Dominus & Christus: neque ei quòd vnus est magister, per illud quòd est magister & Paulus: aut illi quòd vnus est bonus, per illud quòd bonus sit nuncupatus & Christus: eadem ratione intelligant, officii non posse ab illo quòd vnus est Deus, ei quòd Deus pronuntiatus est & Christus. [¹³⁹ Est ergo Deus pater omnium institutor & creator, solus originem nesciens, inuisibilis, immensus, immortalis, æternus, vnus Deus, cuius neque magnitudini, neque maiestati, neque virtuti quicquam non dixerim præferri, sed nec comparari potest. Ex quo quando ipse voluit, sermo filius natus est, qui non in sono percussu aëris, aut tono coactæ de visceribus vocis accipitur, sed in substantia prolata à Deo virtutis agnoscitur: ¹⁴⁰ cuius sacræ & diuinæ natiuitatis arcana nec Apostolus didicit, nec Prophetes comperit, nec angelus sciuit, nec creatura cognouit, filio soli nota sunt, qui patris secreta cognouit. Hic ergo cum sit genitus à patre, semper est in patre. Semper autem sic dico, vt non innatum, sed natum probem. Sed qui ante omne tempus est, semper in patre fuisse dicendus est. Nec enim tempus illi assignari potest, qui ante tempus est. Semper enim in patre, ne pater non semper sit pater: ¹⁴¹ quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, quòd necesse est quodammodò prior sit quàm pater sit. Quoniam aliquo pacto antecedat necesse est eum qui habet originem, ille qui originem nescit. Simul vt hic minor sit, dum in illo esse se scit, habens originem quia nascitur, & per Patrem quodammodò, quamuis originem habet quàm nascitur, vicinus in natiuitate, dum ex eo patre qui originem solus non habet, nascitur. ¹⁴² Hic ergo quando pater voluit, processit ex patre: & qui in patre fuit, processit ex patre: & qui in patre fuit, quia ex patre fuit, cum patre postmodum fuit, quia ex patre processit: substantia scilicet illa diuina, cuius nomen est verbum, per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Omnia enim post ipsum sunt, quia per ipsum sunt. & meritò ipse est ante omnia, quando per illum facta sunt omnia, qui processit ex eo ex cuius voluntate facta sunt omnia. Deus vtique procedens ex Deo secundam personam efficiens, sed non eripiens illud patri quòd vnus est Deus. Si enim natus nō fuisset innatus, comparatus cum eo qui esset innatus, æquatione in vtroque ostensa duos faceret innatos. & ideò duos faceret Deos, si non genitus esset, collatus cum eo qui genitus non esset, & æquales inuenti, duos Deos meritò reddidissent non geniti atque ideò duos Christus reddidisset Deos, si sine origine esset, vt pater inuentus, & ipse principium omnium vt pater, duo faciens principia, duos ostendisset nobis consequenter & Deos. Aut si & ipse filius non esset, sed pater generans de se alterum filium, meritò collatus cum patre, & tantus denotatus duos patres effecisset, & ideò duos approbasset etiam Deos. Si inuisibilis fuisset cum inuisibili collatus par expressus, duos inuisibiles ostendisset; & ideò duos comprobasset & Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt patris; meritò, dicimus, duorum Deorum quam isti confingunt, controuersiam suscitasset. Nunc autem quidquid est, non ex se est, quia nec innatus est; sed ex patre est, quia genitus est: ¹⁴³ siue dum verbum est, siue dum virtus est, siue dum sapientia est, siue dum lux est, siue dum filius est, & quicquid horum est dum non aliundè est, quàm sicut diximus iam superius, ex patre, patri suo originem suam debens, discordiam diuinitatis de numero duorum Deorum facere non potuit, qui ex illo qui est vnus Deus, originem nascendo contraxit. Quo genere dum & vnigenitus est, & primogenitus ex illo est qui originem non habet; vnus est omnium rerum & principium & caput. Idcirco vnum Deum asseruit, quem non sub vllo principio aut initio, sed initium potius & principium rerum omnium comprobauit. Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit, nec ex consilio suo facit, nec à se venit, sed imperijs paternis omnibus & præceptis obedit, vt quamuis probet illum natiuitas filium, tamen morigera obedientia asserat illum paternæ voluntatis ex quo est ministrum: ita dum se patri in omnibus obtemperantem reddit, quamuis sit & Deus, vnū tamen Deum patrem de obedientia sua ostendit, ex quo & originem traxit. & ideò duos facere non potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex eo qui originem non habet, principium natiuitatis ante omne tempus accepit. Nam cum id sit principium ceteris quod innatum est, (quòd Deus solus pater est qui extra originem est, ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, meritò ex eo venit, qui originem non habet, principium probans illud esse ex quo ipse est, etiam si Deus est qui natus est: vnum tamen Deum ostendit, quem hic qui natus est, esse sine origine comprobauit. Est ergo Deus, sed in hoc ipsum genitus, vt esset Deus. Est & Dominus, sed in hoc ipsum natus ex patre, vt esset Dominus. Est & angelus, sed ad annuntiandum magnum Dei consilium, ex patre suo angelus destinatus. Cuius sic diuinitas traditur, vt non aut dissonantia aut inæqualitate diuinitatis duos Deos reddidisse videatur. ¹⁴⁴ Subiectis enim ei quasi filio omnibus rebus à patre, dum ipse cum his, quàm illi subiecta sunt, patri suo subijcitur, patris quidem sui filius probatur, ceterorum autem & Dominus & Deus esse reperitur. Ex quo dum huic qui est Deus, omnia substrata traduntur, & cuncta sibi subiecta filius accepta refert patri, totam diuinitatis auctoritatem rursus patri remittit; vnus Deus ostenditur verus & æternus pater, à quo solo hæc vis diuinitatis emissa, etiam in filium tradita & directa rursus per substantiæ communionem ad

Matth. 23.

2. Tim. 1.

Matth. 23.

Matth. 19.

Joan. 10.

C. xxxi.

Isa. 53.

Ioan. 1.

Coloss. 1.

Psalm. 103.

Rom. 1.

Psalm. 103.

Isa. 9.

Psalm. 2.

Joan. 1.

Coloss. 1.

Ioan. 20.

Ibidem.

Isa. 9.

patrem reuoluitur. Deus quidem ostenditur filius, cui diuinitas tradita & porrecta conspicitur, & tamen nihilominus vnus Deus pater probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maiestas atque diuinitas ad patrem, qui dederat eam, rursus ab illo ipso filio missa reuertitur, & retorquetur: vt merito Deus pater omnium Deus sit, & principium ipsius quoque filij sui quem Dominum genuit: filius autem ceterorum omnium Deus sit, quoniam omnibus illum Deus pater prapofuit quem genuit: ita mediator Dei & hominum Christus Iesus omnis creaturæ subiectam sibi habens à patre proprio potestatem quâ Deus est, cum tota creatura subdita sibi concors patri suo Deo inuentus, vnum & solum & verum Deum patrem suum, manente in illo quod etiam auditus est, breuiter approbavit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE TRINITATE.

I. NOVIATIANI ROMANÆ VRBIS PRESBYTERI.] Quod non Tertulliani, sed Nouatiani sit hic liber, ex B. Hieron. & Rufino ad calcem Argumenti comprobauimus. Hic verò addimus: Romanæ urbis Presbyteri, ex B. Hieron. in Catal. Script. Eccles. quod videatur ab illo conscriptus hic liber, priusquam in schisma & heresim incideret. Et si enim (vbi ibi diximus, & infra latius cap. 29.) de Spiritu sancto malè scripsisse constet (fortassis Deo id permittente, quod sacramentum Chrismatis, cui Spiritus sanctus peculiariter suam infundit benedictionem, non acceperit, vti mox latius) nemo tamen vnumquam aut illi aut Nouatiani eius affectus, inter hereses eorumdem, errorem de Spiritu sancto adtribuit. Et verò, quod etiam in Spiritu sancti nomine baptizant, constat, tum ex eo quod infra cap. 29. fidem in Spiritum sanctum disertis verbis profiteatur, tum quod alioqui in Niceno Concilio I. aequè atque Paulianistæ iussu fuissent rebaptizari. Maxime si consideres causarum differentiam, quam reddit B. Innocentius Papa I. Epist. 23. cap. 5. Paulianista (inquit) in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti minime baptizant; Nouatiani ipsi eodem nominibus tremendis vrinunt, nec apud istos de Unitate potestatis diuina, hoc est Patris, Filij, & Spiritus sancti, questio aliquando commota. Quod ipsum etiam facit B. Cyprian. Epist. 76. num. 25. Quare, quod antequam quidquam certi definitum esset, non satis caute ab eo scriptum fuit, vt uel uel uel pro se rapuerunt. Scripsisse præterea videtur ante heresim sequentem librum DE CIBIS IYDAICIS, & qui ibidem citantur DE SABBATO, ac DE CIRCUNCISIONE. fortassis & eos quos B. Hieron. in Catal. recenset, DE PASCHA, & DE ORATIONE. Verum post heresim scripti videntur, quos idem illic recenset: DE SACERDOTE, DE INSTANTIA, & DE ATTALO. An autem eiusdem sit liber: de Spectaculis Tom. 3. operum B. Cypriani editus; lib. sequenti latius. Quamquam interim postea & in schisma & in heresim lapsum fuisse non negemus, immo verò satis latè deduxerimus quidquid eo pertinet in Vita nostra B. Cypriani, & Adnot. nostris in eundem. Nempe, quod in lecto baptizatus fuerit, neque postea sacramentum Chrismatis acceperit, quam causam adlegat Eusebius, quod in heresim lapsus sit, ad Epist. 72. num. 4. Quod, quum primum cum alijs Romana Ecclesia presbyteris subsignasset veniam Lapsis dandam, postea eandem pertinaciter negauerit; ad Epist. 52. ad Anton. num. 17. & 83. idque à Nouato B. Cypriani presbytero schismatico, postea & heretico seductus. Quod eiusdem factione adulterum & contrarium caput contra S. Cornelium legitimum Pontificem Romanum sese constituerit, vti consecratus à tribus Episcopis; Epist. 42. num. 2. & 6. Quod deinceps suam heresim & Roma & alibi disseminauerit, qua ad penitentiam quidem admittēbat, sed à solo Deo, non verò ab Ecclesia tribui posse contendebat; Epist. 52. num. 83. Quod proinde, etiamsi verum esset (quod quidam scribunt) occisum illum fuisse sub Valeriano, quum extra Ecclesiam fuerit, nihil prodesse potuisse Martyrium, Epist. 52. num. 50. Quod Nouatiani sectatores ad exemplum eius Chrismate non ungerentur, atque adeo redeuntibus in Ecclesiam Chrismatis sacramentum adderetur; Epist. 72. num. 4. Quod etiam secundas damnarint nuptias Nouatiani; in Vita B. Cypriani. Quod denique se x̄p̄s nuncuparint, quia

immundis, id est Lapsis, non communicabant, Epist. 76. num. 5. Porro (vbi ne quid hic omittamus) scripserunt contra Nouatiani schisma, B. Cornelius Epistolam ad Fabium apud Eusebium, & Epistolas tertiam & quartam ad B. Cyprianum; ipse B. Cyprianus Epistolas 41. 42. 43. 44. 47. 49. 51. ac libros de Unitate Ecclesiae, & de Orat. Dominica, ac Dionys. Alexandr. Epistolas ad ipsum Nouatianum, ad Confessores ab illo seductos, & ad B. Cornelium; Aduersus eiusdem heresim, idem B. Cyprianus Epist. 52. & lib. ad Nouatian. & idem Dionys. Epist. ad eundem. Celebrata quoque fuerunt Concilia aduersus eius & schisma & heresim, Romanum, Africana aliquot, Antiochenum, & per Italiam & alias prouincias, Eusebio teste locis in Vita B. Cypriani citatis. Quum verò perduraret adhuc ea heresim, scripserunt aduersus Nouatianos idem B. Dionysius Epistolas ad Fabium Antiochenum, ad Laodicensēs, ad Cononem, & ad Armenios, titulo de Penitentia; Rhetorius item Augustidunensis Episcopus, B. Eusebius Emisenus, B. Pacianus Barcelonensis Episcopus Epist. 2. ad Sympronianum, & Tractatum alium, qui priori loco inter eius opuscula commemoratur; B. Ambrosius libros 2. de Penitentia; denique B. Epiphanius, Philaster, B. Augustinus, Theodoretus, Damascenus, Euthymius, Honorius, B. Isidorus, Hrabanus, alique recentiores in Catalogis hereticorum.

2. DE TRINITATE.] Præter Nouatianum, DE TRINITATE scripserunt Tertullianus supra Tom. 3. lib. adu. Praxean, & lib. quem iste imitatur, quem desiderari putamus; Dionys. Alexandr. adu. Sabellium; B. Athanas. adu. eundem, Orat. de aeterna substantia Filij & Spiritus sancti in Deo patre; B. Hilarius Pictau. libros 12. B. Gregor. Nyssenus Orat. 4. B. Chrysost. hom. 5. de Visione Iſaie; B. August. libros 15. Rufinus Tract. in Symbolum fidei, qui exstat 3. Tomo Operum B. Cypriani; B. Fulgentius denique librum vnum. Multa etiam eodem pertinent in Panoplia Orthodoxæ fidei B. Euthymij. Ad quos compendij gratia Lectorem remittimus, nihil aliud penè toto hoc libro adnotaturi, quàm discrepantias, si quæ inueniantur in scripturarum sacrarum citatione; subinde remittentes ad Librum supradictum Tertulliani aduersus Praxean.

CAP. I.

3. Regula exigit veritatis, &c.] Caput hoc inscripsimus: De verbis Symboli fidei, Credo in Deum Patrem omnipotentem, conditorem coeli et terræ; quippe quum elegantissime id explicetur ex Genesi. Atqui de Symbolo Apostolorum, quod Regulam fidei seu veritatis nuncupat Auctor & hic, & infra c. 9. ac cap. 29. fidei auctoritatem, vide supra Adnotat. nostras Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. cap. 13.

4. qui cælum alta sublimitate suspenderit, &c.] Hæc desumpta sunt ex cap. I. Gen.

5. mensuris incrementis, &c.] Sic legimus ex MS. cod. Angl. pro: mensuris, quod ea vox B. Cypriano etiam Afro usitata sit Epist. 28. num. 11. & 34. num. 23. vbi vide Adnotat. nostras. Certe etiam sic legebat antea Gagneus.

6. ne non etiam ipsis quoque delicijs procurasset oculorum,

lorum, &c.] Est quidem hac phrasis Terullianica, quales supra frequenter adnotauimus, & infra alia quoque, ut exempli gratia: denotatur, edici, ac: viritior, cap. 2. quâ pater, cap. 3. quâ minor, cap. 4. Item Voces Terullianicae, excrens, confibularet, cap. 18. ac: confibulatione, cap. 19. Verum inde non sequi hunc librum Terulliani esse, vel ex eo patet, quod Afri scriptores omnes etiam hoc posteriores, ut patet B. Cyprian. Minutius Felix, B. Pacianus, & Arnobius, similibus uti soleant. Quod semel adnotatum sufficiat.

7. Quæ quum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit, &c.] Hac ex cap. Gen. 2. desumpta sunt. Est autem hic etiam elegans locus tum de Libertate arbitrij in alterutram partem (de qua supra Latius Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. & 10.) tum de præmijs condignis, de quibus Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 13. num. 82.

8. Ex quo mortalitas, inuidia utique in ipsum redit, qui quum illum, &c.] Sic prorsus legimus partim ex Gagneo. Et verò hac ex 3. cap. Gen. descripta sunt. Sine autem legas: super terram cum Gagneo, siue cum Gelenio: terra, non refert.

9. Quamquam etiam, &c. angelos prius instituerit, &c.] Fuit non modo Nouatiani hac sententia, sed etiam B. Hieron. in cap. 1. Epist. ad Titum, tum Græcorum omnium, quod angeli prius (id est, ante omnem creaturam) instituti fuerint. Quam etiam B. August. recenset lib. 11. de Ciuitate Dei, cap. 5. 6. & 7. magis amplectendam censet eam sententiam, quod iuxta Ecclesiastici cap. 18. creauerit omnia simul Deus, quam etiam sequitur lib. 12. de Ciuit. Dei cap. 15. & lib. 1. de Gen. ad litteram cap. 1. Quam etiam sequitur Magister Sententiarum, & post eum Doctores Scholastici, quæ etiam postremum definita est in Concil. Lateran. sub Innocentio 3. & in Decretales recepta, cap. Firmiter credimus. Tom. de Summa Trinit. & fide cathol. Legimus autem paulo post ex coniectura Latini: Namque quæ infra terram, &c.

10. Locus enim est, &c.] De hoc & Nouatiani & Terulliani, aliorumque Patrum quorundam paradoxo, vide nostra Prolegomena.

CAP. II.

11. Super quæ omnia, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quod Deus sit continens omnia, immensus, æternus, immortalis, mente hominis maior, & sicuti ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.

12. nulli Deo superiori (ut quidam putant) locum reliquit, &c.] Adludit ad errorem Valentianorum, qui supra Demiurgum, id est, Opificem Deum, constituiebant Deum superiorem Bython, cum tricenario Æonum numero, sicuti videre est supra Tom. 3. & in Prolegomenis nostris ad lib. adu. Valent. & eiusdem lib. cap. 18. 19. ac 20.

13. De hoc ergo ac de eis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis, &c.] Adludit ad illud 1. Cor. 3. ex Isaiæ 64. cap. nec in cor hominis ascendit, &c. Castigauimus autem ex coniectura Latini: nec edici possit, pro: dici, & ex Angl. MS. cod. si potuerit cogitari, pro: poterit, & non multo post cum Gagneo & Latino: hebescit, pro: hebetescit. Legit quidem deinceps Angl. cod. MS. omni bonitate bonior, pro: melior, sed alibi hactenus eam vocem non reperi apud Afros; Lectori interim relinquens liberum, quod vult eligat.

CAP. III.

14. Hunc igitur agnoscimus, &c.] Inscriptionem huic capitis fecimus: Quod Deus sit conditor omnium, Dominus & pater, ex scripturis.

15. qui dixit, & facta sunt omnia, &c.] Istud Psal. 148. paraphrasticos citat.

16. Qui secundum Isaiam, &c.] Hic intermiscet verbis Isai. 40. Verba Psal. 103. etiam illa in uersocitans ordine; per omnia conformis editioni, LXX.

17. nec eum qui ingenio hæretici fictus sit, &c.] Adludit ad varias hæreses, quarum supra facta est mentio, Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæres. in Catalogo hæreticorum, qui alium Deum sibi hæretico fingeant ingenio; de quibus vide ibidem Adnot. nostras achæreses 25. post Euangelium, sicut etiam li. adu. Hermodem, de materia Deo, lib. adu. Valentin. de Deorum turbis, et lib. 1. adu. Marc. de duobus Dys.

18. Et super quem requiescet spiritus meus, &c.] Hic variat Isai. 66. ab alijs editionibus omnibus, quæ habent: Super quem respiciam.

19. à creatura mundi, &c.] Tum hic, tum in illo: sempiterna quoque, consentit per omnia vulgato Latino Interpreti; quod illius auctoritatem confirmat, & sic etiam in alijs hinc scripturis Novi Testamenti.

CAP. IIII.

20. Quem solum meritò bonum, &c.] Caput hoc inscripsimus: Bonum esse Deum, semper sui similem, immutabilem, vnum & solum, infinitum; cuius nec nomen proprium possit edici, & incorruptibilem. Legimus autem: qui nomen sibi perfecti vindicat, ex MS. Angl. cod. pro: vendicat, & aliquantò post iuxta Gagneum reposuimus: idcirco & meritò in Deo manet semper status suus, pro: maneat, & ex coniectura Latini: dum patrem non habet, pro: habeat.

CAP. V.

21. Cuius etiam si, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De iracundijs & indignationibus & odijs Dei, quod non sint intelligendæ ad humanorum exempla vitiorum: Et verò etiam hinc patet, Terulliani hunc librum non esse; videtur enim potius diuersum sentire lib. de Testim. Anima, cap. 2. quemadmodum ibi diximus, & inter Paradoxa eius latius in nostris Prolegomenis.

22. iracundias legitimas, &c.] Iracundiarum Dei, siue ira Dei, Græcè ὀργή, iuxta editiones omnes, in Veteri Testamento fit frequentissima mentio, nominatim Gen. 18. Exod. 4. Num. 11. item in Novo Testamento apud Matthæum & Lucam, item in Epistolis ad Romanos, Coloss. Thess. 1. & Apocalypsi.

23. & indignationes, &c.] Indignationes Dei etiam iuxta LXX. referuntur Deuter. 29. aliisque locis, ubi Græcè est παροξυσμός, & multo pluribus iuxta editionem B. Hieron. ex Hebræo, ubi Interpret Latini LXX. Græcam vocem ὀργή, suorum vertere maluit.

24. & odia, &c.] Odia Dei relata cognoscuntur Ecclesiastici 9. Sap. 14. Ecclesiastici 12. Isai. 9. & Malach. 1. Eodem pertinent scriptura, quibus odisse Deus dicitur. Sine autem in calce huius capitis legas, quandoquidem cum exc. fuerit quoniam quidem cum MS. Angl. cod. perinde est.

CAP. VI.

25. Et licet scriptura, &c.] Inscriptionem huic capitis fecimus: De Dei oculis, naribus, digito, manu, ore, aure, pedibus, brachio, & lingua, ad humanam formam non intelligendis.

26. Aut dum odoratus est Dominus Deus odorem bonæ fragrantiae, &c.] Postremum hoc vertit, pro eo quod Græcè est: ὁσμήσας, pro eo quod alijs: suauitatis. De Prouerbia verò quod paulo post habet Auctor: suis campis diffundere, vide nostra Prolegomena.

27. & si adsumpsero alas meas, & abiero trans mare, &c.] Hic dissentit Auctor ab omnibus Psalmorum editionibus, quæ legunt: si sumpsero pennas (pro quo ipse: alas) meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Reposuimus autem mox quod habebat Gagneus: sed populo potius imputeretur, pro eo quod Gelenius: imputentur.

28. Et quando auris, quod omnia audiat, &c.] Sic prorsus

legimus, pro: omnes, eo quod præcedat, quod omnia videat. Sive autem legas cum Gagno: robor, sive cum exc. robur, non refert.

29. Aut propter quam causam linguam quærat, &c.] Unicum reperire licuit locum scripture, ubi lingua Dei commemoratur, nempe Isai. 30. Lingua eius quasi ignis deuorans; ubi LXX. paraphrasticos translulerunt: ὁ πυρὶς τῆς βουλῆς αὐτοῦ, id est ira furoris eius. Hic vero paulo aliter linguam Dei interpretatur iussu Dei.

CAP. VII.

30. Sed illud quod dicit, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Quod Deus nullis proprijs appellationibus explicari possit. Sive autem legas, puto ego cum exc. sive putem, ex Angl. MS. cod. perinde est.

31. nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expressa est, &c.] Dissentit ab Auctore B. August. lib. 15. de Trinit. cap. 17. eundem locum 1. Ioan. 4. explicans, quum in illa summa simplici que natura substantiam ipsam scribat esse caritatem, & caritatem ipsam substantiam. Verum primi illi Auctores non tam exacte scripserunt in materia Trinitatis.

32. nec cor hominis, aut mens ipsa percepit, &c.] Istud Paraphrasticos translulit Auctor, pro eo quod est 1. Cor. 2. nec in cor hominis ascendit.

33. Omnis enim spiritus creatura est, &c.] Sicuti supra ad calcem argumenti adnotauimus, quia istud facere videbatur pro illis, πνεῦμα τὸ πρῶτον hunc librum B. Cypriani nomine in lucem ediderunt. Verum non mirum est errasse in hoc Nouatianum, qui (sicuti supra adnotauimus num. 1.) spiritum sanctum cum plenitudine sacramenti Chrismatism seu Confirmationis non acceperat, & proinde facilius in heresim lapsus sit; neque vero aliquid adhuc de Trinitate in Ecclesia definitum fuerat. Atqui sub calcem huius capitis castigamus ex coniectura Dn. Latinij: refector & creator, pro: refector.

CAP. VIII.

34. Hunc ergo, omnis hereticorum fabulis, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quod hunc Deum, de quo prius egit, nouit & veneratur Ecclesia, quem scripture celebrant. Atqui quum addit: omnis hereticorum fabulis atque figmentis, adludit ad omnes illos hereticos, qui Deum alium faciebant quam Catholica nouit Ecclesia, quorum diuersas hereses habes supra Tom. 3. in Catalogo hereticorum sub finem libri de Præscript. adu. her. Nominatim etiam similes hereses refutatas habes supra libro aduersus Hermogenem, Valentinianos, Marcionem, & Præcean.

35. Isaac protexit, Iacob auxit, &c.] Adludit tum ad protectionem, qua liberatus est ab immolatione per Angelum Isaac, Gen. 22. tum ad benedictionem, qua Iacob auxit tum multitudinem liberorum, tum diuitijs, Gen. 29. & 30. Reliqua satis sunt perspicua præter illud: & quando daturum se sponponderat, milit: ac si dicat: quo tempore daturum se sponponderat. Accipitur autem etiam ab hoc Auctore paulo post conditio, pro: creatura, & non multo post bis exitus, pro exitio. Atqui legimus in intermedijs lineis cum MS. Angl. cod. singillatim, pro: ligillatim, more Veterum. Item: Israëlitarum non fuit nec vestes consumi, pro: finit. Et supplemus: omnia continens.

36. Hinc est quod & desuper Cherubim sedet, &c.] Sic omnino legendum, pro Cherubin. Adludit autem partim ad illud Psal. 98. qui sedet super Cherubim; cui similes sunt loci 4. Reg. 19. Psal. 79. Isai. 37. & Dan. 3. partim etiam ad illud Apoc. 4. ubi recensentur: sub throno animalia quatuor præ ceteris principatum tenentia, cuncta desuper crystallo contegente; ut potè quum viderit ibi Apostolus mare vitreum simile crystallo.

37. Quod in firmamentum, &c.] Sic explicat illud Gen. 1. Et fecit Deus firmamentum, & dimisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, & inter aquam quæ super firmamentum.

38. Nam & rotæ subiacent, tempora scilicet, &c.] Hic adludit ad rotas, quarum fit mentio Ezech. 1. & deinceps usque ad cap. 7. sed aliter rotas explicat, nempe: tempora, quam Vulgo solet.

39. ad igneum diem iudicij mundus iste festinat, &c.] Igneum diem iudicij extremi, quo mundus igne conflagrabit, etiam iste Auctor instare existimabat, adludens ad illud 2. Petri 3. ignis reseruato in diem iudicij.

40. Currus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, &c.] Prætermisimus vocem tanto intermediam, ut potè quæ non est Psal. 67. ubi alij vertunt: decem milibus multiplex.

CAP. IX.

41. Eadem regula veritatis, &c.] Inscriptionem fecimus huic capiti: Deinde IN FILIVM DEI CHRISTVM IESVM DOMINVM DEVM NOSTRVM in Veteri Testamento repromissum, & in Nouo exhibitum; ex scripturis. Addit autem: huius Dei filium, aduersus Marcionitas, qui Christum faciebant alterius Dei quam creatoris filium; contra quos agit Tertullianus integro lib. 3. adu. Marc. supra Tom. 3.

42. Hunc enim Abraham filium, &c.] Vetera prædicta, nominatim filium Abraham non testantur Christum, sed eo accedunt, dum Gen. 22. & alibi frequenter, Christus semen Abraham nuncupatur, nam & explanationis gratia subiungit illud Gen. 15. & 17. Tibi dabo & semini tuo. Euangelia verò quum addit, adludit ad librum Generationis Christi, ubi dicitur filij Abraham.

43. hunc David, &c.] Adludit ad illud Isai. 9. Super sedem David sedebit; quod sic interpretatur angelus Luc. 1. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui.

44. donec veniat is cui repromissum est, &c.] Hic variat etiam à LXX. qui legunt, ἕως ἃν ἔλθῃ τὸ σπῶν καὶ ἡδύα αὐτοῦ, quod vertit Latinus Interpres: donec veniant reposita ei.

45. Prouide alium quem mittas, &c.] Hinc videtur olim non fuisse lectum apud LXX. δυνάμει, id est potentem; quod hodie his verbis interijciatur, neque etiam est in Hebræo. Variat etiam Auctor, dum vertit Deut. 28. Videbitis vitam vestram pendente nocte ac die, & non credetis ei. Omittens etiam quod Isai. 7. interseritur: in utero. Sive autem legas in scripture Isai. 35. claudus cum exc. sive clodus, vocem iam antiquatam, cum MS. Angl. cod. non refert.

46. sic non aperuit os suum in humilitate, &c.] Hic coniungitur versus præcedenti Isai. 53. in humilitate, nisi quis malit adijci debere: &c. Illud autem paulo post: Quali diluculo paratum inueniemus eum, reperitur Osce 6. iuxta LXX. Legimus verò: Dixit Dominus Domino meo, pro: Dicit; iuxta editiones Psalmorum omnes, Psal. 107.

CAP. X.

47. Sed illud admoneo, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Non esse commentitium Christum iuxta hereticorum fabulas. Qui autem heretici auctoritatem Veteris Testamenti respuerint, vide supradictum Catalogum hereticorum sub finem libri de Præscript. aduers. heres.

48. quia creatoris odertas nuptiarum coniunctionem, &c.] Hic proprie agit aduersus Marcionem, quippe quum eius hanc heresim oppugnet Tertullianus non semel, & maxime supra sub finem lib. 1. aduers. Marcionem.

49. qui in imagine fuit, non in veritate, &c.] Istud pertinet ad heresim Saturnini, Basilidis, & Gnosticorum, quæ (ut legitur supra apud Tertullian. Tom. 3. lib. de Carne Christi cap. 1.) putatiuam carnem Christi introduxit.

50. neque cum qui nihil in se nostri corporis gessit, &c.] Istud ad Marcionis, qui (ut ibidem legitur) ut carnem Christi negaret, negauit etiam natiuitatem, & contrariò.

51. Neque

51. Neque illum qui ætheream siue sydeream, &c.] *Istud ad Apellis, sicuti pater eiusdem lib. cap. 6.*

52. nec vllum omnino alterum, &c.] *Istud denique ad Valentinianorum fragmenta, de quibus ibidem cap. 1. ac 16. ac sequentibus.*

53. Quoniam quum caro & sanguis, &c.] *Latissime eandem hanc scripturam, sicut hic Auctor, explicat Tertull. supra Tom. 3. lib. de Resurr. carn. cap. 49. 50. & 51.*

CAP. XI.

54. Verum ne ex hoc, &c.] *Caput hoc inscripsimus: Quod non tantum homo, sed & Deus sit Christus, ex scripturis Novi Testamenti.*

55. alijs hæreticis, &c.] *Carpocratem intelligit, de quo supra Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. cap. 48. her. 9. num. 311. ac Cerinthum, de quo ibi her. 10. num. 312. & Hebionem, de quo ibidem her. 11. nu. 313. Atqui de Proverbio manus dedisse, vide nostra Prolegomena.*

56. diuinitate sermonis in ipsa concrectione permixta, &c.] *Recte adnotauit Latinus debere istud intelligi de permixtione vnionis, quam B. Leo Papa, serm. 3. de Natiuit. pulcre explicat. Nam infra Auctori cap. 14. vocatur coniunctio verbi & carnis, cap. 16. adsumptio hominis, ac Dei & hominis confederatio, connexio, & sociatio; item cap. 9. Dei & filij hominis adnexio. Quod pertinent ibidem similes phrasæ, dum dicit: filium Dei hominis in se suscepisse ipsa permixtione fœderatum, & Iesum Christum ex utroque connexum, contextum, concretum, concordia & cohabitatione sociatum. Qui omnes loci similiter de unitate persona, non substantiæ, commodè debent intelligi. Eodem etiam modo intelligendi similes Tertulliani loci supra Tom. 3. lib. adu. Praxean, quemadmodum inter Paradoxa eius inter Prolegomena nostra latius. Sicuti etiam de illo quod subditur: ante quem nihil præter patrem; nam Catholica fides credit: filium patri coæternum. Atqui post aliquot lineas legimus ex Angl. cod. MS. ex ipsis, pro: ab, eo quod præcedat: ex virtutibus.*

57. Quoniam non tenebit perfectam veritatem, quisquis aliquam veritatis exclusit portionem, &c.] *Pulchra sententia, contra eos, qui dum aliquos Articuli fidei Catholica credere nolint, tamen Catholica adhuc se veritatis adsertores conantur dicere. Atqui scripturas complures, ad quas paulopost adducit, recens ad marginem, sicuti ubique alibi, adnotauimus.*

CAP. XII.

58. Cur ergo dubitemus dicere, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus: Quod Deus Christus, ex scripturis Veteris Testamenti, etiam id agnoscente Sabellianica hæresi.*

59. Iam non saluabo, &c.] *Verba Osee 1. transponit ad institutum suum magis accommodè; omittens etiam intermedia illa iuxta editiones omnes: neque in gladio, neque in bello. Iterum autem legimus cum Gagno: quisquis illum agnoscit esse Deum, & recognoscit esse Deum, pro eo quod erat verobique: & Deum; ac: quam alibi nisi in Christo Deo inueniri, pro: quoniam, &c. eam inuenire. Rursum etiam Jfai. 7. omittit: in vtero.*

60. & genua debilia consolamini, pusillanimes sensu coualescite.] *Sic istud iuxta editiones omnes Isai. 36. distinximus. Et verò vel hinc patet librum hunc non esse Tertulliani, qui vertit supra Tom. 3. lib. 4. aduersus Marcionem cap. 10. Conualescite manus dimittite & genua dissoluta; quod semel de plerisque scripturis insinuasse sufficiat. Ille autem in hoc hic differt, quod legat Tomo 1. libro aduersus Iudeos: & mutorum lingua soluetur, pro eo quod hic Auctor, & supra cap. 9. & differta erit lingua mutorum; pro quo longè aliter hodie ex Græco apud LXX. & expedita erit lingua mutorum aperta, ubi alterum adiectum superfluum esse videtur, nec olim lectum etiam Græcè, usque adeo ut superflua sit vox ἀνεωχθῆναι, & quod ver-*

titur: aperta. Et verò rectius ab alijs transfertur, lingua blasphemum, nam Græcè est: μολιόλογον. Castigamus verò ex MS. Angl. cod. Si in aduentu Dei, pro: Sin.

61. in alteram hæresim ruentes, &c. patrem illum esse confitebuntur, &c.] *Vocat mox hanc Sabellianam hæresim, de qua cap. 18. latius; eandem autem confutat Auctor infra cap. 21. & 22. Castigamus autem necessario, & supplemus ex MS. Angl. cod. Christum qualiter accipiunt Deum, pro: Dominum (Deum enim iam negare non possunt) quâ patrem: aut quâ filium? Si quâ filium, cur Dei filium Deum negant? Si quâ patrem, cur, &c? Nisi, &c? Consentit autem mecum Latinus legendo quater: quâ, pro: quasi.*

62. Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte opaco & condenso, &c.] *Quum haud ab similiter veritas B. Hier. Comment. in Abacuc cap. 3. (addens à solo Theodotione versum: ab Austro) pro quo Auctor ab Africo, quod ventus ille spiret ab Austro (quod Græcè legitur ἀπὸ τοῦ αὐστρου) videtur à LXX. positum: ἐξ ὄψεως καὶ καταστροφῆς καὶ δακτύλου, id est: de monte umbrato & condenso, pro eo quod alij etiam hodie non rectè LXX. ἐξ ὄψεως καὶ καταστροφῆς φάσκει.*

63. Sabelliana hæresis, &c.] *Vel hinc, & ex eo quod mox iterum fit mentio Sabellij (unde non potest verisimiliter dici, quod ex margine in textum istud irrepserit) patet non esse librum Tertulliani, vtpote qui sub Antonino Caracalla (vixit vixit eius latius) extremum diem clausit, sed Nouatianus potius, cuius temporibus sub Decio Imperatore Sabellius hæresim suam cepisse traditur, vel Eusebio teste hist. Eccles. lib. 7. cap. 5. qui temporibus Dionysij Alexandrini Sabellianos in lucem prodijisse scribit Ptolemaidi Pentapolis, atque adeo in Africa, contra quem, idem Dionysius librum scripserit; in quo illi consentiunt Theodoretus heret. fab. lib. 2. sub finem, & B. Hieronymus Catalogo Script. Eccles. Qui omnes (quomodo etiam Epiphanius, Augustus, Philastrius, Damascenus, Isidorus, Hrabanus & Honorius in Catalogo hæreticorum) hæresim illi impingunt eandem quam hic Nouatianus, quod eundem facerent patrem & filium, immò & spiritum sanctum, quem omissam hic miror; aduersus quam hæresim infra latè disputatur (vix etiam paulo ante diximus num. 61.) cap. 21. 22. & 28.*

64. Bethleem, cuius metatura regio ad meridianam respicit plagam cœli, &c.] *Istud sic expressit Ven. Beda Tom. 3. lib. de Locis sanctis cap. 16. Bethleem sex milibus in Aultrum ab Ierusalem.*

CAP. XIII.

65. Ac sic & Ioannes, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti: Christum Deum esse, rursum ex Novi Testamenti scripturis.*

66. Siue enim, inquit Apostolus, throni, &c.] *Neque ordinem verborum Apostoli, Coloss. 1. Auctor sequitur, & quod mirum est, legit: virtutes (quarum Ephes. 1. solummodo fit mentio) pro eo quod editiones omnes & Tertullianus quoque supra Tom. 3. lib. aduers. Marc. cap. 19. principatus; idque non hic modo, sed etiam capite sequi.*

67. & usque ad summum regressio eius, &c.] *Paraphrasticos sic vertit, pro eo quod alij omnes Psal. 18. Et occursum eius usque ad summum eius; nec tamen aliena est vox Græca καὶ ἀντιπρῶτος, sicuti nec ab eo quod vertit alibi supra Tertull. deuersio, & B. Cyprian. lib. 2. Testimon. adu. Iud. cap. 19. decursio.*

68. Apostolum non ab hominibus, aut per hominem, &c. sic ex MS. Angl. cod. iterum supplemus, iuxta quod legebat Gagnens, quia sic etiam Apostolus Gal. 1. In eo verò quod sequitur ex eodem cap. & hic ab alijs differt, quod vertat iterum: ab hominibus, ubi alij: secundum hominem.

69. quoniam Deus ante omnia est, &c.] *Hic magis correspondet Græcis exemplaribus, quàm vulgato Interprete Latino (cum quo alibi ferè consentit) aut Tertull. loco iam citato, qui vertit: ante omnes. Illud etiam infra legitur cap. 17.*

CAP. XIII.

70. Et tamen adhuc dubitat hæreticus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Ex alijs etiam Noui Testamenti scripturis Christum Deum probari. Sine autem legas: animaduertit cum exc. cod. siue: animaduertit iuxta Gagneum, perinde est.

71. quomodo adest vbique inuocatus, &c.] *Videtur adducere ad illud Rom. 10. Dives in omnes qui inuocant illum.*

72. Qui post me venit, ante me factus est, &c.] *Vox Græca ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους anceps est, tum ad hanc versionem, tum ad illam vulgati interpretis: qui post me venturus est.*

73. Ego sum panis vitæ æternæ, &c.] *Paraphrasticos sic vertit, pro eo quod editiones Græcæ, Latine, & Syriacæ: Ego sum panis viuus, &c. B. Cypr. lib. de Orat. Dominica: Ego sum panis vitæ, dumtaxat. Sicut etiam illud: quia patrem Deum nemo vidit vquam, pro quo alij dumtaxat: Patrem.*

CAP. XV.

74. Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram passionis ostendens, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Quod Christus, quum angelus licet improprie vocatur in scripturis, etiam Deus appelletur. Est autem mutilum illud capitis initium, quod tamen ad sequentia referri, ex eo patet quod sequitur: per sacramentum passionis digestum in figura manuum.

75. & Deum & angelum, &c.] *Adludit, sicuti verbis iam adductis ad illud Gen. 48. Extendens autem manum, & commutans manus; ita hic ad illud ibidem: Deus cui placuerunt Patres mei, &c. Angelus qui liberauit me ab omnibus malis, benedicat pueros istos.*

76. Ac si aliquis hæreticus, &c.] *Sic legimus ex MS. Angl. cod. pro: At si; quia & antea & postea illud hoc libro Auctori visitatum est. Intelligit autem hæreticos, tum Simonem Magum & Menandrum, qui seipsos & summam virtutem (id est archangelum) dicerent, & apud Iudeos quasi pios esse; vti supra patet Tom. 3. lib. de Prescript. adu. hæret. cap. 46. her. I. num. 301. ac her. 2. num. 302. tum maxime. Appellem, de quo ibidem cap. 51. her. 19. num. 324.*

77. Nam si, omnibus cœlestibus, &c. etiam ipsi angeli, &c. dicuntur Dij; iure & Deus Christus. Et si quiuis angelus, &c.] *Sic prorsus legimus & supplemus, partim ex editione Gagnæ priori. Quum autem alij non occurrant loci scriptura, quibus angeli dicuntur Dij; adnotauimus ad marginem Psal. 81. quod videatur illud paulopost citatum de angelis interpretari.*

78. cui sunt omnes angeli subiecti, &c.] *Hic adludit ad illud Hebr. 2. In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei, sicut mox ad illud Hebr. 1. Tanto melior angelis effectus.*

79. Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, &c.] *In citatione verborum Psal. 81. differt in eo, quod legat: in medio autem Deus Deos discernit, vbi alij non habent: Deus; & ordine transposito: vsquequò personas (Græcè θεῶν) hominum accipitis, non exercentes iusta iudicia; pro eo quod illi: Usquequò indicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?*

80. Deum repositui Pharaoni, &c.] *Sic rectius vertit vocem Græcam φαραῶν, quam Latinus hodie LXX. Interpres: Pharaonis.*

CAP. XVI.

81. Et poteram quidem, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti: Diuinam maiestatem in Christo alijs item scripturis probari. De Prolegomena. siue autem paulopost legatur: quia Dei filius comprobatur, cum exc. siue comprobetur, non refert. Africana voce pignetata etiam alicubi supra vsus est Tertullianus.*

82. vt exutus carnem potestates dehonestauit, &c.] *Haud aliter B. Hilarius lib. 9. de Trinit. & B. August. lib. 16. aduers. Faustum cap. 29. & legunt hunc locum Coloss. 2. & explicant, quos adeo oportuit illud ἀπεδοῦσθαι τοὺς ἀρχαίους accepisse reciproce pro: exuens seipsum (vbi alij vertunt: expolians) & adiecisse carnem paraphrasticos. Quod verò Auctor ἐδαιμάτωσεν transulit dehonestauit, eodem sensu Interpres Latinus: traduxit, ac B. Hilarius: ostentari esse fecit; B. August. exemplauit, ac si dicat Apostolus spectandum proposuit; vtpote (sicuti sequitur) palam triumphatis illis (ad verbum ex Græco) in semetipso.*

83. & in sanguine vixit, &c.] *Sic supplemus ex MS. Angl. cod. locum Gen. 49. Legentes mox cum eodem: amictum ipsum corpus est, pro: amictus ipse; & paulopost: amicti susceptor, pro: amictus, quia etiam secundum exc. cod. legitur: cuius corpus amictum est, &c.: amictum quod lauatur; neutro genere, ac si dicas cum Varro, amictum, id est circumiectum. Est autem locus ille obscurus, & quantum apparet mutilus, aut corruptus: quique sanguine, id est, vino, &c.*

CAP. XVII.

84. Cur autem licet ad aliam partem, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Idipsum comprobati ex loco Apostoli Philipp. 2. Aliqui in scriptura: Qui quum in forma Dei esset, &c. quam late & pulcre explicat, non differt a vulgato Interprete, nisi in eo quod vertit: superexaltauit, ex Græco ὑπερῴκησεν. Quod vero hic: vt in nomine Iesu omne genua flectatur, secundum lectionem Latinorum, infra ex Græco sub finem cap. huius transulit: vt omne se in nomine eius, genua flecteret. Secundum omnes autem editiones Apostoli supplemus ex Angl. MS. cod. & dedit illi nomen. Ex quo etiam paulopost castigamus: Si homo, pro: Sin.

85. post ipsam præterea resurrectionem, &c.] *Obedientia Christi erga Patrem post resurrectionem, innotescit tum ex verbis illis Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra, tum ex illis Ioan. 20. Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum; ac: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Legimus autem paulopost rursus phrasi Auctoris: Ac si, pro: At si, ex Angl. MS. cod.*

CAP. XVIII.

86. Hoc in loco licebit mihi, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus*: Christum Deum etiam ab hæreticis agnosci. Ad quod pulcrum profert sententiam: Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersario sumitur, &c. Quod pertinet imprimis, quod B. Paulus ex ipsis eorum Poëtis Athenienses ad fidem conuertit, Act. 17. quem in hoc imitati sunt B. Iustinus Martyr, B. Anaxagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Minutius Felix, B. Cyprianus, Arnobius, & Lactantius libris suis aduersum Gentes, denique etiam Origenes aduersus Celsum, Eusebius lib. de Prepar. Euang. & B. August. l. de Ciuitate Dei. Et verò de hæreticorum quoque Testimonijs veritatem probari posse, his verbis indicat Dionysius Alexandrinus apud Euseb. hist. Eccl. lib. 7. cap. 6. iuxta versionem Rufini: Ego, inquit, & tractatus hæreticorum lego, & traditiones eorum perscruto, etiam si videar ad horam verbis eorum pollui. Sed multum mihi confert hoc ipsum: quod ex ipsorum verbis arguere eos possum. Denique quum aliquis ex fratribus & compresbyteris prohiberet me, ne hæretica lectione tanquam cæni alicuius fœtore polluerer, visio mihi quadam à Deo ostenditur, quæ me confirmaret. Et sermo ad me factus est, hæc mihi eisdem proloquens: Lege omnia quacumque in manus tuas venerint, quia probare singula quæque & discernere potes, quandoquidem ab initio hæc tibi causæ credendi fuit. Amplexus sum visionem, quia & Apostolica sententia concordabat dicenti: Omnia legite, quæ bona sunt tenete. Quibus verbis habes; tum occasionem quæ permitti possit alicui hæreticorum libros legere, & proinde etiam ad fidei confirmationem citare, tum, quod solus illis id permittendum;

tendum, qui norint singula quaeque probare & discernere, iuxta illud Apostoli 2. Thess. 4. iam citatum. Quum autem nemo sapiat in propria causa, recte à Pio Papa 1111. statutum est Catalogo librorum interdictorum iuxta Concilium Tridentinum; non cuius id permittendum, sed illis quibus Sedes Apostolica, ad quam pertinet de prudentia & discretionem etiam Doctiss. virorum iudicium ferre, id speciali prerogativa indulserit. Eodem vero pertinet illud B. Cyrilli Alexandr. Epist. 30. Illud dicendum est, non omnia quae heretici dicunt, signata esse & recusanda; nam multi ex illis ea consentiunt, quae & nos consentimus. Similes etiam sunt loci apud Origenem homil. 9. in Numeros (qui etiam hom. 16. in Lucam adlegat innumerabiles hereticos pro auctoritate Evangelij Lucae adu. Marcionem) & B. Hieron. Epist. 75. adu. Vigilant. & Epist. 152. ad Miner. & Alexandr. sub fidem. Legimus autem iterum cum Gagneo in scripturis esse Deum tradidit, & supplemus paulopost: Estiment ergo an hic sit Deus, ex Angl. cod. MS.

87. ut plerique haereticorum, &c.] Ad Sabellianos adludit, contra quos infra agit cap. 21. 22. & 28. quum vero dicit: ut diximus superius, ad cap. 12. supra.

88. Alij quoque haeretici, &c.] Eos omnes intelligit: qui Christi natiuitatem negabant, ne diuini nominis potestati derogarent, quales recensentur quatuor haereses initio libri Tertull. de Carne Christi, supra Tom. 3. ubi de ijs latius.

89. ut in semetipso concordiam confabularet, &c.] Adludit ad illud Ephes. 2. qui fecit utraque vnum; ut duos condat in semetipso in vno nouo homine faciens pacem. Et verò simili voce confabulationis vititur etiam infra cap. sequ. sub finem.

CAP. XIX.

90. Sed erroris istius haereticorum, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Quod erroris sui materiam illi sumpserint, quia inter filium Dei & filium hominis nihil interesse putabant, ob scripturam Luc. 1. malè intellectam. Supplemus autem mox: filium Dei esse proposuit, ex Angl. cod. MS.

91. sed adiecit Coniunctionem. Ait enim: Propterea & quod ex te nasceretur sanctum, &c.] Quandoquidem contra dictos haeticos urget Coniunctionem: & quam habent omnia exemplaria Luc. 1. (quae adeo addi debet ubique supra, quando haec scriptura à Tertull. citatur) ut respondeat ad illud quod urgebant: ex te; patet (quantumuis omitti malit Erasmus) illud iam olim ab ea acate semper dictum fuisse. Supplemus verò ex Angl. cod. MS. non principaliter, &c. filium Dei esse, sed consequenter & in secundo loco; principaliter autem; & non multopost: ut hominis filium, quia homo est, eundem & Dei & hominis filium; denique: id est, Dei verbum.

CAP. XX.

92. Ergo, inquiunt, si Christus, &c.] Caput hoc inscripsimus: Non tamen propterea Deum mortuum dici. Quod ipsum tractauit etiam Tertull. supra Tom. 3. lib. aduers. Praxean cap. 29.

93. Sed erroris semper est abrupta dementia, &c.] Pulchra sententia: quod qui fidem legitimam reliquerunt, usque ad periculosa (de minori nempe errore in alterum maiorem) descendunt. Supplemus autem paulopost ex Angl. MS. cod. quando & in ceteris hominibus, qui non sunt caro tantummodò, sed caro & anima; caro quidem sola, &c.

CAP. XXI.

94. Sed ex hac occasione, &c.] Titulum capiti huic imposuimus: Aduersus Sabellianos, quod alius sit Pater, alius filius, ex scripturis. Quod ipsum tractatur à Tertulliano, saepè citato libro adu. Praxean (à quo virum suum hauserunt Sabelliani) potissimum cap. 4. 11. 12. & 21. ac sequentibus, ex iisdem quae hic citantur & alijs compluribus scripturis.

95. Aut quum inter manus teneat: Pluit Dominus super Sodomam, &c.] Sic prorsus legimus ex MS. Angl. cod. pro: Deus, cum LXX. Gen. 19. & Tertulliano. De Prouerbis verò inter manus tenere, vide nostra Prolegomena. Supplemus verò in eodem MS. cod. filius meus es tu, quia sic Psal. 2. legitur ab omnibus. Item mox: Aut quum etiam ille desideratus scriba ait: Dixit Dominus Domino meo; ubi iterum legimus: Dixit, pro: Dicit, quia Psal. 109. omnes etiam Tertull. illud legunt. Iterum: inuenit positum sic: Hæc dicit Dominus Christo meo Domino; tum quod sic legatur Isai. 45. etià iuxta Tertull. tum quod, nisi sic legatur, ad institutum nihil faceret. Denique: Aut dum inuenit positum: Quoniam qui me misit, maior me est.

96. Eo ad Patrem meum & Patrem vestrum, &c.] Hic ab alijs omnibus & Tertulliano differt, (ex quo etiam conuincitur illius hunc librum non esse) quod legat: Eo, pro eo quod illi: Ascendo; sicut etiam in eo quod vertit: Et honorificauit & honorificabo. Denique quod legat: quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis.

CAP. XXII.

97. Sed quia frequenter, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Nihil pro illis facere: Ego & Pater vnum sumus. Quod ipsum tractatur à Tertulliano, dicto lib. aduers. Prax. cap. 24. Sine autem legas cum exc. At, & discernit atque distinguit, siue cum Gagneo: discernit atque distinxit, non refert.

98. Vnum enim neutraliter positum, &c.] In hoc non satis circumspicte scribit, quod nullam essentia Patri & filij communionem adserat; vel in hoc Tertulliano, imitatus, præterquam quod adserat etiam exemplum ex Apostolo 1. Cor. 3. unitati essentiae veluti contrarium; in quo certè hallucinatum fuisse Auctorem non vereor dicere, quum postea Ecclesia in diuersis Concilijs diuersum definiuerit. Legimus autem cum Dn. Latino: Vnum autem quod ait, ad concordiam, &c. pertinet, pro: pertinere. Castigamus etiam post aliquot lineas: dum idem si atunt, ipsum sunt, pro: ipsi, ex MS. Angl. cod.

99. Dum ergo accipit sanctificationem à Patre, minor Patre est, &c.] Debet etiam commodè iste intelligi locus, ut illud: minor Patre, ad humanam referatur naturam. Supplemus verò mox: Et nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à Patre; hoc ipso, quo Patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificationem, probat, filium se esse, ex cod. Angl. MS.

CAP. XXIII.

100. Quod si de cælo missus, &c.] Caput hoc inscripsimus: Verbis alijs Christi, Deum ipsum probari. Atque etiam ibi: ut diximus, adludit ad cap. 14. supra, ubi latius citauit locum Ioan. 3.

101. Etsi ego de me testificor, &c.] Sic castigamus ex cod. MS. Angl. pro: Si, quia illud legitur secundum editiones omnes Ioan. 8. In qua scriptura variat ab alijs, legens: Vnde venerim & quod eam; ubi supplemus: vos ignoratis vnde venerim, aut quod eam; vos secundum carnem iudicatis, quum mox id ipsum explicatur. Item in illo: vos ex inferioribus estis, ego de sursum sum, differt à Vulgato Latino Interprete. Sine autem legas post aliquot lineas: vnde non Deus tantum est Christus, cum exc. siue cum MS. Angl. sit Christus; perinde est.

102. Sed idcirco nunc hic Christus in vnam partem, &c. incubuit, &c.] De hoc prouerbio vide nostra prolegomena.

103. Ego ex Deo prodij & veni, &c.] Truncatim citat, retinens quod pro instituto faciebat, illud Ioan. 16. Ego à Deo exiui, exiui à patre, & veni in mundum. Supplemus autem: Quodque quia non otiose prolatus est.

104. Ante Abraham ego sum, &c.] Hic etiam non in-
Yuuu iij

tegrè citat ex cap. 8. Joān. sicuti etiam illud Ioān. 10. nulla omnium mentione facta, de quibus loquitur Christus: & ego agnoscam eas, &c. Differt verò ab alijs in illo Ioān. 10. ad quos verba facta sunt, quum illi legant: ad quos sermo Dei factus est.

CAP. XXIII.

105. Si homo tantummodò Christus, &c.] Titulum novum non addidimus, quia eiusdem est argumenti caput istud. Atqui neque etiam ad verbum citat illud Christi Ioān. 6. Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in aeternum, quia ibi legitur: Ut omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam eternam; & postea: Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.

106. Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, &c.] Gagneus substituerat, ut ab heresi Pneumatomachon Auctorem adfereret: Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, non est homo tantummodò Christus, à quo accepit Paracletus Deus non minor, quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi Deus esset Christus; Christus ergo se Deum esse hoc ipso probat, quòd ab eo accepit Paracletus quæ nuntiat; ut testimonium Christi divinitatis grande sit, dum ab illo Paracletus sumit quæ ceteris tradit. Verum lectionem excusorum codicum, quam edidit Gelenius, habet etiam Anglicus codex; & nominatim propter hunc locum (ut in Argumento adnotavimus) hæreticus vocatur hic liber à B. Hieronymo.

107. Nec prædestinatio ista dicatur, &c.] Non negat Christi prædestinationem, quum legatur Roman. 1. Qui prædestinatus est filius Dei; sed duntaxat vult Ioān. 17. illud: Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te antequam mundus fieret, ad prædestinationem Christi propriè non referri; & ut de illa intelligatur, tamen aequè ex eo loco probari Christum Deum esse, non hominem tantum; quòd eius prædestinatio præcedat prædestinationem Adam, Abel, Enoch, Noe, & Abraham, qui tamen ante hominem Christum censentur. Proinde rectius Anglicus MS. cod. minor enim per istam destinationem (sen potius prædestinationem) Christus ceteris intelligitur, quam exc. intelligitur. Ex eodem legimus: aut si hæc tolli non possunt, pro eo quòd exc. aut si hæc in prædestinatione tantum dici non possunt.

CAP. XXV.

108. Quid si Moyses hanc eandem regulam, &c.] Huic capiti inscriptionem fecimus: Christum Deum probari, etiam ex initio Geneseos Moyse, & Evangelij Ioannis. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. quòd discamus, pro: dicamus.

109. Quid si idem Moyses ubique introducit, &c.] Quum nullum peculiarem locum Pentateuchi citet, quærat Lector curiosus, unde potissimum omnia hæc desumpta sint.

110. Venite, & mox descendamus, &c.] Hic iterum variat ab edit. LXX. Gen. 11. apud quem non reperitur: mox, neque illic. Sicuti etiam in illo Deuter. 32. Quum disseminaret.

CAP. XXVI.

111. Ecce idem Moyses, &c.] Caput hoc inscripsimus: Christum Deum etiam inde probari, quòd Abraham & Agar Deus visus legatur; nempe Gen. 18. iuxta LXX. ubi legitur apparuisse Deus Abraham ad quercum Mambræ; de quo hic sub medium cap. latius, & de Agar, Gen. 16. & 21. cuius unam partem non multo post, & alteram sub finem cap. tractat. Supplemus autem post aliquot lineas ex Angl. MS. cod. qui tot modis Deus intelligitur adprobari.

112. Ac, si & Agar, &c.] Quum legat Gen. 16. in via Sur, quòd hodie non habetur in edit. LXX. patet illum plus olim legisse. De Prouerbiis verò formula: ex utroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, vide nostra Prolegomena.

Supplemus mox: quoniam Patri subditus & adnuntiator paternæ voluntatis est, ac: Ergo si hic locus.

113. Abraham visum apud Deum apud quercum Mambræ, &c.] In hac scriptura Gen. 18. præmittit mentionem vituli quem fecit Abraham, & illi etiam vescendum apposuit.

114. Quoniam pluit Dominus, &c.] Sicuti supra cap. 21. & hic castigamus: Dominus; & paulopost: Dominus à Domino, pro: Deus, quòd erat utrobique, tum quòd illud ab omnibus legatur Gen. 19. tum quòd mox subiungat: sed in subuersione Sodomorum Dominus pluit ignem à Domino. Hic autem Dominus, visus est Abraham Deus, nempe ut præmissum est Gen. 18.

115. Subverti vos, inquit, sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorram, &c.] Posterior quidem huius scriptura pars inuenitur Isai. 13. & Hieron. 50. apud quos legitur: Deus; sed integra hac scriptura legitur Amos 4. Ubi quum iuxta LXX. legatur xv̄e 105, id est Dominus, id etiam hic legimus, pro: Deus, eo quòd addat Auctor: Dominus ergo Sodomam subvertit, id est Deus. Interim Hebraicè vox est Tetragrammaton.

116. adhuc, inquit (nempe Moyses) idem angelus & Deus, &c.] In hac scriptura variat etiam à LXX. quòd legat ipsam Agar, & exaudiui enim vocem pueri, pro eo quòd illi: Exaudiuit enim Deus; & quòd omittat: manum eius. Item in illo: & impleuit utrem de puteo, & dedit puero.

117. dum exponit sinum patris, sicut Ioannes edicit, &c.] Hic bis variat ab Evangelista Ioanne, utpotè quum legatur Ioan. 1. qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Legimus autem prorsus, ut sensus constet: Si enim ipse Ioannes, &c. pro: Sed, & supplemus: sed & angelus, ex MS. Angl. cod.

CAP. XXVII.

118. Quid si & alio in loco, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quòd etiam Iacob apparuerit Deus Dei filius.

119. Nam, quum apud uxores suas, &c.] Huius scriptura verba melius distinxit & vertit ex Græco: Vide hircos & arietes ascendentes super oues & capras variatos albos, & varios, & cineritios & adspersos, quàm hodie vertit Latinus LXX. Interpres: super oues & capras subalbas & variatas & cineratas sparsas. Castigamus verò: vnixisti, ex MS. Angl. cod. pro: erexisti.

120. Remansit enim, inquit, Iacob solus, &c.] In hac scriptura Gen. 32. omittitur hic illud: & emarcuit latitudo femoris eius; & vertitur ἐπὶ: iam nunc, pro eo quòd Latinus LXX. Interpres: ultra, & ἑδδς θεῶ, visio Dei, pro quo secundum illum: facies Dei, minus aptè.

121. Ac, si Israël est homo videns Deum, &c.] De hac interpretatione nominis Israël, vide alicubi supra Adnotationes nostras.

122. Deus, inquit, qui pascit me, &c.] Suprà, hanc scripturam, quomodo idem Deus & angelus Christus, tractauit latius Auctor cap. 15. Supplemus autem: autem: benedicat pueros hos; quòd non modò Gen. 48. sed etiam hic paulopost sic legitur.

CAP. XXVIII.

123. Adhuc adijciam illam quoque partem, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Pro Sabellianis nihil facere illud: Philippe, qui videt me, videt & Patrem, &c. Quòd probat, partim ex eo quòd scriptura diuina, quæ nondum facta sunt, pro factis adnuntiat, partim ex verbis sequentibus Ioan. 14. Vbi aperta est distinctio Patris & Filij. Quòd postremum etiam urget Tertullian. dicto lib. aduers. Praxean cap. 24. & 25.

124. Philippe, qui vidit me, vidit & Patrem, &c.] Etiam hinc colligitur Librum hunc non esse Tertull. utpotè qui supra dicto lib. aduers. Praxean cap. 20. 24. & 25. legerit: videt, utrobique; illud interim etiam hodie habent Græci codices. Vide ibidem Adnot. nostras num. 143. Vterque tamen consensit in illo: Si me cognoui;

gnouistis, & Patrem meum cognouistis, pro eo quod alij: cognouissetis utrobique.

125. Quia puer, aiebat, natus est vobis, &c.] In hoc differt Isai. 9. ab omnibus alijs, quod legat; vobis, pro: nobis; & quod Isai. 9. Et accessit, ubi alij: accessi; omittens etiam: in Vtero.

126. Quoniam sicut pater operatur, ita operatur & filius, &c.] Adiudit, partim ad illud Ioan. 6. Pater meus Vsq. que modo operatur, & ego operor, partim ad illud Ioan. 14. Pater autem manens in me, ipse facit opera; quod maxime respexisse, inde patet, quod paulopost habetur: confestim adiicit & dicit: Qui credit in me opera, &c. quod inuenitur Ioan. 14. sicuti etiam qua deinceps citat, ubi legis solus: diligit, pro eo quod alij: diligit. Vertens bis: Aduocatum, Latine; quod ex Græco alij transferunt: Paracletum; sicuti etiam non semel cap. sequi.

127. Ego sum vitis vera, &c.] In hac scriptura Ioan. 15. magis Græca sequitur quam Latina exemplaria, legens: tollit, purgat, ac: fructum ampliorem. Consequenter, iuxta Euangelistam ibidem ex MS. Angl. cod. sic supplemus: manete in mea caritate. Si mandata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate; sicut ego, &c. & rursum paulopost: proficere possit & crescere. Atqui de Prouerbialibus formulis: Campus latus & fusus aperietur, ac: effolis luminibus orbatus, vide nostra Prolegomena.

CAP. XXIX.

128. Sed enim ordo rationis, &c.] Caput hoc inscripsimus: De fide IN SPIRITUM SANCTUM; quamquam interim non satis exacte, utpote nondum re per consilia satis definita, hanc materiam tractat, ut latius admonuimus in calce Argumenti.

129. erunt remissa, & quorum retinueritis, erunt retenta, &c.] Haud aliter B. Cyprianus ubique verit: remittentur, & tenebuntur; de qua lectione vide Adnotationes nostras in Epist. eius 73. ad Iubaian. Legimus vero paulopost ex MS. Angl. cod. nec ex hoc tamen ipse diuersus, pro: diuiditur, quia sequitur: nec alter est, & vnus atque ipse est diuidens officia, ubi adiudit ad illud 1. Cor. 12. vnus atque idem spiritus diuidens singulis prout vult. Item non multo post: ibi parce datus, hic largè commodatus, pro: dat, ac: commodat; quia præcedit: effusus, & sequitur: exhibitus.

130. Spiritum veritatis, &c.] Sic prorsus castigamus, pro: spiritus, ex Angl. MS. cod. illud enim legitur Ioan. 14. Legit autem per emphasim: Quum venerit aduocatus ille, tum hic, tum in sequenti scriptura, Ioan. 14. & bis: meo, quod tam Græcè quam Latine desideratur. Ibi autem: vos dirigit in omnem veritatem, Græca potius quam Latina sequitur exemplaria; sicuti etiam quum iterum adiudit ad Apostolum 1. Corinth. 12. legens: virtutes & sanitates, ac: discretionones spirituum, plurali numero.

131. habitans in solo Christo plenus & totus, &c.] Videtur sic interpretari (atque adeo tacite insinuare diuinitatem Spiritus sancti) illud Coloss. 2. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et est in illo repleti. Legimus autem & supplemus ex Angl. MS. cod. cumulatè distributus & missus, pro eo quod erat dumtaxat: cumulatè admissus. De Prouerbiali vero formula: ut ex illo venæ ducerentur, vide nostra Prolegomena.

132. Et requiescit, inquit, super eum, &c. & impleuit eum, &c.] Peculiaris est etiam hæc Auctori lectio, pro eo quod editiones omnes Isai. 11. & Tertull. ac B. Cyprian. requiescet, ac: implebit; nisi forte mendum subsit. Placet autem distinctio Auctoris in scriptura Isai. 61. Euangelizare pauperibus misit me, pro eo quod perperam hodie apud LXX. Græcè & Latine misit me, sequentibus adnectitur; maxime quum illud Christus citauerit Luc. 4. Auctori etiam propria est versio Psal. 44. à confortibus tuis, pro eo quod alij omnes: præ, vertunt; sed ad vtrumque anceps est vocola πᾶς.

133. Hic est enim qui contra carnem desiderat, &c.]

Mira est interpretatio illius: Spiritus concupiscit aduersus carnem, de Spiritu sancto hominem inhabitante; quum alij malint referre ad spiritum hominis. Atqui consentit cum vulgato Latino Interprete, legens 1. Cor. 4. Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est, quantumvis hodie Græcè plurali legitur numero. Et e contrario Græcis exemplaribus correspondet magis, 1. Tim. 4. Vertens spiritibus seductoribus, idque non hic modo; sed etiam infra Epist. de Cibis Iudaicis cap. 5. Item & in eo quod vertat 1. Cor. 12. In hoc spiritu positus (quod illi peculiare est, pro: loquens) nemo vnquam dicit anathema Iesum, pro: Iesu; quamquam illud legant etiam quidam Latini codices.

134. In hunc quisquis blasphemauerit, &c.] Partim istud reperitur Marc. 3. nempe illud: blasphemauerit, partim Matth. 12. illud nempe: non tantum in isto sæculo, verum etiam nec in futuro.

CAP. XXX.

135. Et hæc quidem de Patre & Filio & Spiritu sancto, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Nihil prædictis obstare fidem vnus Dei. Atqui quum non semel hic urgeat duos Deos non dici, etiam si Pater Deus, & filius Deus dicatur, nulla repetita mentione Spiritus sancti; etiam hac de causa hunc librum pro se tamquam B. Cypriani citare solebant Pneumatomachi; verum non tam caute scribebant Veteres. Et vero quum id ipsum argumentum tractetur supra Tom. 3. à Tertulliano lib. aduersus Praxean, cap. 13. & 18. etiam de Spiritu sancto; & hinc patet, non esse hunc librum Tertulliani. Legimus autem mox ex MS. cod. Angl. qua vnus Deus & per scripturas promittitur, pro eo quod corruptè legebatur: vnum Deus.

136. Tam enim illi, &c.] De duobus his generibus hæreticorum, cap. 18. paulopost autem legimus: Si vnus Deus, Christus autem Deus, &c. omissa superflua voce: Christus. Supplemus etiam ex Angl. MS. cod. Christum esse contendunt.

137. Ego sum, inquit, Deus, &c.] Hic differt quod vertat: & non est præter me iustus & saluans, pro eo quod Latinus Interpres LXX. Isai. 45. iustus & saluator. Deinde: & nomora in statera, quum legatur Græcè τοὺς νόμους, quod vertit ille Isai. 40. rupes; sed vtrumque vox Græca significat, & magis propriè quod habet Auctor. Item: ut sciant omnes, pro: ut sciant omnia regna terra, iuxta editiones omnes 4. Reg. 18. ex Isai. 77.

138. sed humani erroris presumptione, qua hæretici esse voluerunt, &c.] Sic ex MS. cod. Angl. pro quia. Adiudit autem Auctor ad significationem vocis: hæretis, quæ ab electione deriuatur, atque adeo non nisi voluntate suscipitur, sicuti supra latius Tom. 3. lib. de præscript. adu. hæret. cap. 6. supplemus verò ex MS. Angl. cod. paulopost: vnus in scripturis bonus dictus est Deus, & deinde legimus: Ac, si non putant, &c. pro: At, si.

CAP. XXXI.

139. Est ergo Deus pater, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Epilogus libri: De Deo Patre & Filio. Vbi iterum nullam Spiritus sancti mentionem facit, quod pro se rapiebant Pneumatomachi. Supplemus autem ex Gagneo: qui non in sono percussu aëris.

140. cuius sacræ & diuinæ natiuitatis, &c.] Adiudit ad illud Isai. 3. Generationem eius quis enarrabit? Quod de eterna natiuitate eodem prorsus modo, interpretantur B. Ambr. lib. 1. de Fide ad Gratian. cap. 5. B. Cyrillus in Isaiam, & B. August. Epist. 150. ad Elpidium.

141. quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, &c.] Sic legimus ex MS. Angl. cod. pro: quin; qui etiam omittit illa, quæ explanationis causa, ne Arrianus videatur fauere, addidit Gagneus, nempe: quadam ratione, quodammodo, & aliquo pacto; verum malumus in contextu relinquere,

ut nemo hinc errandi ansam sumat. Quamquam interim contra illos sufficiat illud quod præmittitur: Semper enim in patre, ne pater non semper sit pater, & quod haud procul à sine huius cap. habet: principium natiuitatis ante omne tempus accepit. Ex quo constat, quum dicit: patrem præcedere, priorum esse, & antecedere, id solum se intelligere, uti subiungit: quâ pater sit. Eodem modo itaque intelligendum quod iterum dicit: cum patre postmodum fuit, & quæ habet MS. cod. Angl. eadem de causâ etiam à nobis prætermittitur: & merito ipse est ante omnia, sed post patrem; ac: secundam personam efficiens post patrem, quâ filius. Atqui non potuimus non supplere ex MS. Angl. intermediam periodum antea desideratam post illud: ille qui originem nescit, nempe: Simul ut hic minor sit (quod etiam caute legendum) dum in illo esse fecit, habens originem, quia nascitur, & per Patrem quodammodo, quamuis originem habet quâ nascitur, vicinis (vox corrupta) in natiuitate, dum ex eo patre qui originem solus non habet, nascitur.

142. Hic ergo quando pater voluit, processit ex Patre, &c.] Improprie hic processionem filio Dei tribuit, quam Patres posteriores ad distinctionem personarum soli Spiritui sancto. Legimus verò, & distinguimus paulopost ex eodem MS. Angl. cod. Si enim natus non fuisset innatus comparatus cum eo qui esset innatus, æquatione in utroque ostensa, &c. pro: ostensi, quod corruptissime legebatur. Supplentes paulopost ex eodem codice duas periodos & dimidiam, quæ desiderabantur post illud: & idem duos adprobasset etiam Deos, omittentes illud: Christus autem non innatus est. Idque in hæc verba: Si inuisibilis fuisset, cum inuisibili collatus par expressus duos inuisibiles ostendisset, & idem duos comprobasset & Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt Patris; merito, dicimus, duorum Deorum quam isti confingunt controuersiam fuscitasset. Nunc

autem quidquid est, non ex se est, quia nec innatus est; cui addendum ex excusis, sed ex patre est, quia genitus est.

143. Siue dum verbum est, &c.] Scripturas antiquiores, quibus dicitur Christus: verbum, virtus, sapientia, filius Dei, vnigenitus, & primogenitus, ad marginem adnotauimus. Castigamus autem & distinguimus ex Angl. cod. MS. Quo genere dum, &c. ex illo est qui (pro: quia) originem non habet; vnus est; & cum Gagno supplemus: Idcirco vnum Deum adseruit (nempe scriptura) & ex MS. cod. Angl. initium potius & principium. Legentes iterum cum Gagno: Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit, pro eo quod substituerat Gelenus: Idem est denique quod nihil, &c. Est autem etiam hoc caute legendum, quod paternæ voluntatis ministrum vocet, quod solummodo verum est de Christo secundum humanam, non verò diuinam naturam. Atqui ex MS. cod. Angl. iterum supplemus parent hesi interiecta: Nam quum id sit principium ceteris quod innatum est, (quod Deus solus pater est qui extra originem est, ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, &c. Item paulopost: Cuius sit diuinitas traditur, ut non aut dissonantia aut inæqualitate diuinitatis.

144. Subiectis enim ei quasi filio omnibus rebus à Patre, &c.] Adhuc ad illud Apostoli Rom. 8. qui subiecit ei omnia. Et verò hic iterum supplemus post hæc verba ex MS. Angl. cod. dum ipse cum his quæ illi subiecta sunt, Patri suo subiicitur. Legentes mox: dum, &c. rursus Patri (pro: illi) remittit; (omittentes vocem: unde, intermediam) vnus Deus ostenditur, verus & æternus pater. Supplentes paulopost: & principium ipsius quoque filij sui. Ceterum valde obscurum est, & quantum apparet, corruptum aut mutilum: manente in illo quod etiam auditus est, sicut etiam quod antea legebat Gagneus: manentem in se quod audiuit ab illo. Sed sicuti alia multa, ita & hoc alijs castigandum relinquimus.

ARGVMENTVM EPISTOLÆ DE CIBIS IYDAICIS, PER IACOBVM PAMELIYM.

I. **N**OVATIANVS Presbyter Romanus (seu quisquis alius huius Epistolæ Auctor) in secessu suo, tempore persecutionis Decianæ, varijs fratrum litteris prouocatus, aduersus Iudeos post superiores duas Epistolas DE CIRCVMCISIONE ET SABBATO, etiam hanc DE CIBIS IYDAICIS edidit.

II. Imprimis autem legem spiritalem esse tradit; & proinde quum cibus primus hominibus solus arborum fructus fuerit, & vsus carnis accesserit; legem postmodum subsecutam, quæ cibos discernens, quædam quasi munda concessit animalia, quædam interdixit quasi non munda, spiritualiter esse intelligendum. Præsertim quum pronuntiata sint omnia valde bona, & etiam immunda animalia ad sobolem in Arca Noe reservata sunt, quæ alioqui possent auferri, si propter inquinamentum suum debuissent aboleri.

III. Non culpanda itaque immunda animalia, ne in auctorem culpa reuocetur; sed quando irrationale animal ob aliquid reiicitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnari; in animalibus proinde mores humanos & actus & voluntates depingi.

IIII. His accessisse & aliam causam, cur multa à Iudeis ciborum genera tollerentur, ad coercendam intemperantiam populi vni Deo seruituri.

V. Et verò fuerit tempus aliquod, quo istæ vmbra vel figura exercenda; postquam finis Legis Christus superuenit, omnia iam dici ab Apostolo munda mundis; & cibum verum & sanctum esse, fidem re-etiam ac immaculatam conscientiam.

VI. Sed non ex hoc, quia libertas ciborum concessa, luxuriam permissam esse, nec continentiam sublata aut ieiunia. Hæc enim vel maxime decere fideles, oraturos scilicet Deum, & acturos ei gratias

gratias; non diebus tantum, sed & noctibus.

Cauendum etiam esse, ne quis licentiam istam in tantum probet profusam, ut ad immolata idolis possit accedere. VII.

Ceterum huius Epistolae quaedam verba cap. III. descripta sunt à Hrabanò nostro (de quibus ibi latius) Comment. in Leuiticum; verum neque MS. cod. Leodiensis, neque excusi, ad marginem pro more illius adnotatum habent Auctoris, ex quo desumpsit, nomen. TERTULLIANI autem hanc Epistolam (quantumvis ei adscribatur in Catalogo Bibliothecae Corbeiensis) non esse; tum ex stylo & scripturis aliter translatis, satis constat; tum etiam quod secessus sui persecutionis tempore meminert, qualem Tertullianus ubique impugnat, & maxime Libro de Fuga in persecutione. B. CYPRIANO adscribendam aliquando existimauimus ob similem inscriptionem & initium cum libro illius de Spectaculis; sed in reliquis stylo illius non conuenire animaduertimus. NOVATIANO itaque adscribere maluimus; tum quod B. Hieron. Epist. 123. ad Damasum de 5. quaest. scribat, Latino sermone à Nouatiano editas quaestiunculas, De animalibus mundis & immundis; tum quod idem Catal. Script. Eccles. & eius Interpres Sophronius, & post eos Honorius Augustudunensis ac Trithemius, inter eius scripta vnum DE CIBIS IUDAICIS recenseant. Quod etiam titulo EPISTOLAE insignitum fuisse colligitur ex Epist. eiusdem B. Hieron. 21. ad Paulum Concordiensem, ubi opuscula illius Epistolas nuncupat. Atqui hanc primus edidit Gagnæus Theologus in editione sua Parisiensi, castigauit deinde Gelenius ad Britannicum codicem MS. Nos denique ex coniecturis quibusdam Dn. Latinij & nostrisi terum recognouimus, & Argumentum ac Adnotationes recens adiecimus.

NOVATIANI ROMANAE
ECCLESIAE PRESBYTERI, DE CIBIS
IUDAICIS EPISTOLA.

NOVATIANVS PLEBI IN EVANGELIO
PERSTANTI SALVTEM.

B TSI² mihi, fratres sanctissimi, exoptatissimus dies ille, & inter præcipuos beatorumque referendus est, quo litteras vestras & scripta suscipio (quid enim me aliud nunc faciat liberiores?) tamen non minus egregium diem & inter eximios arbitror computandum, quo similes vobis adfectu debitæ caritatis remittens, & ego ad vos compari voto litteras scribo. Nihil enim me, fratres sanctissimi, tantis constrictum vinculis tenet, nihil tantis curarum ac solitudinum stimulis excitat & exagitat; quàm ne iacturam vobis quandam, per absentiam meam putetis illatam, cui remedium conitor dare, dum elaboro vobis me præsentem frequentibus litteris exhibere. Quamquam ergo, & officium debitum, & cura suscepta, & ipsa ministerij imposita persona hanc à me litterarum scribendarum exposcant necessitatem; tamen vos illam plus exaggeratis, dum me ad scribendum frequentioribus litteris prouocatis, & pronum me licet, ad ista caritatis sollemnia magis impellitis, dum sine cessatione in Evangelio vos perstare monstratis; ex quo efficitur, ut & ego vos litteris meis non tam instruem iam eruditos, quàm incitem paratos. Nam qui sincerum Evangelium & excretum ab omni peruersæ labe doctrinæ non tantum tenetis; verum etiam animosè docetis, magistrum hominem non quæritis, qui rebus ipsis vos doctores esse monstratis. Currentes igitur vos exhortor, & vigilantes excito, & aduersus spiritalia nequitiae dimicantes alloquor; & ad brachium cursu vocationis in Christo tendentes impello: ut tam hæreticorum sacrilegis calumniis, quàm etiam Iudæorum otiosis fabulis calcatis & reiectis, traditionem solâ Christi doctrinamque teneatis, ut condignè auctoritatem vobis eius nominis vindicare possitis. Quàm verò sint peruersi Iudæi, & ab intellectu suæ legis alieni, & duabus epistolis superioribus, ut arbitror, plenè ostendi; in quibus probatum est, prorsus ignorare illos, quæ sit vera circumcisio, & quid verum sabbatum, quorum adhuc magis ac magis cæcitas reuincitur in hac epistola, in qua aliquid de cibis ipsorum breuiter differitur: hinc etenim se solos sanctos, & ceteros omnes æstimant inquina-

CAP. I.

Ephes. 6.

Philip. 3.